www.dengekan.com

له پەراوێزی "ئەنفال"دا

بەرگی دووەهەم

نوسینی: **تەها سلێمان**

بـــەشـی یـــەکـەم

خوێندنەوەیەك بۆ:
حزبی بەعس و کارەساتی ئەنفال

لە بڵاوکراوەکانی خەندان بۆ پەخش‌و وەشاندن

- ناوی کتێب: لە "پەراوێزی ئەنفال"دا
- ناوی نووسەر: تەها سلێمان
- چاپی یەکەم سلێمانی
- دیزاین و بەرگ: شۆڕش ئەحمەد
- چاپخانە: چاپخانەی
- زنجیرە (5) لە بڵاوکراوەکانی خەندان بۆ پەخش‌و وەشاندن

ڕوونکردنەوەیەك

ڕێك لە ساڵی 1999 بەرگی یەکەمی کتێبی ((لە پەراوێزی ئەنفالدا))م خستە کتێبخانەی کوردی و بەردەم خوێنەران. هەرچۆنێ بێ بەم کارەم بڕواناکەم خراپم کردبێ و بە پێچەوانەوە زوربەی ئەو بیروڕایانەی کە

www.dengekan.com

لەسەر بەرگی یەکەم هەبوون پشگیری و کۆدەنگیەکی گەورەبوون بۆم ـ بەڵام جێی خویەتی لێرەدا ئەو راستیەیە وەبیری گشت لایەك بخەمەوە کە جگە لەچەن کەسێکی کەم و دوای ئەوەی دەرگایەکی زۆرم کوتاو کەچی بەقەرزێکی زۆرەوە لێبوومەوە لە بەرگی یەکەمدا ـ هاورێیانی چاپخانەی ((ئاسا))ش لێبوردووانەو وشە دۆستانە تا ئەم ساتەش قسەیەکی تاڵیان نەدا لەرووم ـ ئەم هۆکارەش وای لێکردم دوابکەوم لە بەدوادا چوون و تەواو کردنی بەرگی دووەم و سێیەمی ئەم پرۆژە بچکۆلانە ـ هەر لێرەشدا ئەو راستی یە دوو بارە دەکەمەوە کە من زۆر بە ئامانەتەوە ئەوەی دوێنێ کردوومن و قسەم بوون لەسەر تراژیدیای ئەنفالی مەرگ هێنەر، ئەمڕۆ خستوومنە دوو توێی لاپەڕەکانی ئەم هەوڵەوە ـ بە ئومێدی ئەوەی خزمەتێکی بچوکم کردبێ.

له جیاتی پێشەکی:

هەقە بپرسین: ئایا پێشەکیەك هەیە بۆ وشە گەلێکی تاسەر ئێسقان ماتەم گیرٍ کە گوزارەبن لە مەرگەساتی ئەنفال و دەرهاویشتە تاڵ و جەرگ بڕەکانی؟ ئەنفال بەلای منەوە برینێکە

ساڕێژ بوونی بۆ چەندین دەیەی تریش مەحاڵە روونتر سانا نیە بۆ یەك دێڕو دەستەواژە لە سەر کارەساتی ئەنفال خۆبدەینە دەم شەپۆلی پێکی نوسیەوە، بەڵکو هەردیمەنێکی ئەم کارەساتە لە رابووردوو ئێستا و داهاتووشدا، چەندین نیشانەی مەترسی هێنەری لە گەڵی خۆی هەڵگرتوەو هەریەك لەوانەش خوێندنەوەو تێفکرین و هەڵوستەیەکی مەعریفیانە لە ئاستیاندا پێویستە. لەم روانگەیەشەوە ئەو ووتارو لێکوڵینەوانەی لە دووتوێی ئەم بەرگەی ((لە پەراوێزی ئەنفالدا)) بەرچاوت دەکەون، تەقەلاو هەوڵێکن لەو بوارەدا. لەوەش گرنگ تر بەلای منەوە ئەوەیە کە ئێمە لە کاتی خوێندنەوە و قسەکردن و هەڵوێستە کردنمان تایبەت بە کارەساتی ئەنفال و رەهەندو دەرهاویشتەکانی دەبێ دوورکەوینەوە لە سەر ئێشەو نەخۆشی وشەو دەستەواژە رێکخستن. یان هێنانی پێوەر گەلێك و کارکردن بۆ چەسپاندنی بەسەر لایەنە جیاجیاکانی کارەساتەکە ((ئەنفال))، کەلە کاتێکا دوورو نزیك پێوەندییان پێوەی نەبێ جگە لەسەر ئێشەو بەدحاڵی بوون و دوورکەوتنەوە لە ناوەڕۆکی تاوانی ئەنفال. ئێمە سەرجەم بەرپرسیارین؟ بەرپرسیارین لەوەی: کوا، دید و خوێندنەوەی دروست بۆ کێشەی ئافرەتانی پاشماوەو پەراوێزی ئەنفال؟ کوا، خستنە روو و دۆزینەوەی رێگاچارەی گیروگرفتەکانی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بەگشتی؟ کوا، خوێندنەوەمان بۆ دیمەنە دڵ تەزێنەکانی دوای ئەنفال وەك: ئیستا بوون، تێك چوونی باری دەروونی، کێشە کۆمەڵایەتیەکان، و زوری تر؟ کوا کارکردنمان بۆ تێك شکاندنی مەترسیەکانی دووبارە بوونەی ئەنفال؟ کوا، رامان و تێفکرینەکانمان لە نیشانەکانی باگراوەندی ئەنفال؟ زۆرو زۆری تر کەمن دڵنیام ئەم هەوڵەی منیش وڵامی سەرجەم ئەو پرسیارانە نادەنەوە ، بەڵکو هێندە هەیە هەوڵێکەو لەنێو خودی برینی ئەنفالەوە خۆی

www.dengekan.com

راپسكاندووەو هاتوەتە دەرو بـڕوام وانیـە زیـانی هـەبێ. بـەبارێكی تردا بـەڵكو دەشـێ لـەم هەوڵـە متوازعـەدا بـەلانی كـەم هەنـدێ پرسیار دروست بـێ، بـۆ خـۆی پرسـیاركردن و پرسـیار دروسـت بـوون ، نیـشانەی گوزارەیـەكی بابەتیـە ئەگەرچـی كـەمیش بـێ.
لەگـەڵ ئەوانـەش گـەر بـۆم بلـوێ زۆر دژی ئـەوەم ((ئـەنفال)) و كاردانـــەوەو دەرهاویـــشتەكانی تـــەنها لـــە 4/14 دا بیرمـــان بكەویتـــەوە، بۆنابێتـــە پانتـــایی قـــسەكردن و گفـــت و گـــۆی هەمیـــشەیی، لـــە پێنـــاوی بونیادنـــانی پاشـــەڕۆژێكی باشـــتر بـــۆ چارەنوسی سیاسی و كۆمەلایەتیمان.

بەرایی:

پێموایە وایە ((ئەنفال)) مشت و مڕێكی زۆر هەڵدەكرێ و هاوكات لێدوان و قسە كردن لە سـەر سیـستەم و پێك هاتی سیاسـی ئـەمڕۆ و دێنێت. بە مانایـەكی تـر قسە كـردن و خوێندنـەوەی ، تـەنیا هـەولێك نیـە بـۆ ناسـین و راڤـەكرن و بـەس، ئاینـدەو پاشە رۆژی سیاسـی و بـەرگرتن لـە دووبـارە نال. هـەروەك دەبـێ زۆر دژی ئـەو رەهەنـدەبین كـە ـنە دەخوێنێتـەوەو پیـشی وایـە بـەو خوێندنـەوە. . راگوزەرییانە ئیتر گرنگی و بارستایەك بۆ قسە و لۆژیكی خوێندنەوەی ئەنفال و بـەعس نـامێنێ، یـان تاقـە هـەولێك لـە رێگای خوێندنـەوەی ئەنفال و بـەعس دا بـە (بـەس) دەزانـێ و پێـی وایـە دوای ئـەو تـەنها هەوڵە ئیتر شەرمە قسە لە سەر ئەنفال بكرێ.
ئەنفال چەندین بوعدی جۆراو جۆری هەیە لـە رووی كۆمەلایـەتی، فەرهەنگی، سیاسی، فیكری و فەلسەفی و هتـد پرسـیارەكە ئەوەیـە ئایـا

کاتێ کە بمانەوێ دەست بۆ یەکێ لەو لایەنانە ببەین وقسەی لەسەر بکەین، نەك پراوپڕ ولاّمیان دراوەتەوە، بەلّکو کەرەستەی پێویستمان لە بەردەستە تا لێکۆڵینەوەی وردییان لە سەر ئەنجام بدەین؟ یان ئەنفال لای رۆشنبیری کورد بوەتە ئەو پرسیارە جدییەو لە کۆ نەستی کوردیدا بوەتە مەسەلەیەکی میلی؟ ئایا کورد توانیویەتی لە رێگای (بەعس) ناسیەوە ئەنفال و باگراوەندی مەترسیەکانی بناسێ و بیانخاتە ژێر جەدەل و گفت و گۆوە؟ یان کۆی رۆشنبیرو سیاسەتوان و تاکی کوردی جەستەو هۆش و بیرێکی داهێزراون لە ئاست ئەنفال و بەعس؟ من وای دەبینم کە تا هەنووکە ئەنفال لە چوارچێوەی گوتاری کوردیدا لە بازنەی دروشمێکی (سیاسی – بریقەدار) نەچوەتە دەرەوەو هەرچی هەوڵە کانیشە ناگەنە 25٪ ی پێویستی خوێندنەوەو راڤە کردنی ئەنفال و لایەنە جیاجیاکانی. دەبێ بە لایەنی کەم ئێمە بتوانین ئەنفال لە دروسمە سادەکانەوە ((ئەنفال پەڵەیەکی رەشە بە نێو چاوی بەعس)) بگۆڕین بۆ بابەتێکی سەرەکی و ستراتیژی کە دروست بینای گوتاری ئایندەو کۆمەڵگایەکی تەندروستمان بداتێ. نەك ئەو تێڕوانینە لنگ و قۆچەی کە پێی وایە رە رووخانی بەعس و دەسلاّتەکەی ئیدی پێویستی قسەکردن لە سەر ئەنفال و لایەنە جۆراو جۆرەکانی نامێنێ، کە ئەمەش بۆ خۆی رێك پێچەوانەی قسەکردنمانە بە ئاراستەی ستراتیژی نەتەوەیی و نیشتمانیمان و پاشە رۆژی سیاسیمان.

بڕوام وایە ئەنفال تا ئەم ساتانەش و بۆ داهاتووش ئەو پێگە فەلسەفیو فیکرییە بنەڕەتییەکە بەعس و رژێمەکەی لە سەری راوەستاون و لە سەرە مەرگیشا بێ کاربۆ فراوانکردنەوەی پێگەکانی دەکەن. هەرلێرەشەوە بەردەوام پێویستمان بە خوێندنەوەی بەعس و ئەنفال دەبێ و نابێ دەست بەرداری بین.

سروشتی بەعس:

کاتێ کە باس لە سروشتی بەعس یاخود پێك هاتەی سروشتی بەعس دەکەین ئەمە ئەو مانایە ناگەیەنێ کە قسەو لێکدانەوە و تویژینەوە بەو ئاراستەی نیە، بەلّکو جیا لەوە رەنگە کێشەی گەورەی ئێمە لە وەدایە تا ئەم ساتەش لە ئاستی پێویست دەرەنجام و لایەنە جیاجیاکانی (ئەنفال) مان نەخستوەتە نێو چوار چێوەی خوێندنەوەی و بە دوا دا چوونێکی گشتی و بابەتیەوە، ئەمەش رێك گرفتی نەناسینی سروشتی (بەعس) ە کە بێ ئەملاو ئەولا یاخەمان دەگرێ و پێشم وایە بەردەوام قەبارەی زیانەکانی زیاد دەکا. بۆیە لەم ئاستەدا وای دەبینم پێویستمان بە دوو مەسەلەی زۆر گرنگ هەیە کە نابێ لە بیری بکەین.

یەکەم : بەعس

دووەم: کەسایەتیەکانی ناو بەعس ((نموونەی صدام))

بەعس بۆ خۆی پێك هاتەیەکی فرە ئالۆز و فرە جەمسەری هەیە و تێگەیشتن لێی هەروا ئاسان نیە. بە دیدێکی تر بەعس جۆرە مۆدیلێکی (پان – عەرەبیزم) ە کە رێگاو جێگای جیاوازی لە گەڵ هیچ مۆدێلێکی تری عەرەبی قبوڵ ناکا، بەمەش خۆی بە میراتگری کلتوری گشت عەرەب دەزانێ و بەردەوامیش لە هەڵپەدایە بۆ سەلماندنی ئەم راستی یە بە سەر بەرامبەردا.

ئەگەر وردتر قسە بکەین دەبێ بڵێین بەعس بەردەوام دۆستی دۆستەکەی بە هاوڕێ و دوژمنی دۆستەکەی بە دووژمن وودووژمنی دووژمنەکەی بە هاوڕێی و هاوڕێی دوو ژمنەکەی بە دووژمن لە قەڵەم داوە و بە کرداریش کاری بۆ بەرجەستە کردنی کردوە. پاشان با بگەڕێینەوەو بۆ پێناسەی سروشتی بەعس لە پەیامەکانی خودی بەعس خۆیەوە دەست پێبکەین، وەك: یەکێ لە پیاوەکانی بەعس دەگێڕێتەوە و دەڵێ ((بۆ یەکەمین جار کە مێشیل عەفلەقم بینی وام

زانی له حزووری پێغەمبەرێکی پاکدام)) م، ((میشێل عەفلەق خۆی دەڵێ: بەرەنگار بوونەوەی بیری رووخێنەر، تەنیا موناقەشەو بەرپەرچ دانەوە نییە، بەڵکو ئەبێ خوازیارو ئەوانەی بڕواشیان پێیەتی لە ناوبیرێن)) لەشوێنێکی تر دا ((عەفلەق)) دەڵێ: کورد لە عێراق و سوریا، بەربەر لە رۆژئاوای نشتمانی عەرەب کۆسپن (جەزائیر) ، بۆ ئەوەی وەحدەی نیشتمانی عەرەبی دروست بێ دەبێ لە ناو ببرێن)) ئێمە ئیتر تومووە مژیان گومانێك ناهێڵینەوە بۆ ئەوەی کە ئێمە بزانین سروشتی بەعس تاچەن سروشتێکی دڕندایە و لە پێناوی سەپاندنی هەژموونی خۆی تا دەست بڕکا لەپ دەکووتێ و هەر لە سەرەتای هەلبۆقینەوە پرۆژەی کوشتنی جیاوازی و پیرۆزکردنی خۆی رادەگەیەنێ. پاشان کێن کە پرۆژەکەی عەفلەق و بەعس دەگەیەننە لوتکەو جێبەجێی دەکەن؟ یان باشتروایە بپرسین ئەو جۆرە کەسانەی کە دەبنە واریسی حەقیقی بەعس و پرۆژەکەی لە کام لە بوێژەکانی کۆمەڵن، بنەماڵەیەکی نیشتمان پەروەر؟ بنەماڵەیەکی ئاینخواز؟ ئێمە لیرەدا لە نموونەی ئەو کەسانە بە گونجاوی دەزانین ((صدام)) بکەینە نموونەو بۆ تەواوکردنی ئەم لایەنە لێی بدوێین. چونکە ((صدام)) لای بەعس و بەعسیەکان ئەو کەسایەتی و سەۆکە پێرۆزەیە کە مومکین نیە رەخنەو سەرزەنشت بکرێ لە هەر بزاوتن و کارێکدا، وتەکانیشی بۆ بەعسی یەکان وەك پەیامی ئاسمانی وان و گفت و کۆکردنیان بڤەو حەرامە. خودی ((صدام)) پیاوێکی دەروون نەخۆشەو دەگێڕنەوە سەردەمی منالی بە رەڕە چە قۆ و کێردو هتد بەسەر بردوە. هەمیشە حەزی بە زەبرو زەنگ و کوشتن و بڕین بوەو لە منالیەوە تا ئێستا نەیتوانیوە بێ شەڕ و کوشتن بژێ. تەنانەت وا دەگێڕنەوە ((صدام)) بە منالی ئەگەر شەڕی لە گەڵ منالان دەست نەکەوتایە دەبوو گیان لە بەر بگرێ و ئازاری بدات. تەنانەت هەر بە منالی ((صدام)) ئامادەیی ئەوەی تیانەبوە دەسڵات لە گەڵ هیچ کەس دابەش بکا، بەڵکو جەختی لەوە کردوەتەوە کە هەمیشە وەك سەرۆك

و لە ئاستی پیرۆزیدا مامەڵەی لە گەڵ بکرێ. هەر ئەمەشە وا لەم مرۆڤە دەکا بەعس هەڵبژێرێ چونکە بەعس لەم جۆرە کەسێتیانەی ویستوە و هەڵپەی بە دوادا کردوون. بە دیوێکی تردا ئەگەر ((صدام)) لە سەرۆکی منالانی گەڕەکەکەی خۆیانەوە هەلی ئەوەی بۆ هەڵکەتبێ بێتە سەرۆکێکی حزب و لە سەرۆکی حزبیشەوە بۆ سەرۆکی دەوڵەت و لە رێگای دەوڵەتیشەوە قسە کردن و ئوتاف دان بە ناوی ئومەی عەرەبەوە و دواتر لە لایەن خودی (بەعس) وە ناوهێنانی وەك ((قائد الامە الربیە)) ناکرێ و مومکین نیە دەستی پێوەبنێ و بیداتە دواوە. گرنگیش لێرەدا کە پێی بگەین ئەو راستیەیە کە سروشت و پێك هاتەی (بەعس و صدام) دوو رووی راستە قینەی یەك دراون، واتە ئەگەرچی صدام و بەعس دوو پرۆسەی جیاواز هێناونیەتە ئارا بەڵام بێیەك نایانکرێ و لە بوعدی هەر دووکیانیش کوشتن، بڕین، لە ناودان، قبوڵ نەکردنی جیاوازی، چەپاندنی دەسڵات و سەپاندنی هەژموونی خۆیان وێکیان گرێ دەداتەوە. باشترین و سەلمێنراوترین بەلگەش ((سروشتی پرۆژەی بەعس و دامەزراندنی و سروشتی کەسایەتی صدام)) ە کە تواوکەری یەکترن.

ئەنفال و بەعس:

ئێمە وتمان ((میشێل عەفلەق)) لە جێگایەکدا دەڵێ: کورد لە عێراق و سوریا، بەربەر لە رۆژئاوای نیشتمانی عەرەب کوسپن، بۆ ئەوەی یەکێتی نیشتمانی عەرەب دروست بێت دەبێ لەناو ببرێن)) تەماشی ئەم قسەیەی (تاریق عەزیز) بکە چەن ساڵ دوای ((عەفلەق)) و رێك لە ساڵی 1983 بە کورد دەڵێ: ئێمە نارۆخێین چونکە دوونیا لە بەرامبەر ئێراندا پشتیوانیمان لێدەکات. . رۆژێکیش دێ ئەم شەڕە کۆتایی دێ. . ئەگەر ئێستا بێن و لە گەڵمان پێك بێن چاکەیەکی گەورەمان لە گەڵ ئەکەن هەرگیز لە بیرمان ناچێتەوە. . خۆ ئەگەر شەڕ درێژە پێبدەن، دوای تەواو بوونی شەڕی ئێران ئەو

جەیشە زەبەلاحەی بۆ شەڕی ئەوانمان دروست کردوە ئەیهێنینە سەر ئێوە. . سالێك وەخت و سەد هەزار کوژراوتا بۆ تەرخان دەکەین، بەڵام خاکتان بە تۆرکە ئە بێژین و تەفرو تووناتا ئەکەین)) لە جێگایەکی تر ((علی حسن مجید)) ((علی کیمیاوی)) دەڵێ: راگواستنی کورد راناوەستێنم. . هەرکاتێ لە راگوێزان بووینەوە لە هەموو شوێنێك دەست دەکەین بە پەلاماردانیان)) واتە لە بەرایی دروست بوونی بەعسەوە با ئەم ساتەش بەعس و سەرکردەو دام و دەزگاکانی لە ژێر سێبەرو پیرۆزی سەرۆك و تەحقیق کردنی پرۆژەکەی بە دوای رەوایەتی دان دەگەڕێ بە کوشتنی و بڕین و کپ کردنەوەی نەیارو ئەوانەی جیاوازن لە گەڵیدا، ئەنفالیش روونترین و بەرجەستە کراوترین پەلامارو پرۆسەی بەعسە بۆ ئەومەبەستەی سەرەوە. ئەوەتانێ لە جێگایەکی ترو تایبەت بە ئەنفال دەڵێ: من هەموویان بە چەکی کیمیاوی تاق بڕ دەکەم. . بزانم کێ قسە دەکات؟ کۆمەڵی نێودەوڵەتی؟ لە کۆمەڵی نێودەوڵتی بەم و لەوانەش گوێیان لێدەگرن)) ئەمە رێك ئەو یەقینەمان لا دروست دەکات کە ((بەعس)) ئەمە رێك ئەو یەقینەمان لا دروست دەکات کە ((بەعس)) ((صدام)) بۆ گشت ئەندامانی هەرەمی پێك هاتە تۆتالیتارییەکەیان دەسڵاتی تەواویان پێدراوە بۆ لە ناوبردنی کورد و شوناسی کوردبوون، بۆ ئەوەی لانی کەمی پرۆژەکەیان بگەیەننە جێگای مەبەست. وە ناشتوانرێ ئەم مەسەلەیە لە بازنەی قسەکەی (عەفلەق) بکرێتە دەرەوە کە کورد مەترسی پلەیەك بوە لە بەردەم خەیلی فراوانخوازانە و پرۆژەی بەرجەستەکردنی هەژموونی ئەواندا. بۆیە پەلاماری ((ئەنفال)) بۆ سەرکورد لای بەعس ئەوپەڕی رەوایەتی وەردەگرێ و دوای پەلامارەکەش بێ شەرم لە کۆبوونەکانیاندا، ((علی کیمیاوی)) بڵێ: من ئەو خەڵکە بێ شومارە لە کوێ دابنێم، بۆ یە کەوتمە دابەشکردنیان بە سەر پارێزگاکاندا، ئەو کاتەش بە بلدۆزەرەکان بەم لاو بەو لادا، بڵاویان پێدەکەم)) هەر لە درێژەی قسەکانیدا دەڵێ: بە

بلدۆزەر دەیانکەمە ژێر خۆڵەوە)) ئەمە قسە یەك نیە هەروا لە خۆڕا هاتبێ و حالەتێکی تورە بوونی ((علی)) لە پشتەوە بێ، بەڵکو رەهەندێکی مەترسی دارو باگراوەندێکی پڕ لە پرسیاری هەیە و مەرجەعێکی باش لە ئاستی سەرۆك ((صدام)) وە ئەم دەسڵاتەی پێداوە و ناوەڕۆکی ئەو دەسڵات پێ بەخشینەش بۆ بڕین و یەکلایی کردنەوەی شەوتێکی دیاری کاروە لە پرۆژەی سەرۆك و بەعس لە پێناوی رەوایەتی و جێبەجێ کردنی. ئەوەتانێ ((صدام)) لە بڕیارێکی بەناو (ئەنجومەنی شۆڕش) دا: بڕیاردەدا / بە پشت بەستن بە ئەحکامی بڕگەی ((6)) لە مادەی ((42)) دا بڕگەی ((6)) لە مادەی ((43)) ی دەستور، وە بۆجێبەجێ کردنی ئەو بڕیارەی لە کۆروونەوەی هاوبەشی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و سەرکردایەتی هەرێمایەتی حزبی بەعس دراوە لە رێکەوتی 1987/3/18 بڕیاریدا. لە خاڵی دووەمدا هاتوە: بۆ جێبەجێ کردنی مەبەستەکانی ئەم بڕیارە هەڤاڵ ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی حزب دەسڵاتی تەواو ئەگرێتە دەست و ئەستۆ لە هەموو دەزگا مەدەنی وسەربازی و ئەمنیەکاندا، وە بە شێوەیەکی تایبەت ئەو سەلأحیاتانەی سپێردراوە ((بە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی و لیژنەی کاروبارەکانی باکور)) ئیتر لێرەوە دەتوانین ئەوە پشت راست بکەینەوە کە بەعس و دەسڵاتە تووتالیتارییەکەی بە هاو بەشی و بە پێی بڕیارێك کە سەرکردایەتی هەر دوو لا لە سەری کۆك بوون هەنگاو بۆ بەرفراوانترین پەلاماری ئەنفال دەنێن و هەر لە وێشەوە ((ئاین) دەکەنە سێبەری سەر رەوایەتی دانی زیاتر بە پەلامارەکە. ئەم مەسەلەیە جارێکی تر دێینەوە سەری و قسەی زیاتری لە سەر دەکەین، بەڵام دەبێ هەر لێرەدا ئەو مەسەلەیە پشت راست بکەینەوە کە پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد و شووناسی کوردی چی وەك تیئۆرو چی وەك پراکتیك پەیوەستەیەکی راستەوخۆی بە بوونیادە گشتی یەکانی فەلسەفە وفیکری بەعس و لێکدانەوەو شیکار کارییە کانی

www.dengekan.com

بەعسەوە هەیە بۆ داهێزراندن و لە بەین بردنی کلتوری کۆمەڵی کوردی بەسەرجەم کایە جیاجیاکانیەوە. لە لایەکی تریشەوە بیرکردنەوە و پرۆژەیەکی قوڵ و رەگ قایمە بۆ تەفرو توونا کردنی وەزیفەکانی ئێمە لە بەرامبەر دوونیایەك کە بەلای خودی رژێم وە ئەو بەرهەمی هێناوە و تاکە خاوەن و وارسی شەرعی خودی خۆیەتی، لەو دوونیایەشدا کە ئایدۆلۆژیاو فیکری بەعس تیایدا تەراتێن دەکات و بەردەوام سۆراخی کریکردنەوەی جیاوازەکانیەتی، رۆڵی سەرۆك بە سەر هەموو کایەکانیدا بێ سنور و هاوتایە. واتا بێ پرس و رای سەرۆك و پیرۆز راگرتنی ووتەزاکانی هیچ شتێ ناخرێتە چوار چێوە و مەداری کرداریەوە. بە ماناو راڤە کردنێکی تر دەبێ وێنەکان وێنەی سەرکردەبن و سەرۆکیش بەردەوام خۆی هەڵکێشێ و شانازی بە خۆیەوە بکا. خۆ ئەگەر وردتر قسە بکەین دەبێ بڵێین فیکرو دەسلاتی بەعس نموونەیەکی زۆر سەیرو پڕ لە گرێیە یان هاو چەشنیەکی پێوە دیار نیە لە گەلچ دەسڵاتەکانی ناوچەکە. گوتاری بەرجەستە کراوی ئەم دەسلاتە و پرۆژەی کار بۆ کراوی لە لایەن دام و دەزگاکانیەوە بە سەرپەرشتی و چاودێری راستەوخۆی سەرۆك ((صدام)) جارێکی تر جەخت لەو راستەیە دەکەنەوەو دەسەلمێتەوە.

دەبێ لێرەدا دان بەو راستی یەشدا بنێین کە بەعس ئەنفال وجینۆسایدی هەر تەنها دژی کوردو شوناسی کوردی و نیشتمانەکەیان نەبوە، بەڵکو دژی سەرجەم کەمایەتیە نا عەرەب و نا ئیسلام و نا سونیەکان ئەم رەفتارەی نواندوە. بەعس وریيانە وزیرەکانە کاری لە سەر کەمایەتی و زۆرایەتی ئاینی و نەتەوەیی لە عێراقدا کردوە. سەرەتای ئەم کارکردنەش خوێندنەوەیەکی وردە بۆ سروشت و پێك هاتەی کۆمەڵگای عێراقی و لە وێشەوە تواندنەوەی لە ناو فیکرو پرۆژەی بەعسیزمدا. بالێرەدا بەڵگەیەکی روون بێنینەوە کە بانگەوازیچکی ((وەفیقسامەڕایی)) یە ناوبراو لە بانگەوازێکدا دواى هەڵاتنی لە ژێر دەستی رژێم کە ئاراستەی سەرکردەکانی عەرەبی

کردوە دەڵێ: ئەنفال بوەتە هۆی شەهیدبوونی ((2. . . .)) دووسەد هەزار کورد کە زۆربەیان سوونەن، هەروەها ((میخائیل رەمەزان)) ی هاوشێوەی ((صدام)) لە یاداشتەکانیدا ئەڵێ: لە دوای شەڕی عێراق – ئێران صدام فەرمانی بە دڕندەکانی دا بەبێ پارێز دەست بکەن بە کوشتنی کورد، علی حسن زۆری لە هاوڵاتیانی کورد کوشتبوو، دیسان بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە هێرشی کردە سەر سەدان گوند نشین بە (بای مەرگ) لە ماوەی شەش مانگدا زیاتر لە (2. . . .) هەزار کورد فەوتان لە ئەنفالە کاندا و زیاتر لە 75٪ ی گوندی وێران کرد لە کۆی ((5. .)) هەزار گوندی کوردی لە عێراق، یان ئەوەتانی علی حسن مەجید)) لە زمانی خۆیەوە راستی ئەو قسانەی ((وەفیق و میخائیل)) دەسەلمێنی و دەڵێ: ئەوەی ئێمە ئەنجاممان داوە شتێکە، کە حزب و سەرکردایەتی هەرگیز نەیانتوانیوە بیکەن تا لەساڵی 1987 کە بە شێکی لە سایەی یارمەتی و پشتیوانی خواوە بوو هیچی تر)) لێەدا دەتوانین بڵێین وەك گومان لە قسەکانی ((علی)) دانیە ئاوهاش قسەکانی هەردوو ((وەفیق و میخائیل)) یش گومانی تیانیە چونگە لە لایەك هەردوو ئەوکەسایەتیە بەرپرسیاێتی گەورەیان لای رژێم هەبوەو خودی ((وەفیق)) بەرپرسی هەوالگری گشتی عیراق بوە و ئەم دەزگایەش راستەو خۆ پەیوەندی بە ئەنفال و قرکردنی کوردەوە هەبوە. کەوابوو بۆ تێگەیشتن لە ئەنفال و کارکردەکانی، بوعدو رەهەندەکانی رێگایەکی پێویستو بابەتی کە لە پێشماندا وەك بەختیار علی: رێگای تێگەیشتنە لە بەعس)) بەبێ ناسین و خوێندنەوەی بەعس ناتوانین ئەنفال بە کۆی دیاردە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و دەرونیەکانی دیکەوە گرێ بدەینەوە. چی بە خوێندنەوەی سروشتی بەعس و چی بە وەدبوونەوە لە بوعد و رەهەندەکانی ئەنفال، دەتوانین بێژین ئەنفال هەر سەرچاوەو رەگ و ریشەیەکی هەبێ، سەربە هەر ئایدۆلۆژیاو رووداوێکی مێژوویی بێ، پێشترو بەر لە خودی پەلامارەکە بۆ سەر کورد بەناوی ((بەعس))

تێپەڕیوە و خەملێوە و فۆرم و مۆرکێکی تازەی لە زهنی بەعس دا وەرکرتوە. پێچەوانەی ئەمەش وەك بەختیار دەڵێ: دەتوانین بێژین ئەنفال پێوەندی هەیە بە لە دایك نەبوونی ((بەعس ناسی یەوە)) ئالەم حاڵەتەشدا دەتوانین جخت لە سەر راستی یەکی تربکەینەوە ئەگەر دروست وابێ و تا ئەم ساتە وەختە ئێمە بە پرۆسەی بەعس ناسی دا گوزەرمان نەکردبێ، ئەڵبەت ((ئەنفال)) یشمان ناناسیوە و بە مەش چەندین جاری تر دەکەوینە بەردەم مەترسی ئەنفالەوە. بۆیە قسە کردن و لێدوان لەم لایەنە و خوردکردنەوەی مەغزای شاردراوەی ئەرکێکە بە پلەی یەکەم یاخەمان رادەوەشێنێ و بێدەنگ بوون و بە پەراوێز خستنی نەخۆشی‌یەکی کوشندەیە پێش هەرکەس لە جەستەی رۆشنبیری کوردیدا ودواتر کایە جیاجیاکانی تری کۆمەڵ.

کام میتۆد بۆ بەرجەستە کردنی ئەنفال؟

لێرەدا هەقە بەو پرسیارە دەست پێ بکەین کە ئایا پەلاماری ئەنفال بۆسەر کورد رێك لە ساڵی 1988 دا دەستی پێکرد بێگومان وڵامەکانمان بەم ئاراستەیە هەوڵی بە مەنهەجی کردنی ئەو راستی‌یەیە کە ئەنفال لە گەڵ هەڵتۆقینی بەعس دا پێ بەپێ گەشەی کردوەو شبوەتە یەکێك لە خاڵە سەرەکی وبنەڕەتیەکانی بەرنامەی کاری بەعس. ئەگەرچی لە پێش داباسی هەندێ لەو لایەنانەمان کرد بەڵام پێویست وایە لێرەدا بە روونی و بەپێی هەندێ بەڵگەی پشت راست کراوە رووی دیارو بابەتی ئەم بۆچوونە جارێکیتر بسەلمێنینەوە و بیخەینەڕوو. لە ساڵی 1987 ئەنجومەنی بە ناو سەرکردایەتی شۆڕش کە بەرزترین دەسڵاتە لە عێراقدا ولە ژێر دەسڵات ورێبەری ((صدام)) دایە پرۆژەیەکی بەناوی ئەنفال دارشت و زنجیرە پەلامارو هێرشێکی بۆ لەناو بردنی کورد دەست پێکرد کە هەشت قۆناغ و هەڵمەتی کۆتایی لە خۆگرتبوو لە سەر جەم ناوچە جیاجیاکانی کوردستان لەم پەلامارەدا ((3. . . .)) هەزار سەربازو جاش و

پیاوەکانی ئەمن وهتد هێزی ئاسمانی و زەمینی بەجۆرەها چەکی قورسەوە بەشدارییان کرد. نزیکەی ((5. .)) هەزار گوند سوتێنرا و وێران کرا، ((182. .)) هەزار منداڵو پیر و لاو ژن و هتد بێ سەرو شوێن کران و ((دوو لە سێ)) ی خاکی کوردستان بە ناوچەی ((یاساغ)) ناوزەد کرا. بەڵام دەتوانین لێرەدا بە نایەکی درێژ دەست پێبکەین و بێژین: پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد و شوناسی کوردی نە لێرەوە دەستی پێکردوەو نە رەواشە ساڵی 1988 بکرێتە سەرەتای هێرش و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد و شوناسی کوردی، ئەگەر ساڵی ((88)) مان کردە سەرەتاو کۆتایی پەلاماری ئەنفال ئەوا پێمان باش بێیان نەء، پاشەڕۆژی سیاسی وڵاتەکەی خۆمان دەخینە بەردەم گەورەترین مەترسی یەوەو ناشتوانین شوناسی کوردبوونمان لە بەردەم ئەگەری دووبارەبوونەوەی پەلامارەکاندا بپارێزین. بە دیوەکەی تردا هەر وەك ((دکتۆر جاسم تۆفیق)) دەڵێ بە رای ئێمە هیشتا زووە وەسفی سروشت و ناوەڕۆکی ئەو پرۆژە خیانەتکارییە بکرێ. خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنی ئەو دۆکۆمینتۆیانەی لە بەردەستان پێویستیان بە کراتێکی زۆرتر هەیە، بەڵام وەك دکتۆر خۆشی لێناگەڕێ ئەمە قەت مانای ئەوەنیە دەستەو وەستان دانیشین ودەست بردن بۆ تەفسیرکردنی نهێنی‌یەکانی دوو توێی ئەم پەلامارە بە بقەو مەترسی لە قەڵەم بدەین. لە راستی دا رەنگە یەکێ لە گرفتە سەرەکیەکانی ئێمە رووبە روو نەبوونەوەی مەترسی‌یەکانی بەردەممان بێ لە دوێنێ و ئەمڕۆ و سبەینێی داهاتوودا. کە وابوو دەبێ بەر لە هەموو شتێ بزانین کە مەنهەجی بەعس بۆ تەحقیق کردنی پەلاماری ئەنفال چی لە خۆگرتوە، دیارە ئەمانەی لای خوارەوە سەرە دێڕی ئەو مەنهەجەی بەعس وەك: چۆڵکردن ووێرانکردنی ئەو گوندانەی کەوتبوونە دەرەوەی بازنەی هەژموونی حکومەت، راگواستنی کۆمەڵانی خەڵکی ئەو گوند و شارەانەی بۆ خوارووی عێراق، ((یان کۆکردنەوەیان لە شارە گەورەکان لە ژێر چاودێری

توندو تیژی حکومی)) ، دروست کردنی ناوچەی قەدەغەکراو کوشتنی هەرکەسێ بچێتە ئەو ناوچانە، مین ڕێژکردنی ناوچە قەدەغە کراوەکان، دانانی ئابوری لە سەر ئەو ناوچانەی کە ڕژێم دوور بوو لێیەوە، بۆردوومان کردن بە بەردەوامی لە سەر ناوچەکان، سووتاندن و خاپورکردنی گوندەکان لە جارێ زیاتر، بە کارهێنانی چەکی کیمیاوی لە زۆر جێگا، سەرژمێری خەڵکی بۆ زانیاری زیاتر، کوشتنی خەڵکی بە کۆمەڵ، دروست کردنی ئۆردوگاو تەلبەند کردنی چوار دەوری، بڵاوکردنەوەی ترس و تۆقاندن و دڵ ڕەقی ڕژێم لە ناو گوند نشینەکان، تەقاندنەوەی کانیاوو سەرچاوەی ئاوی گوندەکان، وهتد ئەمانەو زۆری تر بەڵگە ساغ بوونەتەوە کە ڕەهەندێکی گەورە و بەرینی گوتاری بەعسە بەسەرجەم کایەکانیەوە بۆ سڕینەوەی شوناسی کوردی و کوردبوون و دواتریش لوتکەی پەلامارەکە ناوی ئەنفالی لێدەنرێ کە ڕێك دەکاتە ساڵی 1988، نەك تەنیا ناوزەدکردنی پەلاماری ئەنفال لە ساڵی 1988 بۆ سەر کورد و شوناسی کوردبوون. کەوابوو دەبێ بەردەوام جەخت لەوە بکەینەوە کە ئەنفال جیالە بەهاری ((88)) ڕەگێکی قوڵتری لە گوتارو فیکر و خوێندنەوەی بەعس دا هەیە. بەم بەڵگانەی لای خوارەوەش مومکینە بتوانین سەرەداوی ئەو ڕەگە بناسین تا ڕادەیەك ئەوەمان لا ساغ بێتەوە کە توخم و ڕەگەزی ئەنفال لە گوتاری بەعس دا تەنها ڕێك ناکاتە ساڵی 1988. دروست وایشە پەیوەست بە پەلاماری ئەنفال زۆر بەڵگەی شاراوە هەن، بەڵام کارکردنی ئێمە تایبەت بەم لایەنە بۆ ناسین و پەیبردنە بە مەنهەجی بەعس کە کاری لە سەرکردوەو دواتریش وانەدوای ئەو هەڵەی کە گوایە پەلاماری ئەنفال ساڵی 1988 ە. ئێمە لە چەند جێگایەکی تریش وتمان بەعس لە سەرەتایی دروست بوون و هەڵتۆقینیەوە ئەو هەڕەشەیەی خستوەتە بەردەم شوناسی کوردییەوە وەك: دوای ئەوەی بەعس بۆیەکەمین جار دەسڵاتی گرتە دەست و شەش مانگ بە سەر دەسڵاتەکەیدا تێنە پەڕیبوو لە قەزای

دووبز ((22)) گوند و لە قەزای مەخمور ((6)) گوند و لە ناحیەیی سەرگەردان ((14)) گوند کە کۆی هەموویان دەکاتە ((42)) گوند دانیشتوانەکەی ئاوارە و دەربەردەر کرد وجێگاکانیانی بە عەرەب پڕ کردەوە. ئیتر لەم کاتەوە بە کرداری دەست دەکرێت بە جێبەجێکردنی توخم و ڕەگەزە دژە مرۆییەکانی ئایدۆلۆژیای بەعس. دوا بە دوای ئەمەش بە ناوی پشتێنەی ئەمنی سەر سنوورەوە لە نێوان (سوریا – عێراق و عێراق – تورکیا و عێراق – ئێراندا) لە پارێزگای (هەولێر و سلیمانی و دهۆك) دا سەرجەم ئەو گوندانەی خاپورکران و دانشتوانەکەی ئاوارەی شارو شارۆچکەکان کراون ((926)) گوند بوون. لە پرۆسەیەکی نەخشە بۆ کێشراویشدا ئەم بازنەیی توندتر کردەوە وعەرەبی لە زۆربەی ئەو ناوچانەدا نشتە جێکرد بەتایبەت سنوری پارێزگای هەولێر و دهۆك و ئەو پەڕی توانای مادیو مەعنەوی بۆ ڕەخساندووون.

هەر لە درێژەی ئەم هەڵمەتەدا ((12.)) گودی سنوری قەزای خانەقینی رووخان و سەرجەم دانشتوانەکەی بەشێکی ئاوارەی ئێران بوون و بەشێکی زۆۆریشی بەرەو خورووی عێراق بران. لە ساڵی 1971 چل هەزار خێزانی کوردی فەیلی کە ژمارەیان ((18.)) لهەزار کەس دەبوو، دەست کیرا بە سەر موڵك و ماڵ و سامانیانداو ئاودیوی ئێران کران. هەروەها سەر نگوم کردنی ((8. .)) هەزار بەرزانی و هەر لەم کاتەشدا زیاتر لە ((3. .)) هەزار کوردی تری فەیلی لە ساڵی 198. ئاودیوی ئێران کرد بە بیانووی ئەوانە بە ڕەچەڵەك ئێرانین و هتد، لە کۆی ئەم ((3. .)) هەزار فەیلیە ((15)) هەزار گەنجیان لێ بێ سەرو شوێن کردن و تا ئێستا چارەنوسیان دیار نیە. هەوەها رووخاندن و ئاوارە کردنی دانشتوانی ناوچەی ((زەنگ ئاباد)) کە سەر بە پارێزگای دیالە بوو. ئەمە جیا لەوەی کە بەردەوام و لە هەر جێگایەك بۆی کرابێ بەعس سەرقاڵی ((کوشتن و بڕین)) ی کورد بوە و تەنانەت تا کارگەیشتە ئەوەی لە

www.dengekan.com

ناوەراستی هەشتاکاندا منالانی کەس و کاری بەرهەڵستکاری کوردییان وەك بارمتە دەگرت و سەرەنجام تا ئێستاش بێ سەرو شوێن ماونەتەوە.

ئایا هەموو ئەمانە ناچنە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال بۆ سەر شووناسی کوردی؟ ئەگەر ئێمە لێرەدا ساڵی 1988 و پەلاماری ئەنفالی ئەو ساڵە بە لوتکەی پەلامارە بەردەوامەکانی بەعس بۆ سەر کورد ناو زەد بکەین و بڵێین ئەم پەلامارە درێژەی پرۆژە دژە کوردییەکەی ((بەعس)) ە. کەوابوو راستییەك هەیە دەبێ بەردەوام جەختی لە سەر بکەین ئەویش ئەوەیە بەم کۆڵوارییەی تێچگەیشتنی ئێستامانەوە لە ئەنفال هەمیشە لە بەردەم مەترسی دووبارە بوونەوەیدایین.

ئەنفال و بەعس و ئایین:

((صدام حسین)) وەك لە بەرایدا وتمان بیرکردنەوە و سروشتێکی درندانەی هەیە و بەردەوام ئارەزووی کوشتن و برین و کوشتنی دەنگە جیاوازەکانی بەرامبەری دەکا، ئەمەش بە رێگایەك یان بەتەعنیا رێگا دەزانێ بۆ سەپاندنی هەژموونی خۆیی و پیرۆز راگرتنی خۆی بە سەر کۆی تاکەکانی کۆمەڵدا. بەڵام بۆ رەوایەتی دان بە پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد و شوناسەکەی ئاینی ئیسلام دەکاتە پرد و بەسەریدا دەپەڕێتەوە و ناوی یەکێك لە ئایەتەکانی قورئان دەکاتە ناونیشانی دانپیانراوی پرۆژەی پەلامارەکەی و لەم رێگایەشەوە شەرعیەتێکی ئاینی بە ئایدۆلۆژیاکەی دەبەخشێ و دەیەوێ بەمەش دنیای دەوروبەری ئیسلامی وا تێبگەیەنێ کە کورد لە ئاین وەرگەڕاون و ئەمیش ((صدام و بەعس)) ئەرکی سەر شانیانە لە ناویان ببەن، ئەمە وەك دیوی دەرەوەو دنیایی پەلاماری ئەنفال، بەڵام دیوی ناوەوەی پەلامارەکە ئەسڵەن دژ بە عەرەبی ((ئیسلام و غەیرە ئیسلام)) یشە کە جیاوازی بەدی بکەن لە نێوان خۆیان و بەعس و

صدامدا. ئەگەر روونتر و فراوانتر قسە بکەین دەبێ بڵێین: بەعس هەڵقولاوی ناو کلتوری زەبرو زەنگە دیارە سەرچاوەی تێربوونی بەعس لە رووی فیکری و فەلسەفیەوە سەر چاوەکەی دەگەڕیتەوە بۆ کلتوری عەرەب لە پێش ئیسلامدا بەڵام بەعس زیرەکانە کاری لە درزەکانی ئەم مەسەلەیە دا کردووە پێش وەخت ئەوەی زانیوە کە قسە کردن لە ژێر رۆشنایی کلتوری عەرەب و قڕکردنی کورد و هتد بە ئاسانی بۆ ناچێتە سەر، بۆیە هاتوە ئیسلام یان روونتر ئاینی ئیسلام و ئایەتێك لە ئایەتەکانی قورئان دەکاتە بەردەبازی ئەم پەڕینەوەیەی. باشە ئەگەر دانمان بەوەدانا کە بەعس درێژە پێدەری کلتوری شەڕانگێزی و زەبرو زەنگی عەرەبی پێش و پاش ئیسلام، خۆ دەبێ بەلانی کەم بچینەوە بۆ لای خودی سورەتی ئەنفال لە قورئاندا و بەلانی کەم بەراوردێك ئەگەر کەمیش بێ لە نێوان کلتوری عەرەب و ئیسلامدا بکەین، چونکە بەبێ لە بەر چاوگرتنی ئەم هاوکێشەیە ناتوانین ئەوە پشت راست کەینەوە و بسەلێنین کە ئەنفال و بەعس و ئاین سێگۆشەیەکی پێکەوە گرێ دراوو تێك هەڵکێش کراون بۆ رەوایەتی دان بە ئەنفال لە عەقڵ و فیکری بەعس دا.

((یسئالونك عن الانفال، قل الانفال لله والرسول فا تقوا الله وأصلموا ژات بینکم، واگیعو الله و رسوله، ان کنتم مومنین)) دیارە ئەم ئایەتە لە سورەتی هەشتەمدایەو کۆی ئایەتەکانی ئەم سورەیە هەفتاو پێنج ئایەتە. وەك دەردەکەوێ لە شەڕی ئیسلام و کافرەکاندا ئەوانەی بەبێ ئیمان لەلایەن ئیسلامەکانەوە لە قەڵەم دەدران، تالانی و دەست گرتن بە سەر سەروەت و ساماندا، کێشەیەکی گەورەی بۆ شەرکەرە ئیسلامیەکان دروست کردوە و سورەتی ئەنفالیش بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشەیەیی نێوان خودی ئیسلامیەکان خۆیان دێت. کاتی هاتنی ئەم ئایەتە ((محمدو جەنگاوەرەکانی)) لە گەڵ ئەبوو سوفیان و خێڵی قورەیش لە مل ملانێ و شەڕی شەختدا دەبن بەو پێیەی کە جەنگاوەرە ئیسلامیەکان بە سەر پەرشتی ((محمد))

دەیانەوێ دەست بگرن بە سەر کاروانێکی پڕ بەهای ئەبوسوفیان و خێڵی قورەیشدا. وەك دوایش روونتر دەبێتەوە جەنگاوەرە ئیسلامیەکان دەبێتە ناکۆکیان لە ناو یەکدا لە شێوەی دابەشکردنی ئەو سامانەی قورییشیەکان دەستیانبە سەردا گیرا. ئەمە دوای ئەوەی کوژراوەکانی ئەو شەڕە لە یەك جێگا و بە کۆمەڵ دەیانکەنە ژێر خۆڵەوە. ئایەتەکانی ناو سورەتەکەش تەئکید لە گرفت و کێشەی نێوان جەنگاوەرەکانی ئیسلام و سەرکردەو خەلیفەکانیان دەکەن هەروەك لەم ئایەتەدا هاتوە ((وا علموا انما غنمتم من سیء فان للە خمسە و للرسول ولـژی القربی و لیتامی والمساکین و ابن السبیل ان کنتم امنتم باللە)) ((بەعس)) دێت دەقاو دەق ئەم زیندوو دەکاتەوە وبە ئایەتەکانی ناو هەمان سورەتی ئەنفال وەك مەرجەعێکی ئاینی رەوایەتیەکی ئاینی دەدا بە ئەنفال کردنی کورد و شوناسی کوردی. وەك وتمان لە دێگایەکدا ((بەعس)) زیرەکانە کاری لەم مەسەلەیەدا کردوە ئەگینا خۆ ئەوەی کە لە شەڕی ((بەدر)) دا رووی داو لە نێوان ئیسلام و بێ ئیمانەکاندا بوو، رەدەرنەبوو لە مل ملانێی توندو شەڕو شۆڕو یەکتر کوشتنی نێوان خێڵە عەرەبەکان بە ماوەیەکی زۆر پێش ئیسلام. دیارە ناکرێ ((بەعس)) لێرەدا بێت و بە ناوی ئەو کلتورەی عەرەبی پێش ئیسلامەوە قسە بکاو بە دوای رەوایەتی دان بە ئەنفال کردنی کوردا بگەڕێ، بەڵکو ئاسانتر لەوەو بە دید وتەفسیرێکی تر دەیەوێ ئیسلام بکابە عەرەب و خۆشی بکاتە کەسێکی موسڵمان و سەرۆکێکی پیرۆزی عەرەب تاکار دەگاتە ئەو رادەی خۆی بە شەجەرەی ئیمام علی و پێغەمبەر ((محمد)) . . کەوابوو دەبێ لەوە بگەین کە ئەوەی بەعس لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال بە سەر کوردیدا هێنا، ئەوەندەی پەیوەندی بە کلتوری عەرەب و تێفرین و پرۆژەی بەعس وە هەیە هیندە پەیوەندی بە ئاینی ئیسلامەوە نیە. بەڵکو ئاینی ئیسلامیش بە دەستی رابەرو خەلیفە عەرەبەکانیەوە زۆر بە هەڵەو لە خزمەتی بەرژەوەندی باڵای عەرەب بە کاربراوە و دەبرێ. وەك

دیتمان لە ئەنفال کردنی کورد و بە سێەر کردنی ئاین بە سەر کردن ئاین بەسەر پەلامارەکانیەوە یەك وڵاتی بەناو ئیسلامی و یەك زاناو پرۆفیسۆر و ماموستای ئاینی قسەیەك لە دوو لێویان نەهاتە دەرو بە جۆرێك لە جۆرەکان پشتگیرییان لێکردو لە بۆنە و بێ بۆنەدا وەك قائیدێکی پیرۆزی ئومەی عەرەبی ((صدام حسین)) یان پیرۆز را دەگرت.

www.dengekan.com

ئەو سەرچاوانەی بۆ نوسینی ئەم بابەتە سودیان لیٚ وەرگیراوە

1 – شایەتحاڵەکانی ئەنفال / بەرگی ئەکەم / عارف قوربانی.
2 – شایەتحاڵەکانی ئەنفال / بەرگی دووەم / عارف قوربانی.
3 – مەسەلەی کورد و یاسای نێودەوڵەتان / دکتۆر جاسم تۆفیق.
4 – کوشتن لە عێراق بە ژەهری سالیۆم / سالار حمە سور باسیرە.
5 – جینۆساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد / و/ سیامەندی مفتی زادە.
6 – لە پەراوێزی ئەنفالدا / تەها سلیمان.
7 – ئەنفال: لە گوتاری مەرگ و غەریزەی خنکاندندا / هۆشیاری عبدالعزیز – گۆڤاری بیری نویٚ ژمارە ((25+26))
8 – پرۆسەی ئەنفال و دەستوری بەعس / عبدالکریم شوانی ((بیری نویٚ)) ژمارە ((25+ 26))
9 – گۆڤاری رەهەند – ژمارە ((7))

1. – گۆڤاری رەهەند / بەختیار عەلی / لە ئارەزووی کوشتن وە بۆ ئارەزووی فەرامۆشکردن.
11 – گۆڤاری رەهەند / هۆشەنگی وەزیری / دەوڵەتی هەرزەکارو ئایدۆلۆژیای قەیران.
12 – ئەنفال جینوسایدێك لە ئایندا بۆ رەوایەتی دەگەڕێت / گۆران بابا علی / رەهەند ژمارە ((7))
13 – هەشت قۆناغ لە سیستمێکی کوشتن و سیٚ بۆچوون / ئاراس فتاح / رەهەند ژمارە ((7))
14 – ئەنفال: قۆناغێك لە پراکتیکردنی جینوساید / مارف عمر گوڵ.

بـــــــــــــــةشـــــــــى دووةم

كاردانەوەی پەلاماری ئەنفال لە سەر ژنان

تەنها بە ژنان– ی پاشماوەی ئەنفال خۆیان پێشکەشە

،جیاتی پێشەکی:

پەلاماری ئەنفال بۆسەر کورد لە ڕیزی پەلامارە دڕندانەو نامرۆییەکان دەژمێردرێ، کە لەلایەن رژێمی عێراقەوە ئەنجام دراو بە چەند قۆناغێکی جیاجیا گەیشتە چڵە پۆپەی تاوانە جیهانیەکان. بە مانایەکی تر کەم تاوانی جیهانی هەیە بگاتە ئاست و باتەقای تاوانی ئەنفال. مومکین نیەو ناشکرێ گوتاری ئەنجام دەری ئەم تاوانە وا بەئاسانی شی بکرێتەوەو لە تەم ومژو نهێنی بهێنرێتە دەر. بەلأم ئەمەش مانای ئەوە ناگەیەنێ کە توانا نیە بۆ قسەکردن لە مەسەلەکی وا. هاوکات لەگەڵ ئەوەشدا باگراوەندی ئەنفال بۆسەر کورد چەندین لایەنی جوگرافی و ساسی و ئابوری و نیشتمانی و نەتەوەیی تیایە. دیارە بێ تێفکرین و خوێندنەوە و راڤەکردنی ئەو لایەنانە و خستنە رووی رەهەندەکانی تری، کارێکە گومان لە زەرەرمەندبوونمان نیە و بەر لە هەر مەسەلەیەکی تریش پشت کردنە لە پرۆژەی ناسین و سروشت و پێك هاتەی (بەعس) کە گوتاری گەورە و گرنگ. وەك دەشزانین ئاسان نیە لە یەك کاتدا سەرجەم لایەن و رەهەندەکانی ئەنفال لەسەر ئافرەتان (لایەنێکە لە لایەنە دیار و بەرچاوەکانی پەلامارەکە و خودی گوتاری ئەنفال..

لێرەوە ئەوەندەی بوار هەبێ قسە لەهەر لایەنە دەکەین و ناوی چی لێ دەنرێ، گرنگ ئێمە شۆڕ دەبینەوە بۆ نێو پانتایی ئەم برین و مەرگەساتە قسەیەك و دوان و سیان و تائەوەندەی ئیمکان دەبێ دەڕۆین و بە ئومێدی ئەوەی پرسیار گەلێکی لۆجییکی بێنینە ئاراو

ئەوەندەشی دەمی چنێ وەك دڵنیام وایە. شارەزاو بایەخ داران بەم بوارە ئومێد وایە پڕی کەنەوەو قسەی تیا بکەن.

ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال بۆ؟

هەر تاکێکی کۆمەڵی ئێمە دەگری لەوە ئاگادارە کەسەرجەم ئافرەتانی ئەم ولأتە بەشی شێریان لەمەینەتی جۆراوجۆر و کێشە هەمیشەییەکان بەرکەوتوە. وەك لە بارودۆخە سیاسی و دژوارەکاندا، لە شەڕە هەرێمایەتی و نێو خۆیەکاندا، زەلیل بوون و تیاچوون بە دەستی داب و نەریتە باوەکانەوە، قوربانی پلەیەکی ڕووداوە خێڵەکیەکان و هتد ئەمە جگە لەوەی چوارچێوەی خێزان بۆ خۆی بوەتە شوێن و جێگای ئەشکەنجە و مراندنی کەسێتی ئافرەت و داماڵینی لە هەموو بەها مرۆیی و توانا هەمە چەشنەکانی. جا لە ئاوها دوخ و تەنگانەیەکدا بەشێك لەو ئافرەتانەی ئەمە وەزعیان بێ و هاوکات رووبەڕووی گەورەترین مەرگەسات (پەلامای ئەنفالی 1988) ببنەوە دەبێ هاوکێشەی کێشەو مەینەتی و گرفتەکانیان تا چیئاستێ بڕواو چیپانتایەك لەجەستەی داهێزراوی کۆمەڵگادا داگیر بکات؟ بە بڕوای من ئا لێرەوە نەك زەرورەتی وشەیەك و دوان چەند دێڕێك بەڵکو ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال و هاوکێشەی ژیان ومەینەتیەکانیان دنیایەك قسەو لێك دانەوە و خورد کردنەوە هەڵدەگرێ و دوای ئەوەش هێشتا مەسەلەکە ڕوون نابێ و دەرهاویشتەکانی رۆژ دوای رۆژ دەکەونە روو. وە پێ ناچێ بە چەندین ساڵ و دەیەی تریش مەرگەساتەکانی پەلاماری ئەنفال یەخەی ئافرەتان بەربدا و بواریان بدا بە ئاسودەیی بژین - هەڵبژاردنی ئەم بابەتە و قسەکردن لە سەر جەخت کردنەوەی ئەو راستیەی سەرەوەیە و هەوڵێکە لە ڕێگای ناسین و ئاسانکاری کردن بۆ رۆچوونە نێو کێشەکانی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال.

پەلاماری ئەنفال و ئافرەت:

ئەوکاتەی کە پرۆسەی ئەنفال لە عەقڵ وگوتاری نامرۆیانەی "بەعس"دا گەیشتە لوتکەو بەچەند قۆناغێکی جیاجیا جیبەجێ کراو گوندەکان خاپور کران و سوتێنران، خەڵکەکەش قەتڵ و عام و بێ سەرو شوێنکران و بەشێك لە خەڵك لە پەراویز و پاشماوەی مەرگ دوستی ئەو پەلامارەدا قووتاریان بوو بۆدەست پێکیکی بابەتی بۆمان هەیە بپرسین: پرشی مەرگ دۆستانەو دژ مرۆیانەی ئەم پەلامارە تا کوێ و چی ئاستێك بەری ئافرەتان کەوت، لە کاتێکا " بەعس" هیچ جیاوازیەکی لە نێوان پیاو و ئافرەت، پیرو لاو منداڵ و گەورە، پێشمەرگە و مەدەنی، دا نەکرد؟ کاردانەوە و خراپیەکانی پەلاماری ئەنفال بۆسەر ئافرەتان کامانەن؟ بێگومان لێرەوە بواری ئەوەمان دەبێ وردتر و روونتر بدوێین، چونکە بە بەڵێیەکی تەواو بڕوا پێکراو ئافرەتان فراوانترین پانتاییان لە پەلاماری ئەنفال دا گرتوە. بە ماناو تێگەیشتنێکی تر ئەگەر ساڵی "1988" ساڵی پەلاماری ئەنفال بوو بۆسەر کورد بوون و شوناسی نەتەوەییمان لەلایەن "بەعس"وە ئەوا هەر لەو ساڵە بەدواوە و تا ئێستا ئافرەتانی پەراوێز پاشماوەی ئەنفال گشت کاتەکانتان لە ئەنفالێکی بەردەوامدایە و قورس ترین دەردە کۆمەڵایەتی و ئابوری و دەرونی و خێزانیەکانی پەلامارەکە بەجەستە و هەست و نەستی ئەم ئافرەتانەوەیە. لێرەدا ئێمە دەتوانین بە وەرگرتنی چەند سەر درێژێك بچینە نێو باسەکەوە و قسە لەسەر گرێ و گرفتەکان بکەین وەك چارەنووسی نادیار، زندان بۆ ئافرەتان گەرانەوە لە زیدان، بێ سەروشوێن بوونی کەس وکار، ئۆردوگا نشینی، بەڕێوەبردنی خیزان، کارکردن، کێشەی " شووکردنەوە شووکردن " کێشەی ئابوری، کۆمەڵو ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال، و زۆر مەسەلەیتر کە پێم وایە ڕێگامان بۆ ئاسان دەکەن بابەتیانە و وەك پێویست لە کێشەی ئافرەتانی پاشماوەی بگەین. وەکی تر بەم شۆیەو زیاتر دەرگای باسێکی پوخت بکوترێ و ئەو پرسیارەی گرنگە یەخەمان

رادەوەشێنێ. دیارە بە بەرنەدانی سەرەداوی وەڵامی ئەو پرسیارەش بەرەو شۆڕبوونەوەیەکی بابەتی هەنگاو دەنەین.

بەرەو چارەنوسێکی نادیار:

کەسێك نیە کە ئان و ساتی پەلاماری ئەنفالی بیر بکەوێتەوە راستەوخۆ نەچێتەوە لای تراژیدیای ئافرەت لەو کارەساتەدا. . ئافرەتێك دەستی منداڵەکانی گرتوە و بە پێی پەتی و بە رووخساری هەڵبزرکاوەوە پێڵاوی جەلادێك ماچ دەکا تەنها بۆ ئەوەی لە پەلامارەکە رزگاری بێ. . . ئافرەتێکیتر باوش بەلای مێردەکەیدا دەکاو دەڵێ: بۆ مردنیش لەگەڵ خۆتم ببە. . یەکێکی تر پڕ بە گەروو هاوار دەکا: کوا کچ وکوڕەکانم بۆ کوێ بران. . . یەکێکی تر بۆ دواین جار دانەوێڵە دەکاتە بەردەم پەلەوەرەکان و دەرگای حەوشەش بە کراوەیی جیدێڵێ. . . یەکێکی تر سەرو بەتانی دەکاتە کۆڵی منداڵەکانی و پێیان دەڵێ: فڕێیان نەدەن دوای لە سەرمانا رەق دەبنەوە. . . یەکێکی تر قورعانی مزگەوتەکەی گوند دەباتە تکاو دەڵێ: تۆ ئەگەر بە ئاگای ئەم ناهەقیە قبوڵ مەکە. . . دەیان و سەدان ئافرەتی تر و نمونەی تر. . . گومان لەوە نیە ئەمە نیشانە و سەرەتای چوون بەرەو دۆزەخێکی پڕاوپڕ لە ئاگر و ئافاتە. . ئەوان بێ ئەوەی سیاسەت بزانن لەوە گەیشتبوون کە (بەعس) تۆزقاڵێ ویژدانی نیە و ئەم راپێچ کردنەش سنوری نادیارترین مەودایە. . ئەگینا ئەو هەموو هاوارانە بۆ؟ ئەوەتا (شەمسە محمد) دەڵێ: کە ماڵمان چۆڵ کردو لە ئاوایی دەرچووین هەر ئەوە نەبوو بمرین. . . ئەگەر منداڵەکەت جێ بمایە نەتئەپرژایە سەری. . گیان سەختە و دەرناچێ. . خوا ئاگادارە ژنم دیوە بە دەم ڕێوە منداڵی بوە و جێیان هێشتوە. . . کەس بە کەس نەبوە. . ئێژن رۆژی حەشر و نەشر هەیە ئێمە وە چاو خۆمان دیمان. . . باشە خۆ ئێمە کافر نەبووین وا صدام وەهای پێمان کرد وەڵاهی کوڕەکەم خەریکە گشتم لە بیر ئەچێتەوە. . . سوێم بوەوە و حەزرەت لە دڵم بڕا خەبەرێکی کوڕ و

www.dengekan.com

کچەکانم نەزانی. . وا مردم و جا چیم ماوە. . . سەرنجی نمونەیەکی تر بدە " فتحیە سەید رەزا " بڕوا بکە براکەم نازانم چیت بۆ باس بکەم. . . وەڵاهی حەز ناکەم ئەو کاتە بخەمەوە بیرم وا لە ماڵ و حاڵی خۆمان دەرکریاین. . . ئەزانی بۆ؟ لە بەر ئەوەی مەوویسی خۆم و خزم و کەس و کارەکەم تێتە بەر چاو. . . با پێت بێژم هیچ قەومێك وەك ئێمەی وەسەر نەهات. . ئەو بردنە کەس و کارەکانمانیان برد چاومان پێیان نەکەوت. . خۆی و خوا ئەزانێ چی پێیان کرد. . وەڵاهی لە بیرمە ساوە کۆرپەکانمان لە ناو کۆزەکەدا جێ هێشت کەس نەیزانی چی خواردیانی. . "یان ئەوەتا ئافرەتێکی تر بەو پەڕی راستگۆییەوە دەڵێ: من ناوم ئامینەیە خۆم و مناڵەکانم لە ناو ئاوایدا لە پیاوەکەم دابڕیاین. . . ئەو ڕۆیی بۆ لای ران و منیش دەستی مناڵەکانم گرد و لە ئاوایی دەرچووین. . نەمانزانی بۆ کوێ بڕۆین. . . هەر چوار دەورمان شەڕ بوو. . . لای بنەکەی خەپە کوێرەوە وتیان خەڵك گشتی ئەڕوا بۆ تەپەسپی و تەپە سەوز. . کە چوویمانە ئەورە وتیان بچن بۆ ملەسورە. . . وەی باوکە ڕۆ کە گەیمانە ملەسورە کەس وەکەس نەبوو. . . زیرەی مناڵ و ژن ئەو ناوەی گردبووەوە. . . گشتمان لە ملەسورە تەواو ترسمان لێ نیشت. . . ئەوەی ناسیاری بوایە ئەهاتن بەشوێنیا. . وزە وز کەوتە ناو خەڵك و ئەیان وت بە خوا ئیتر سەر زەوی نادوێنین. . لە ملەسورە و ئەم لاتر گشتمانیان سواری ئیڤا و سەیارەی گەورەی عەسکەری کرد و بردمانیانە قۆرەتوو. . . ئافرەتەکان تەنها شیوەن و ڕۆ ڕۆیان بوو. . سابەخوا هەر ئەوسا زانیمان دیارمان لێ مێرد و کەسەکانمان کەوتە قیامەت. . . وە چاوی خۆم ئەمدی پیاوەکان تفەنگەکانیان فڕێ ئەدایە ناو کۆریان و کەندرِی باراناو "مرۆڤ دەتوانێ لەم سێ نمونەیە ئەوە تێبگا کە وەك وتمان پرشی گەورەیان بەرکەوتوە لە پەلاماری ئەنفالدا ئەو هەستە پڕ مەترسیە لە گۆڕیشدا بووە کە ئەمە سەرەتایەکە و

بەعس بەرە و چارەنسێکی نادیاریان دەبا. . لە ڕێگەی هەنگاوێکی نارەزاییانە بەرەو چارەنوسێکی نادیاری لەو چەشنەدا ئافرەتان بەخەستی بەرکەوتوون. . ئەوەتا ئافرەتێك دابڕاوە لە مێردەکەی و هەستی بەوە کردوە کە ئەمە دوایین قسەو گفت و گۆیەتی لە گەڵیدا. . . یەکێکی تر هەست دەکا گەورەترین برین کەوتۆتە جەستەی. هاوکات و بۆسەلماندنی ئەو راستیەی سەرەوە بەپێی هەموو راپرسیەکان لە 99٪ دۆخی ئافرەتان وا بوە لە کاتی پەلامارەکەدا و دەتوانین سەرنجی ئەم خشتەی لای خوارەوە بدەین بۆ زیاتر بەرجەستە کردنی وێنەیەکی بڕوا پێکراو:

خشتەی ژمارە (1)

ژمارە	چۆن دەرچوون لە ماڵ	رۆژ یان شەو	ماڵتان پێ بوو	بە پێ یان بە سەیارە	پیاوتان لە گ...
یەك ئافرەت	ترسی کوشتن	شەو	نەخێر	بە پێ	بە...
یەك ئافرەت	ترسی کوشتن	شەو	نەخێر	بەپێ	نە...
یەك ئافرەت	ترسی کوشتن	شەو	نەخێر	بەپێ	نە...
یەك ئافرەت	ترسی کوشتن	رۆژ	نەخێر	بە تراکتۆر	بە...

کەوا لێرەدا بۆمان دەردەکەوێ کە خەڵکی لە 1. . ٪ لە ترسی کوشتن و لە 99٪ بەشەو 1. . ٪ بە بێ ماڵ و، دەرچوون لە ماڵ و 1. . ٪ نەیان زانیوە بۆ کوێ دەبرێن.

زیندان مەڵبەندی کارەسات لێ بوونە وە:

ئەو ئافرەتانەی چارەنوسێکی نادیار چاوەڕێیان بوو کەوتنە زندانەکانی رژێم، دیارە کەسێك نی یە بزانی رێژە و ژمارەی ئەو ئافرەتانەی کەوتنە ناو بازنەی پەلامارەکوە چەندە؟ چونکە ئەو ئافرەتانەی کەوتنە ناو بازنەی پەلامارەکەوە جیا لەوانەیان کە کەوتنە زندان، وەك رەگەزی " نێر" پیاوەکان بێ جیاوازی بێ سەرو شوێن کران بە خۆیان و مناڵە گەورە وبەرمەمکەکانیانەوە. وەك وتمان بەشێك لە ئافرەتان لە گەڵ پیاو و ئافرەتە پەککەوتەکان کەوتنە زندان، وەك زندانەکانی " نوگرەسەلمان، تۆپ زاوە، دبز " دیارە لە کاتی کۆکردەوە و راپێچ کردنی خەڵك و بێ سەرو شوینکردندا " بەعس" بەم شێوە جیای کردوونەتەوە: - پیاو + ئافرەت " ی لاو لە گەڵ مناڵکانیان بە جیا هاوکات ئەمانەی بەم شێوە جیا کردۆتەوە:

ا/ پیاو بە جیا

ب/ ئافرەت و مناڵ بە جیا.

ئافرەت و پیاوی پیر پێکەوەو بە جیا لە وانی پێشوو. واتە بە سێ جۆر جیای کردوونەتەوە. دوو جۆری یەکەم وەك تا ئێستا دیارە بێ سەر و شوێن کراون و سەرو سۆراغیان نیە. جۆری سێیەمیش کەوتنە ئەو زندانانە ناومان هێنان کە پیر و پەککەوتە و بەشێکی کەم لە ئافرەتە لاوەکان و مێردمناڵ و مناڵیان لەگەڵ

شەمسە محمد: خەڵکی گوندی تەڵاچەرمەڵە لە زندانی نوگرەسلمان هاتۆتەوە ٭ سێ کچی عازەب و دوو کوڕ و بوك و زیاتر لە (12) کوڕ و کچە زای بێ سەرو شوێنن.

فەتحیە سەید رەزا: گوندی گەرمك لە زندانی نوگرەسەلمان هاتوەتەوە تەنها خۆی لە خێزانەکەیان رزگاری بوە.

ئامینە: / گوندی قەڵا چەرمە. مێردەکەی بێ سەروشوێنە، خۆی و مناڵکانی لە نوگرەسەلمان هاتوونەتەوە دوو کچی لە نەگرەسەلمان لە برسانا مردوون.

ملەسورە – ئەو گوندەی گەرمیان کە زوربەی دانیشتوانی ناوچەکەی تیا کۆبوەوەو لەوێوە بەرەو قۆرەتوو بەرێ خران.

قۆرەتوو ناحیەیەکی سنوری قەزای خانەقینە و لە ساڵی 1988 – سەربازگەی رژێمی لێ بوو

بوو. بۆ ئەوەی بەر لە هەر قسەیەك ویۆنەی راستەقینەی نێو ئەو زندانانە وەرگرین باشتر وایە چەند نمونەیەك، تابە تەواوی لە عەزاب و مەینەتی ئەو ئافرەتانەی ئازاری زندانیان چەشتوە بگەین.

وەرگرینپورە جیهان: ئێمە لە داوییەوەهاتین بۆ قەڵا چەرمەلەو لەوێشەوە بۆملە سورە. . بردمانیان بۆ قۆرەتوو. . . دوو شەو لەو را ماینەوە و دوای خستمانیانە ناو سەیارەی گەورەی عەسکەری و بەرەو تۆپزاوە بردمانیان. . گشت مەخلوق لە تۆپزاوە خڕ بوو. . . کەوتنە ناومان پیاوە گەنجەکان و مێرجمناڵ

و کچەعازەکانیان لێمان جیاکردەوە و ئێمەش کە پیر و پەککەوتە بووین وە جیا کردمانیانە قاوشەکانەوە. . زۆر ئافرەتم وەچاو خۆم ئەدی وە زۆر لە منالّکانیان جیا ئەکردەوە و کەس نەیئەزانی بۆ کوێی ئەوەن. . . ئافرەتان گەرەکیان بوو لە مێرجەکانیان جیا نەکرێنەوە ئەمن و عەسکەرەکانیش وەشەق و سۆندە و زلە کێبلّ ئەکەوتنە گیانیان. . ئافرەتەکان لە هۆش خۆیان دەچوون. . ئێمە لە شوباکەکانەوە سەیرمان ئەکرد هەرچی پارەو جیسیە و دەفتر خدمە بە پیاوەکان بوو لێیان ئەسەندن. . . دوای دوو سێ ڕۆژێ ئێمەیان خستە ناو سەیارەی مقەبەتەوەو نزیکەی چواردە سەعات ناو سەیارە بویمان. . . خوا ئەو ڕۆژە بۆ نەمردین. . . ئێمەیان بردە سەحرایەك وتیان ئەمە نوگرەسەلمانە وەك خوا کاول بێ. . . لەوە ڕا ڕۆژی یەك سەمونیان ئەدا پێمان کە بەرازیش نەیئەخوارد. . ئاوێکی شۆری بوو ئەنشتنە ناومان و بێر دارکاریمانیان ئەکرد. . ئەسپێ و چلّك خواردمانی. . . بە خوا وەم دوو بچاوە دیم چەند کچە عازەویان بۆ شەو و ڕۆژێ ئەبەستە پەنجەرەکانەوە. . گشتمان لە برسیا و لە تینیا وشك بویمانەوە. . نەخۆشی و ناوسك چوون زەفەری لیچمان هاورد و هەر ڕۆژێیەکێکمان لێ ئەمرد. . . بە خوا هەر وەم دوو چاوەی خۆم دیم چاوی ژنێکیان وە قامچی کوێر کرد. . بە خوا کورم ئەوانە بێ دینن و هیچ ڕەحم لە دلّیاندا نیە.

نەزیرە علی جەوهەر: ئێمە لە گەلّ براو براژن و برازاکانم و برێ لە خزمەکانمان گشتمان وە یەکەوە بویمان. . لە سەرقەلا گردمانیان و تا قۆرەتو و تۆپ زاوەش هەر یەکەوە بویمان. . بەلاّم لە تۆپ زاوە جیامانیان کردەوە و ئێمە و کۆمەلّێ خەلّکی تر نازانم چۆن بوو بەرنەکەوتین و بێ سەرو شوێن نەکراین. . . ئێمەیان برد بۆ سجنی " دوبز " تەنیا ئافرەت و منالّ بویمان. . ئافرەتمان لە ناوابوو منالچکانیان لێ سەند و تەنیا خۆی مایەوە. .

چوار مانگ ئاگامان لە دنیا نەما. . نەمانزانی کەس و کارمان چیان وەسەرهات گشتمان ناو لەپ و بان دەستی خۆمان داخ کردبوو. . منالّەکان ناوی خۆیان و باوکیان بە " خالّ " لە سەر بالّی خۆیان کوتا بوو. . ئافرەتی وامان ئەدی دوو ڕۆژ منالّکەی لە برسیا ئەگریا. سەد جار خۆزگەمان بە نەمانی خۆمان ئەخوارد. . زۆر ئافرەت لە " دوبز " منالی ئەبوو.

دەتوانین لێرەدا لەم خشتەیە ورد بینەوە کە ڕاپرسی یەکە بیست ئافرەتی زندانی دەگرێتەوە خۆ و لە زندانی نوگرەسلمان و دبز بوون، وە بە چاوی خۆیان جۆرەکانی مەینەتی و نارەحەتی ناو زندانانەی ڕژیمیان دیوە. ئەلّبەت ئەم خشتەیە و خشتەکانی داهاتووش کار ئاسانیمان بۆ دەکا بۆ تێگەیشتنی زیاتر و وێنەی بەرجەستەتری ئافرەتان لە پەلاماری ئەنفالدا.

ژمارەی ئافرەت بەپێی تەمەن	لە چی زندانێک بوون	مامەڵەی پیاوانی بەعس چۆن بوو لەگەڵیان	ژمارەی ئافرەتان زۆربوو یان پیاو	خواردنتان چۆن بوو	چارەی لە خۆشێتان
٢ ئافرەت ١٨ساڵ	نوگرەسلمان	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ئافرەت ٤٠ ساڵ	نوگرەسلمان	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت سەروی ٥٠ ساڵ	نوگرەسلمان	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت ١٨ ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت ٤٠ ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	بە کەمی
٢ ئافرەت ٥٠ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت ٥٠ ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت سەروی ٥٠ ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت ١٢ ساڵ	نوگرەسلمان	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر
٢ ئافرەت ١٢ ساڵ	دبز	خراپ	ئافرەت	خراپ	نەخێر

www.dengekan.com

كەوابوو لێرەدا بۆمان دەردەكەوێ لە 1. . ٪ ی ئەوانەی بێ سەر و شوێن نەكران لە پەلاماری ئەنفالدا و مابوونەوە لە ژێر دەسەلاتی پیاوانی رژێم لە زندانەكانی نوگرەسەلمان و بزربوون و لە 1. . ٪ مامەڵەی بەرێوەبەرانی ئەو زندانانە لە گەڵ خراپ بووە. هەروەها بە پێی راپرسی خشتەكە بۆمان دەردەكەوێ كەژمارەی ئافرەت لە پیاوە پیرەكان بە رێژەیەكی بەرچاو زیاتر بوە ـ لە 1. . ٪ خواردن و ئاوی خواردنیان خراپ بوە ـ هەروەها چارەسەری نەخۆشییەكانیان لە 5 ٪ یش نەبوە و هاوكات رێژەی مردن زۆر بوە لە ناویاندا. زۆربەی زندانیەكانیش پیر و پەككەوتە بوون ئازار و لێدان و ئەشكەنجەی دەرونی و جەسەیی بە رێژەی 1. . ٪ بوونی هەبوە.

1- پورە جیهان / گوندی گەرمك لە زندانی نوگرەسەلمان هاتوتەوە / تەنها خۆی لە خێزانەكەی رزگاری بوە. ئێستا لە كەلار نشتە جێیە.

2- نەزیە علی جەوهەر / لە زندانی دبز هاتوتەوە. ئیستا لە ئۆردوگای سمود نشتەجێیە.

3-خشتەی راپرسی یەكە لە گەڵ "2. " ئافرەت كاروە و هەر هەموویان لە زندانەكانی نوگرەسەلمان و دبز بوون.

4-سەگە رەش / ئەو سەگەیە كە مردوەكانی نوگرەسەلمانی دەردەهێناو بە بەرچاوی ئەوانەی مەرگ چاوەڕوانیان بوو دەیانخوارد.

5-ئەو كچەی كە بەستراوە بە پەنجەرەكەوە ئێستاش لە ژیاندایە و لە ئۆردوگای سمود دادەنیشێ و ناوی "ن. . ش"ە ودانیشتووی گوندی قەڵاچەرمە بوون لە پێش ئەنفال.

ناوی "سمود" لە زۆر جێگا هاتووە ئێستا ناوی گۆڕاوە و بوە بە "رزگاری "

گەڕانەوە لە زندان و گرێی پاشماوە و تێكشكانی بەردەوام:

ئایا گەڕانەوە و رزگاربوون لە زندان لە لێبوردنێكی بەناو گشتی و ساختەدا قووتاربوون بوو لە قەڤ مەینەتیەكانی پەلاماری ئەنفال ؟ یان ئەم گەرانەوەیە گەڕانەوە بۆ ناو تراژیدیای پاشماوەكەی پەلامارەكە ـ؟ لێرەدا دوو مەسەلەی چوون یەك هەیە دەبێ روونبكرێتەوە: -

یەكەم: ئەو ئافرەت و منداڵانەی لە پاشماوەی ئەنفال كراوەكان و لە هەردوو زندانی "نوگرەسەلمان و دبز" هاتوونەتەوە، یان بەربوون كە دەرئەنجامی ئەو لێبوردنە بەناو گشتی و ساختەیە بوو كەرژێم بەچەند مانگێك دوای پەلامارەكە دەری كرد.

دووەم: ئەو خێزانانەن كە بەشی زۆریان ئافرەت بوون و لە پەراوێزی پەلامارەكەدا بەرنەكەوتن و پێوە نەبوون بەهەردوو ئەم جۆرە خێزان و ئافرەتانە پاشماوەی ئەنفال پێك دێنن و كێشەی گەورە و بنەڕەتیان ئەوەیە بەشی زۆریان ئافرەت و منداڵ بوون و مێردی زۆربەی ئافرەتەكان و كەس و كارەكانیان بێ سەر و شوێن كران.

www.dengekan.com

به هاتنەوەی ئەو برە ئافرەت و منالەی لە زنـدان، ئـەمانی کـە بـەر نەکەوتبوون و لە پەراوێزدا قوتاربببوون، هێندەی تر هیوا براو بوون و شاد بوونی خۆیان بـە کـەس و کارەکانیـان. لـێ بـوو بـەم حالە چونکە بەرلە هاتنەوەی ئەو برە ئافرەت و منالە لە زنـدان ، ئـەمانی تـر بۆرە ئومێدێکیان مابوو بەوەی کە رۆژێ بە دیدەنی کەس و کارەکانیان شاد بنەوە. لای من ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە " بـەعس " لـە کردەوەیـەکی بەناو لێبوردندا بەشێکی تری نەخشەی پەلامارەکەی جێ بەجێ کـرد. چونکە "بـەعس " بەمە ئەوەنـدەی تـر قـەبارەی تێـك شـکاندنی ئـەم خێزانانەی گەورەتر کـرد و مـەرام و مەبەسـتی پـرۆژەی ئـەنفالی بـەو ئاراستەیەی کە خـۆی دەیـەوێ تـەوزیف کـرد. واتـا "بـەعس " لێـرەوە هۆشـداری ئـەوەبوو کـە تـەنها بـەبێ سەروشـوێن کـردن و کـردەی رووخاندنی گوند و سوتاندنی رەز و باخ و. . هتد. ئـەوەی مەبەسـت و داواکراوە نایەتە دی و جێبەجێ نابێ، بەڵکو میکانیزم و ئـامرازی تـر هەن کە دەیگەیەنـنە جێگای مەبەست و داواکـراو. "بـەعس " چـۆنی ویـستوە ئـەوەیان لـێ گـەرێ بـەڵام بـە نـوێترین شـێواز پـرۆژەی تێکشکاندنی لـە چوار چێوەی پـەلاماری ئەنفالدا بەسـەر ئافرەتانـدا تەوزیف کرد.

دەتـوانین بـە سـەرنج دانـی ئـەم کلێـشەی خوارەوە لـەو راسـتی یـە بگەین و خوردی بکەینەوە:

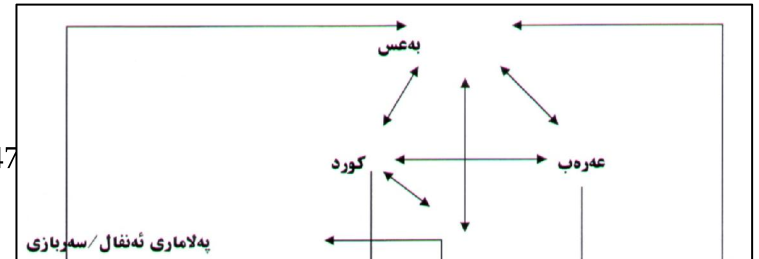

بەم شێوەیە لە چوار چێوەی پـەلامارە سـەربازییەکەی پـەلاماری ئەنفال، "بەعس" لە دوای میکانیزم و ئامرازی تر گەراوە لە پێنـاو پشت مکومکردنی پـرۆژە دژ بـە بەشـەرییەکەی. کاریـشی بـۆ ئـەوە کـردوە کـە چۆن ئـەو بەشـە خەڵکەی کـە لـە پاشماوە و پـەراوێزی پەلامارەکـە قوتـاردەبن و بەشـی زۆریـان ئـافرەتن و منـاڵن تێـك بـشکێنێ. مومکینیـشە ئـەوەی زانـیبێ و هـەر واشـە کـە ئەوانـەی دێنەوە زۆربەی هەرە زۆریان ئافرەت و منالٚ بن. بۆیە یەقین بـوە لـەوەی کـە دەتـوانێ چـۆن ئـارەزوو. بکـا تێکیـان بـشکێنی. وەك دیاریشە خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بە تایبەت ئافرتـان بـەردەوام لـە

تێکشکان جەنگی دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئابوری دا بوون و نەیانتوانیوە قووتاربن لە کۆت و بەندی پەلامارەکە. کەوایە چی بەگەڕانەوە لە زندان و چی بەقووتاربوون لە پەراوێزی پەلامارەکە ئەم ئافرەتانە نەیانتوانیوە ئاسودە بژین و برینی جەستەی ئەنفالکراویان سارێژ بێ. بۆ مکۆمکردنی ئەو راستیانەی سەرەوە با چەند نموەنەیەکی زیندوو وەرگرین: -

★ فکرییە علی: قەت دڵخۆش نەبوومە کەلە سجن هاتووینەتەوە. . بەشەر کە بێتەوە و کەس وکاری دیار نەوێ. . شوێنی ئیسراحەت و خواردن و خەفتنی نەوێ ئیتر بۆچی باشە. . بڕوامان پێبکە کەس لە جێگاکەی ئێمە ئیدارە ناکا. . سیانزە ساڵە ئێمە لە ناو کەلاوە رووخاوەکانی سمود ئەخەوین و ئەخۆین. . مناڵەکانمان هانە عەزرەت دەستێ جل و بەرگی تازەوە. . خۆمان تا ئێستا دڵنیانیمان کە مێردەکانمان چیان وە سەرهات "

★ رێژاو علی محەمەد: وا بۆ چواردە ساڵە من وە کولە مەرگی و سەگ مەری ژیان وەسەر ئەبەم. . مناڵ وە ئەو پەڕی رەزالەت وە خێو ئەکەم وەڵا بەردیش بم ئەتەقم ".

★ سوعاد دەڵێ: ئەم شێوە ژیانە باری دەروونی تێك داوین و هەر رۆژیکمان مردنێکە. . کەسی نزیکمان نیە و هەمووی ئەنفال کراوە. . یەك برایەکم بوو ئەنفالە ".

★ نەسرین ئەمین: برا ئەوەی راستی بێ نازانم چیتان بۆ باس بکەم ئێوە خۆتان سەیری ژوورەکەم کەن دوو مەتر کەس پێی رازی نیە. ئەگەر دەرچم لە ماڵ بۆ ئیش خەڵکی قسەم پێ دەکا. . ناچارم " تەیك " دەچنم و نانی خۆم و کچەکەمی پێ پەیدا دەکەم. . "

★نەجمە علی قادر " بە خوا ئێستا تەنها خۆم لە کولبەیەکدا ئەژیم. . خەڵك خێرم پێ ئەکات. . شەو هەتا بەیانی خەو ناچێتە چاوم هەر چاوم هاوەو قاپیەوە بەڵکو ئەمە خوایە تەقەیەی لەو قاپیە هەڵسێ و خەبەری خێری ئەو کوڕەی پێ بێ. . "

★ نهایەت: ئێمە چوار خێزان لەم بینایەدا وەیەکەوەین. . قەت ژیان وا نابێ ئەم کاول بوە " ئۆردوگا " ئەشتەبای تیا نیە. . بۆ هەر شوێنێك ئەچین دەست وەڕوومانەوە ئەنێن. . خاوەن چوار مناڵم و بوون بە قاروخەقەت بۆم. . "

ئیتر چی لەوە زیاتر بڕوامان پێدەکا کە ئەم خێزانانەی پاشماوەی ئەنفال لە تێکشکانێکەوە بۆ تێکشکانێکی تر، بەردەوام دەڕۆن و قورسایی تێکشکانەکەش بە سەر جەستەی ئافرەتانەوەیە و هەر ئەوانیش پەلاماری ئەنفال بە توندی دەستی خستوەتە بینە قاقایان. . . کە وابوو بە گەڕانەوە لە زندان و قووتار بوونیش لە پەراوێزی پەلامارەکەدا کارەساتەکە رەگی خۆی دادەکوتێ و شۆڕ دەبێتەوە بۆ نێومان.

بنەمای ئابووری ئەو خێزانانەی کە ئافرەتان بەڕێوەیان دەبەن:

کام خێزان کە ئافرەت بە رێوەی دەبات؟ ئێمە لە سەرەتادا وتمان ئافرەتانی پەراوێز و پاشماوەی ئەنفال پانتاییەکی گەورەیان لە تراژیدیای ئەنفال دا داگیر کردوەو پرشی گەورەی مەینەتیەکانیشیان بەرکەوتوە. . خێزانێك هەیە پێی دوەترێ پاشماوەی ئەنفال و کەسی یەکەمیش کە هەمان خێزان بەڕێوە دەبا ئافرەتە. . بە پێچەوانەی ئەمەش لە کۆمەڵی کوردی و تەنانەت رۆژهەڵاتی ناوەراستدا وا باوە کە کەسی یەکەم کە بەرپرسی خێزان بێ و بەڕێوەببا " پیاو" بێ. ئەو خێزانەی کە ئافرەت بەر پرسی پلەیەکە تیایدا و بەڕێوەی دەبا، یەکێ نیەو دوان و سیانیش نیە، بەڵکو ژمارەیەکی زۆرن و ئەوانەن کە بەشی زۆری دانیشتوانی شارو شارۆچکەکانی خۆیان پێك دێنن و لە پاشماوە و پەراوێزی پەلاماری ئەنفال ماون و بەر نەکەوتوون. پێش کارەسات و پەلاماری " ئەنفال " یش وەك هەموو خێزانێکی ئاسایی کۆمەڵی کوردی، پیاو بەرپرسی پلەیەك بوە تیایاندا . کەچی لە پرۆژەی تێکشکانی خێزانی کوردی لە پەلاماری ئەنفالدا ئافرەت ئەم رۆڵەی بەرکەوت. بەڵام مافی هەموومانە بپرسین چۆن؟ دەبێ

www.dengekan.com

ئافرەتێك كە دوای بەرفراوانترین پەلامار و تێك و پێك شكانی بنەمای ئابووری خێزانەكەی و بێ سەروشوێن كردنی مێردەكەی و هاتنەوەی خـۆی و منداڵـەكانی لـە زنـدان، یـان بەرنەكـەوتنی لـە چوارچـێوەی پەلامارەكە چی كارێك بۆ بوژانەوەی بنەمای ئابوری سەرجەم ئەو خێزانانە لەسەر بەخێو كردنی ئاژەڵ و چاندنی دانەوێڵە و رەز و باغ و . . . هتـد راوەسـتا بـوو، هـەموو ئەوانـەش لـە پرۆسـەی پـەلاماری ئەنفادا نەمان و بە تالآن بران. وە دەتـوانین بڵێین بـەر لـە پـەلاماری ئـەنفال هـەژارترین خێـزان توانـای خۆژیانـدنی هـەبوە بـەلاّم دوای پەلامارەكە هـەژار و دەوڵەمەند هەر هەموو چوونە یـەك ئاسـتەوەو كەوتنـە بـەردەم هەرەشـەیەكی پرلـە مەترسـییەوە، بـە تایبـەت ئـەو خێزانانەی بەرێوەبردن و بەخێوكردنیان كەوتبوە ئەستۆی ئافرەت.

ئەو مەترسییە دوورپانێكی سەختی بۆ ئـەم خێزانانـە لـێ بووەوە و بەردەوام درێژەی هەیە چونكە یان ئـەوەتا دەستەو ئـەژنۆ دانیـشن و خۆیـان و مناڵكانیـان چـاوەنوارِی مـەرگ بكـەن، یـان ئـەوەتانی بەرەنگاربوونەوە و هەوڵی دەسكەوتی پاروە نان بدەن، پاروە نان پەیدا كردنیش لە ئاوها دۆخێكدا نەهەروا ئاسانە و بگرە لە بـەردەم پرسیار و مەترسی گـەلێ زۆردایـە. چونكە جیا لـە هەوڵی نـان پەیـداكردن و رێگا سـەختەكانی، بـۆ خـۆی نـان پەیـدا كـردن لەلایـەن ئافرەتـەوە لە كۆمـەڵی ئێمـەدا سـەختی و گـرفتی تریـشی دێتـە سـەر. بـە هـەردوو دیوەكەشدا تـەنها ئافرەتـانی پاشماوەی پەلامارەكە زەرەر مەنـدی پلە یـەكن. بەكارنـەكردنی مناڵەكانی دەكەونـە بـەردەم هەرەشـەی جـۆراو جۆرەوە. . بە دەرچوون لـەماڵ و كاركردن لـە پێنـاوی " نـان " پەیـدا كردن كەسێتی خۆی بەپێی سروشت و پێك هاتەی كۆمـەڵگا دەكەوێتـە بەردەم پلار و هێرشی جۆراو جۆر. بگرە زۆر جار لایـەنی رەوشـتیش دەكەوێتـە بـەردەم هێـرش و قسە و باسـەوە. لـە هـەموو حاڵەتەكانـدا زۆربەی ئافرەتان بریاری دووەم هەڵدەبـژێری لە پێنـاوی تێپەرانـدنی مناڵەكانی لە دۆخی سـەختی ژیانیـان. چـوون "ئـەم" ئـافرەتی خـاوەن

ئەو منالانە جیا لە فرۆشتنی بـازووی خـۆی و دەرچوون بـۆ كـاركردن هـیچ سەرچـاوەیەكیتر شـك نابـا پـەنای بـۆ ببـاو بیكاتـە سەرچـاوەی ژیاندن و گوزەرانی مناڵەكانی، تەنانـەت ئـەو بـرە پارەیـەی كـە وەری دەگـرێ لــە بەرامبــەر كارەكەیــدا كــەمترین پێویــستیەكانی ژیــانی مناڵەكانیـشی دابـین بكات بۆیـە دەبـینی زۆربـەی ئـەو ئافرەتانـەی كـە باسمان كرد پەنایان وەبەر كاركردن بردوە و كەسێتی خۆیان و پلارو قسە نەگونجاوەكانیان كە بەرامبەر كرابێ خستوەتە لاوە.

دەتوانین جوگرافیای نـشتەجێ بـوونی ئـەو خێزانانـەی كـە باسمان كـرد بـەم خـشتانەی خـوارەوە بـزانین. دوای ئـەوەش دەتـوانین ئـەو راستیەش بزانین كە ئەو شوێن و جێگایانـەی ئـەمانی لـێ نـشتە جێن شـێوەی دەسـكەوتنی كـار تیایانـدا چۆنە و. . هتـد. كـۆی خێزانـەكانی سنوری پارێزگای كەركوك بەم شێوەیە :

خشتەی ژمارە –3-

چەمچەماڵ +شۆرش	ئاغجەلەر +
٣٤٨٦	١٥٥
هەلیر	
٥٣٢	

www.dengekan.com

واتا ئـەو خێزانانـەی کـە سـەر بـە پارێزگـای سـنوری کـەرکوکن بـەم شێوە لـە رووی نـشتە جـێ بوونـەوە دابـەش بـوون. زۆری تریـشیان لـە هـەردوو ئۆردوگـای شـۆرش و سمـود " رزکـاری " دا جـێگیر بـوون. هـەروەها لــە خــشتەی ژمــارە (4) و (5) دا مەســەلەکان خــوردتر

دەبنەوە و خوێنەر دەتـوانێ زانیـاری باشـتر وەچـنگ بخـا. چـونکە لـەم دوو خشتەیەدا جێگاو شـوێنی ئەسـڵی خێزانـەکان دیـاری دەکـرێ بـەم شێوەیە:

خشتەی ژمارە (4)

کەلار/سمود/کفری / دەر
ناحیەی نەوجول
ناحیەی تیلەکۆ
ناحیەی پێباز
ناحیەی سەرقەلا
کەلار – جەبارە – کفری
دەربەندیخان
سەرجەم

لەم خشتەیەدا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە چەند خێزان بەری پەلامارەکە کەوتوون ژمارەیان " 2498 ". هەروەها بۆمان

دەردەکەوێ کە " 998 " مێرد و کوڕی گەورەیان ئەنفالە. واتە ئەم خێزانانە وەکو وتمان لە چەن جێگایەك ئەرکی پلەیەکی بەخێوکردن، پەروەردەکردن کەوتوەتە ئەستۆی ئافرەت. پاشان لە خشتەی ژمارە (5) ئەم راستیانەی ترمان بۆ روون دەبێتەوە بەم شێوە:

خشتەی ژمارە –5–

چەمچەماڵ	خێزانی ئەنفال	ئافرەتی مێرد ئەنفال	ئافرەتی کوڕ و مێرد ئەنفال
ناحیەی قادر کەرەم	١٧٣٣	٩٧٦	١٩٩
ناحیەی سەنگاو	٦٩٣	٣١٩	٥٥
ناحیەی قەرەحەسەن	٣٤٠	١٩٣	٤٠
ناحیەی شوان	٣٣٥	١٧٩	٥٤
مەرکەزی قەزای چەمچەماڵ	٧٦	٣٤	١٠
مەرکەزی پارێزگای کەرکوك	١٧٠	٥٣	٤٩
ناحیەی : ئاغجەلەر	٧٨٦	٢٥٧	٩٤
کۆی گشتی	٤١٢٣	٨..٢	٥٠١

لێرەشدا و لەم خشتەیەدا بۆمان دەردەکەوێ کە سەرجەم (4123) خێزان بەری پەلامارەکە کەوتوون و " 2. 8 " ئافرەت مێردەکانیان ئەنفال بوون و " 5. 1 " ئافرەت کوڕ و مێردەکانیان، واتا سەرجەم لەم سنورەشدا " 25. 9" ئافرەت ماڵ بەڕێوە دەبەن و ئەرکی بە خێو کردن و پەروەردە کردن کەوتووەتە ئەستۆیان. لە سەرجەم سنوری پارێزگای کەرکوکدا "25. 9" ئافرەت ئەو ئەرکەیان کەوتووەتە ئەستۆ.

1-فکرییە علی: ئۆردوگای سمود / خاوەن حەوت مناڵ / مێردەکەی ئەنفالە.

2- ڕێزاو علی: دانیشتوی کەلار / خاوەنی سێ مناڵ / مێردی ئەنفالە.

3 – سوعاد: لە گەڵ نەزیرەی خوشکی لە ئۆردوگای شۆرش دەژین/ دایك و باوکی لە نوگرە سەلمان مردوون /. . بڕوانە کتێبی " لە پەراوێزی ئەنفال دا / تەها سلێمان

4 – نەسرین ئەمین / مێردەکەی ئەنفالە / تاقە کچێکی هەیە بڕوانە هەمان سەرچاوە ل 63.

5 – نەجمەدین علی قادر: دانیشتوی " قەرەچێوار " بڕوانە گۆڤاری ئەنفال / ژمارە (1) ل 139 عارف قوربانی.

گرێی کۆمەڵایەتی

گرێی کۆمەڵایەتی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال کامەیە؟ بە وردبوونەوە و سەرنج دانی بابەتیانە مرۆڤ لەوە دەگا کە ئەم ئافرەتانە لە فەزای کۆمەڵی گرێی نارەحەتی و دژواری کۆمەڵایەتی دا، ئەوق بوون و قوربانیەکی دیاریان تیایدا. وەك روونیشە لە کۆمەڵی کوردیدا کۆمەڵە سنورێك هەیە کە جێگا و شوێنی هەڵس وکەوتی ئافرەت بە گشتی و ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال بە تایبەت دیاری دەکا دەرچوونیش لەو سنورانە نیشانەی عەیب و عاری گەورەی لەسەرە "

عەیب و عار " کە گرێ درا بەئافرەتەوە لەکۆمەڵی ئێمەدا بە ئاسانی دەست بەرداری نابێ و بگرە دەبێتە خۆرکە لە جەستەیدا. بە مانایەکی تر بەچوونە دەر لەبازنەی ئەو سنورە ئەوا بەوە دەشوبهێنرێ کە تاوانێکی گەورە ئەنجام دراوە. تاوانی گەورەش بەپێی داب و نەریتی کۆمەڵ " کوردی " باجی خۆی هەیە، باجدانی بەزاندنی ئەو سنورەش زۆر شت دەگرێتەوە لە سەرزەنیشت کردن و ئەتکردن و ئەشکەنجەی دەروونی و تا دەگاتە کوشتن دەگرێتەوە. واتا لێرەدا دەبێ لەوە بگەین و هەرواشە کە پەلاماری ئەنفال لە یەك بوار کارکردی خۆی دانەناوەو جێ نەهێلاّوە بەلّکو گشت لایەنەکانی ژیانی گرتوەتەوە. کەواتە گرنگە لەوە بگەین کە " ئەنفال " زادەی بیرو گوتارێکە " بەعس" جێبەجێی کرد و کەینوونەی تاکی کوردی " ئەوانەی بەرکەوتن " تیا تێك شکێنرا. وەك لە زۆر جێگاش وتمان ڕەگەزی " مێ " ئافرەت زۆرتر لە هەموو کەسێك تیایدا زەرەرمەند بوو. دیارترین "گرێ" ی هەمیشەیی نێو ئەم ئافرەتانە چارەنوسی کەس وکارو مێرد، هاوکات " شوووکردنەوە / شووکردن " ە پێویستە بەر لە هەر قسەیەکی تر ئەوە روون بکەینەوە کە "شووکردنەوە" ئەو ئافرەتانە دەگرێتەوە کە پێشتر مێڕدیان کردوەو خاوەن ماڵ و منداڵ بوون و مێردەکانیان لە پەلاماری " ئەنفال" تا ئێستا بێ سەرو شوێنن.

"شووکردن" یش ئەو ئافرەتانە دەگرێتەوە کە پێشتر مێردیان نەکردوە و بەلاّم حالّی حازر باوك و براکیانیان بە هەمان شێوە بێ سەرو شوێنن. ئەلّبەت ئەوەی یەکەم و دووەم مەبەستیانە خێزان دروست بکەن و وەك هەر کەسێکی تر کە خەمی پێ کەوە نانی خێزانی هەیە. هاوکات لە هەردوو حالّەتەکەدا کە ورد دەبێتەوە بابەت و مەسەلەی لە یەکتر جیاواز هەیە کە دوایی و لە درێژەی باسەکەدا روونی دەکەینەوە. وەك دیاریشە ئەم لایەنە جیاوازی زۆری لەگەڵ لایەنەکانیتر هەیە کە پەلاماری ئەنفال وەك نەخۆشی "شێر پەنجە"

لەگەڵ خۆیدا هێنایی و تا ئێستا بە هەلّواسراوی ماوەتەوە. دیارە دەسەلاّتیش رۆڵی کارای خۆی هەیە لەم بوارەدا، بەلاّم تەنانەت لە کاتی بڕیاری ناوەندی دەسەلاّتیش بەشێك لە کێشەکە هەر بەهەلّواسراوی دەمێنێتەوە. دەسەلاّتیش لەم نێوانەدا پێویستی بەهاوکاری تاك و کۆی کۆمەڵ هەیە. چونکە قورسی و گرانی ئەم کێشەیە تا ئەو ئاستەیە کە بزواندنی سووك و سانا نەبێ. لێرەوەیە کە هەماهەنگی دەسەلاّت و تاکەکانی کۆمەڵ لە پێناو بڕیارێکی مەعقول کە تایبەت بێ بەم مەسەلەیە دەخەملێنێ. وەك وتمان قورسترین گرێی کۆمەلاّیەتی مەسەلەی " شووکردنەوە / شووکردن " ە کەوایە با لە جیاوازییەکانی ئەم دوو حالەّتە و باگراوەندەکانی. بگەین کە دابەش دەبێ بە سەر پێنج حالّەتدا "

1. ئەو ئافرەتانەی کە پێشوو مێردیان هەبووەو خاوەن منالّ بوون.
2. ئەو ئافرەتانەی بۆ ماوەیەکی کەم لای مێردەکانیان بوون و منالّیان نەبوە.
3. ئەو ئافرەتانەی کە مارەبڕ بوون و نەگوازرابوونەوە و دەزگیرانەکانیان بێ سەرو شوێن بوون.
4. ئەو ئافرەتانەی کە لە کاتی پەلامارەکە " عازەب " بوون و براو باوکیان بێ سەروشوێن کران.
5. ئەوانەی کە لە کاتی پەلاماری ئەنفال منالّ بوون و یاخود دوای پەلاماری ئەنفال لە زندان یان لە ئۆردگا لە دایك بوون و باوکیان گیراو بێ سەرو شوێن کرا.

ئەم پێنج حالّەتە ئەوانەن کە روکنی سەرەکی گرێی هاوکێکەکەن و خودی ئافرەتان خۆیان ناتوانن هیچ بڕیارێکی تێدا بدەن. چونکە وەك وتمان بڕیاردان لەو بابەتە بە واتای چوونە دەرەوە لە بازنەی سنوری داب و نەریتی کۆمەڵ دێ. . هتد، ئەمە جیا لەوەش ئەم ئافرەتانە بۆ ژیان و گوزەران بەسەر بردن خاوەن بریارن تایبەت بە منالّەکانیان بەلاّم بۆ بڕیارێکی وا نەخێر وەکی دوورنیە لە بڕیاری ئالەو چەشنەدا دوورترین کەس لێی راست دەبێتەوەو لێی قبولّ ناکاو دەیخاتە بەردەم

هەڕەشـەی مـەرگ و سـوكایەتی پێكردنـەوە. دوو حاڵـەتی گـرنگ و بنـەرەتی لـەم مەسـەلەیەدا هەیـە بـەم شێوە: یەكـەمیان چارەنووسی میرد و كەس وكار. دووەمیان نادیاری چارەنوسی مێرد و كەس و كاری ئـەم ئافرەتانـە ئەوەنـدەی تـر شـەرعیەتی بـە دوورتـرین خـزم داوە دەخاڵەت لە مەسەلەی " شووكردنەوە / شووكردن " ی ئەم ئافرەتانە بكەن و لە دژیان بوەستنەوە.

بـە دیـدێكی تـر بڕیـاری لـەم چەشـنە دەرچـوونە لـە شـەرعیەتی خزمایەتی وخێڵیش بـۆی هەیـە لـەم كاتـەدا هـەموو پەیوەندییـەكانی خۆی بە ئافرەتی ناوبراوەوە ببچڕێنێ و كار بۆ لـەناودانی بكا ـ واتا " ئەنفال " گرێیەك كە بارستای قورسە بۆ ئافرەتانی دروست كرد، خزم و خێلیش رۆڵی " تەعقید " كردنەوەی گرێیەكە دەگێـڕن. ئـەمانی " خزم و خێڵ" لەو رووەوە تەماشا دەكەن كە ئەگەر ئافرەتێك لـەوان و بـەبێ سـوراخی مێـرد، یـان بـاوك، یـان كوڕەكـەی هـەوڵی پێكـەوەنانی خێـزان بـدات ئـەوا ئـابڕوی ئـەوان دەتكـێ كـە ئەمـەش رزیـوترین بیركردنەوەیە و هیچ دروستیەكی تێدا نیە.

لـێرە دا هـەم دیـس مەسـەلەی بڕیـار وەرگـرتنی دەسـەڵات دێتـە پێشەوە لە بیركردنی مومكین نیە. با روونتر قسە لەسەر مەسەلەی " شـووكردنەوە / شـووكردن " ی ئافرەتـانی پاشـماوەی ئـەنفال بكـەین. ئـەوان بـۆ چـواردە سـاڵ دەچـێ چـاوەڕوانی هـەواڵی دڵسـۆزترین كەسەكانیانن كە لە سەفەری مەرگا بێ سەروشوێن كران. ئەوانەیان كە خاوەن منالێكی زۆرن بەوە قەناعەتیان بە خۆیان هێنـاوە منالەكانیان پەروەردەو بەخێودەكەن. ئەوانەی دووەم جگە لـە خواستی دڵنیـابوون و دروست كردنـی خێزانـی نـوێ هـیچ خواسـتی تریـان نیـە تەمەنیش بەردەوام بۆ ئەم مەبەستە پاڵیان پێـوە دەنـێ، چونكە ئـەم ئافرەتانـە زۆریان تاقە یـەك منالیشی نیـە و پێی وایـە چاوەڕوانی لـەوە زیـاتر دەیكا بە رەژوو. ئەوانەی سێیەمیش تەنها بڕیارێكی پێویستە رێی پـێ بدا، ئەم بڕیارە لە لایەن دەسەڵاتەوە بێیاخود لای خزمەكانیـەوە، یـان بڕیارەكەی دەسەڵات رێگا لەو حاڵەتی خزم و كەس و كارەكـەی بگـرێ. حاڵەتی چوارەم و پێنجەم بڕیاری ناوەنـدی دەسـەڵات بـە دەسـت لـە هەموو كاتێكا پێویستە هەر پێنج حاڵەتەكەش لە یەك خاڵدا كۆكن كە

ئـەویش چارەنوسـی مێـرد و بـاوك و بـرا و كـەس وكـارە بـێ سەروشوێنەكانیان و خاڵی دژو رێگریش لە بەردەمیاندا چون یەكە.

لێرەدا سێ نموونەمان وەرگرتوە لە سـێ خشتەی راپرسـی جیـاوازدا بۆ ئەوەی باشتر و بەی بەڵگەی زیندوو قسەكانی سەرەوە بسەلێنین:

پێش ئەنفال شووت کردبوو	مێردەکەت چی بەسەرهات	بۆ شوو ناکەیتەوە	حەز بە شووکردن ناکەیت
یەك ئافرەت : بەڵێ	بێ سەرو شوێنە	لە بەر منالەکانم	لە بەر منالەکانم .. نا
دوو ئافرەت : بەڵێ	بێ سەرو شوێنە	نەیان هێلا	کێ منالەکانم بە خێوکا
یەك ئافرەت : بەڵێ	بێ سەرو شوێنە	چاوەڕوانی مێرد	بەڵێ

لـەم خـشتەیەدا ئـەو چـوار ئافرەتـەی کـە رایـان وەرگـیراوە لـەو ئافرەتانـەن کـە وەك لـە پێشا وتمان بەشـی زۆریان لـە پـشت هۆکاری تەمەنـەوە، منداڵەکانیـشیان رێگـری گـەورەن لـە بەردەمیانـدا. واتـا بـە بەخێوکردن و پـەروەردەکردنی منداڵەکانیان سـەرقاڵن. وەك دیاریشە لە کۆی چوار ئـافرەت یـەك ئـافرەت بـە راشکاوی دەڵێ حـەز بـە شـوو کـردن دەکـەم و سـێکەی تـر بـە پێـچەوانەی ئـەو، بـەخێوکردن و پـەروەردە کردنـی منداڵەکانیان پـێ باشـترە. مومکینـە لـە ناخـەوە واتا ناخی ئـەو ئافرەتانـە بـۆ چوونێکی تریـان هـەبێ و بـەڵام پێیـان بـاش نەبێ دەری برن.

خـشتەی ژمـارە (7 تایبـەت بـەو ئافرەتانـەی "مـارەبر" واتـا دیـاری کرابوون و نەگوازرابوونەوە.

پێش ئەنفال شووت کردبوو یان مارەبڕ بووی	چۆن لە گوێزرابویتەوە	دەزگیرانەکەت چی بە سەر هات	ئەی بۆ شووناکەیتەوە
١/ ئافرەت دیاری کرابووم	تازە دیاری کرابووم	بێ سەروشوێنە	کەسو کاری دەزگیرانەکەم نایەڵن
١/ئافرەت – مارە برکرابووم	دوومانگ بوو مارە برابووم	بێ سەروشوێنە	تا ئێستا چاوەروانم
١/ئافرەت – مارەبڕکرابووم	پانزە رۆژ بوو مارە برابووم	بێ سەروشوێنە	خزمەکانم نایەڵن

پێم وایە خشتەکە روون و خوێنەر تێ دەگا، بەڵام ئەوەی گرنگە بوترێ ئەوەیە کە ئەم ئافرەتانە چیتر تەمەن رەحمیان پێ ناکاو بەرەو گەورەبوون دەچن. چونکە لە کاتی پەلاماری ئەنفال لە 17 و18 ساڵ بۆ سەروتر بوون و ئێستا ساڵەکانی دواى پەلاماری ئەنفالیشی چووەتە سەر.

خشتەی ژمارە (8) تایبەت بەو کچانەی کە لە کاتی پەلاماری ئەنفال مناڵ، یاخود دواى ئەنفال لە دایك بوو.

تەمەنت چەند بو پێش ئەنفال	ئێستا تەمەنت چەندە	چوویتە قوتابخانە	ئەی بۆ شوو...
٢/کچ- ١٠ساڵ	٢٣ ساڵ		هەواڵی باو...
٢/کچ – ٦ساڵ	٢٠ ساڵ		هەواڵی باو...
٢/ کچ – ٢ ساڵ	١٦ ساڵ	سەرەتای	نازانم

www.dengekan.com

ئێمە لەم خشتەیەدا نەمانتوانی نموونەی ئەو کچانە بە دەست بێنین کە دوای ئەنفال لە دایك بوون. بەڵام ئەوەی بەرچاودەکەوێ ئەمانیش هەر وەك یەك لەو ئافرەتانەی تر زۆربەی باسی هاڵ و هەواڵی کەس و کار دەکەن. خۆ لە راستی دا کێشەی بنەرەتیشیان رێگر نییە لەلایەن خزم و کەس و کارەکانیانەوە چونکە ئەوان دەڵێن با چارەنوسی باوك و براکانتان بزانرێ و هەبێ، ئەوسا شوو بکەن و هتد ئەمەش لە راستی دا بە هانەو پاساوێکی فرە نالۆژیکی یە لە وەڵام بەو ئافرەتانەدا سەبارەت بە مەسەلەی شووکردن و خێزان پێکەوەنان.

سەرجەمی سەرژمێرییەکان بە سود وەرگرتن لە دەست نوسەکانی نوسینگەی ئەنفال و کۆمەڵایەتی داکۆکی لە ئەنفالەکان وەرگیراوە.

سەر ژمێرییەکان تەنها سنوری پارێزگای کەرکوك دەگرێتە خۆ بەو خێزانە کەرکوکیانەش کە کەوتوونە سلێمانی و هەولێر.

ئەمە تەنها نمونەیەکە ئەگەر پارێزگای دهۆك و هەولێر و سلێمانیشی بێتە سەر ئەو کاتە ژمارە زیاتر دەکا بە بەراورد لە گەڵ ئێستا.

قورسایی ئەم خێزانانەش کە ئافرەت سەرپەرشتیاری دەکا کەوتوونەتە هەردوو ئۆردوگای " شۆڕش و رزگاری"یەوە.

کێشەی یاسایی لەم بوارەدا :

تا ئیستا هیچ بڕگە و بابەتێکی یاسایی نیە رێگا بەم ئافرەتانە بدا شووبکەن و خێزانی نوێ پێکەوە بنێن هەرچی یاسایە تەنها ئەو مافە بەم ئافرەتانە بە تایبەت ئەوانەی خاوەن مێرد بوون و مارە بڕبوون، بە پێی ئەوەی مێردەکانیان، یاخود دەزگیرانەکانیان " مفقود" ن دەدا بگەڕێنەوە بۆ شەرعی ئیسلام. شەرعی ئیسلامیش لەم بابەتەدا چەندین تەفسیر و لێکدانەوەی جیاجیای هەیە و کۆك نین لە سەریەك بۆچوون. بەڵام گرنگە ئەوە بوترێ کە پیاوانی ئاینی و یاساو دەسەڵاتی هەرێم دەتوانن بە دڵنیاکردنی ئافرەتان لە چارەنوسی کەس و کاریان بگەنە پرۆژەی بڕیارێکی مەعقول تایبەت بەم مەسەلەیە. چونکە ئەگەر ئەمە نەکری ئەوا هەر بۆ خۆمان غەدر لە خۆمان دەکەین بۆ نموونە زۆر ئافرەت تەنیا لەبەر ئەوەی شووبکاتەوە و خێزان پێکەوە بنێ " پیاو "ی پێشووی بە مردوو دادەنێ و بەڵگەی مردووی بۆ دەردەکا - بەمە بمانەوێیان نا لەرێژەی ئەنفال کراوەکان کەم دەکەینەوە وقەبارەی تاوانەکەش لە ئەستۆی صدام و رژێمەکەی سوك دەبێ. تەنانەت دەتوانین لێرەدا مەسەلەی " شەهیدان "ەش

www.dengekan.com

بخەینە پێش چاو کە زۆرێك لە ئافرەتان پیاوەکانیان بە شەهید لە قەڵەم دەدەن و شەهیدانەی بۆ دەردەکەن. ڕەوایە بەرامبەر بە شەهید پێویستیەکانی ئەم خێزانانە دابین بکرێ ئەگەر خێزانێکیش لەبەر مەجبوری و پێویستی پەنا وەبەر ئەم مەسەلەیەوەبا، دەبێ دەسەڵات لە مەیاندا فرە وشیار و وردبین بێت چونکە بە شەهید لە قەڵەم دانی " ئەنفال " ئەمەش پێم وایە پێوەندی بە یاساوە هەیەو تێك هەڵکێشە لەگەڵ مەسەلەکانی تر. ئەگەرچی دوو بابەتی سەربەخۆن و هەریەك قسەو تێفکرینی جیاوازی دەوێت.

ئۆردوگا یان گوند. . شوێنی نشتە جێ بوون بۆ ئەم خێزانانە؟

کاتی کە قسە لە سەر ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال دەکەین و لە گرێی ژیان و مەینەتیەکانی ئەوان دەکۆڵینەوە، دەبێ لایەنێکی تر لەیاد نەکەین بەم پرسیارە لە دەرگای بدەین: ئەو ژمارە زۆرەی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال جیا لە هەموو کێشە و گرفتەکانی تریان شوێنی نشتەجێ بوونیان کوێ بوو؟

بێگومان بەشی هەرە زۆریان لە ئۆردوگا زۆرە ملێکاندا جێگیر کران. ئەمەش بۆ خۆی نەخشە و پلانێکی تر بوو دژ بەوانەی لە چنگی پەلاماری ئەنفال قووتاربوون و لە زندان هاتنەوە. چونکە "بەعس" هەر لە سەرەتاوە ئەگەرو گریمانەی ئەوەی لای خۆی دانابوو کە ڕێی تێ دەچێ خەڵکانێك لە پەراوێزی پرۆسەکەو نەخشەی بێ سەروشوێنکردن لەلایەن خودی خۆیەوە بەرنەکەون. باشترین ڕێگاش بۆ " بەعس " کە نەخشەی پرۆسەکە و پەلامارەکەی تیا جێبەجێ بکا ئاخنینی ئەو خەڵکەی پاشماوەی ئەنفال بوو لە ئۆردگاکاندا. هەر بۆخۆشی دروست کردنی ئۆردگا لە بنەڕەتدا پەیوەندییەکی ریشەیی و تۆکمەی بە پەلاماری ئەنفالەوە هەبوو. بە مانایەکی تر دروستکردنی ئۆردگا بە واتای دەسپێکی پەلاماری ئەنفال دێ لە فەرهەنگ و گوتاری

"بەعس " دا کەوایە دوای ڕزگار بوونی ئەو بەشە زۆرەی ئافرەتان لە هەردوو حاڵەتەکەدا ئۆردوگا پاڵێوراوی سەرەتاو کۆتاییەو سەرەنجامیش هەر ئۆردوگا بۆ ئەم خێزان و ئافرەتانە دەبێتە شوێن و جێگای ئازار چەشتنێکی بەردەوام و لایەنێك لە لایەنە سەرەکیەکانی کێشە وگرێی ئافرەتانی پاشماوەی پەلامارەکە. چونکە ئەم ئافرەتانە لێیان هەیە بە کۆمەڵێ مناڵ و تیایاندا هەیە بەبێ مناڵ و هەیە تەنها پیرەژنێکی پەککەوتەیە و ئەوەش روونە کە لە بەردەم ڕێژنەی تۆفانێکی سەختدان. بە مانایەکی تر دەبێ ئەم خێزانانە لە ژێر هێڵی سفرەوە دەستیان پێکردوە بۆ گوزەراندنی ژیان، چونکە ئەوەی هەیانبوو پەلامارچیانی ئەنفال بە تالان بردیان. لە ئۆردوگاشدا پارچەیەك " عەرز " و هیچی تر! چۆن دەکرێتە خانوو شوێنی نشتەجێ بوون و حەوانەوە؟ کێ بیکا؟ کێ کولفەی تێچوو دابین دەکات؟ ئەمانەی سەرەوە هەموو گرفت و کێشە بوون و یەخەی ئەو ئافرەتانەیان ڕادەوەشاند ـ بۆیە لەوپەڕی ناچاری و مەئویسی دا زۆربەی ئەم ئافرەتانە بلۆکیان لەناو "عەرز" کانیاندا هەڵدەچەپاند و تیایدا سەتریان دەگرت بە خۆیان و منالّەکانیانەوە.

بۆ چواردە ساڵە بەشێکی زۆریان ئەمە حاڵ و گوزەرانیانە لە ڕووی نشتەجێ بوونەوە. ڕاپەڕینی بەهاری 1991 ی گەلەکەمان فرسەتێك بوو، بەڵام بۆ کێ؟ ئایا بۆ ئەم ئافرەت و خێزانانە بەرواریکی گونجاو بوو تا بگەڕێنەوە گوندەکانی خۆیان و بەردی دڵنیایی لە ناو کەلاوەکانی گوندەکایاندا دانەن و لە دۆزەخی ئۆردوگا ڕزگاریان بێ؟ لە وەڵام بەم پرسیارە گرێیەکە هەیە دەبێ قسەی لەسەر بکرێ کە ڕێگرە لە بەردەم گەڕانەوە بۆ گوند و ڕێگا بە مانەوەیان لە دۆزەخی ئۆردوگا دەدا بەم شێوە: گەڕانەوە بۆ گوند سەرباری هەموو پێویستی و کەرەستەکان کە لەگەڵ

www.dengekan.com

گەڕانەوەت بۆ گوند بوونی پێویستەو لای ئەم خێزان و ئافرەتانە دەست ناکەوێ، لەگەڵ ئەوەشدا گەڕانەوە بۆ گوند بە واتای بیرکەوتنەوەی کرێی چارەنوسی مێرد و باوك و خزم و کەس و کار دێ. چونکە بەگەڕانەوەی بۆ گوند دەچێتە سەر کەلاوەیەك کە بە مێشکی گەورە و گرنگی یادەوەرییەکاین ئەمی لێیە. بە دیتنێکی تر لە گەڵ داهێنان و وەشاندنی هەر پاچ و خاکەنازێك ئاسەوارێکی نێوماڵەی " هی پێش ئەنفال" دەدۆزنەوە و تیایدا وێنەی خۆی و مێردەکەی، خۆی و باوك و دایکی و، خۆی و برا و خوشکەکانی و. . هتد بۆیە ئەوە جیایە ناچاری تەواو تەنگی پێ هەڵچنێ دەنا بڕیاری چوونەوە بۆ گوند زۆر زەحمەتە و بە ژمارەیەکی کەم لەو خێزانانەی کە ئافرەت سەرپەرشتیان دەکا بڕیاری چوونەوە بۆ گوند دەدەن. ئەمە جیا لەوەی چوونەوە بۆ گوند توانای باشی دەوێ بۆ کشتوکاڵ و ئاژەڵداری، کە سەرچاوەی سەرەکی بژێوییە لە گونددا. کەواتە ئەم لایەنەش هیچ ئاسانکارییەکی ئەوتۆی تیانیە کە خێزانەکانی پاشماوەی ئەنفال " ئەوانەی ئافرەت سەرپەرشتیان دەکا " چاو لە یادەوەرییەکانیان لە گوند بنوقێنن و لە پاڵ توانادارای ئەم لایەنەدا بڕیاری چوونەوە بۆ گوند بدەن. هەر بۆیە سەرەنجام دەبینێ بە مانەوە لە ئۆردگا بڕیاردەدرێ و بەردەوام لە هاوکێشەی نێوان پەلاماری ئەنفال و تاڵی و سوێری ئۆردوگادا ژیان دەگوزەرێنن. بۆ زیاتر تێگەیشتن و شارەزا بوون سەرنجی ئەم خشتەی خوارەوە بدە کە تیایدا گرێی نشتەجێ بوون نیشانەیەکی جێ پرسیار و قورسە و بەشی زۆری خێزانەکان بە دەستێ وە دەناڵێنن و بەردەوام لە خولەکی ئەو گرێیەدا دەتلێنەوە.

خشتەی ژمارە (9)

دوای ئەنفال لە کوێ نشتەجێ بووی	ئێستا لە کوێی	شوێنی نیشتەجێ بوونتان چۆن بوو	بۆ ئاگەڕێنەوە بۆ گوند	ئۆردوگا
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای سمود	خراپ	توانامان نی یە	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای سمود	خراپ	ئێرە باشە	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای سمود	خراپ	توانامان نی یە	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای شۆڕش	خراپ	حەزناکەم باس بکرێ	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای شۆڕش	خراپ	ئێرە باشە	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای شۆڕش	خراپ	ئێرە باشە	
١/ ئافرەت : ئۆردوگا	ئۆردوگای شۆڕش	خراپ	ناتوانین	
١/ ئافرەت : شار	ئۆردوگای سمود	خراپ	وەجی بکەڕێنەوە	
١/ ئافرەت : شار	ئۆردگای سمود	خراپ	توانامان نی یە	

www.dengekan.com

به وردبوونەوە لە خشتە کە زیاتر لە ئاڵوسکاوی گرێیەکە دەگەیت، بەڵام دوا شت لەم لایەنەدا ئەوەیە دەتوانین بە و راستی یە بگەین کە نەبوونی جێگاو شوێنی نشتەجێ بوون مەسەلەیەکی ئاڵۆزەو هەمیشە کار لە تێك چوونی ئیرادەی خێزانی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال دەکا؟ ئەگەر وتمان بەڵێ ئەوا شکی تیا نیە دەبێ دەسەڵاتی خۆماڵی بە هەر رێگایەك دەبێ کار بۆ کەم کردنەوەی مەینەتەکانیان لەم بوارە بکا بەر لە هەموو شتێ دابین کردنی جێگا و شوێنی نشتەجێ بوون و هاوکات هاریکاری جدی ئەوانەی ئەیانەێ بگەڕێنەوە گوندەکانیان.

ئافرەتانی پیر و پەکەوتە چۆن؟؟

ئەم ئافرەتە پەککەوتانە ئەوانەن کە بە ئێسکی پاشماوەی ئەنفالن و بەشی هەرە زۆریان لە نوگرەسەلمان هاتوونەتەوە ـ بەشێك لەم ئافرەتانە یان کوڕ یان کچ وکەسی نزیکیان بەری پەلاماری ئەنفال و

بێ سەروشوێن کردن نەکەووتون، یان کەسێکیان لەوانە لەو زندانانەی ناومان هێنان هاتوونەتەوە. تا رادەیەك حاڵ و گوزەرانیان باشترە لەوانەی کە تەنها خۆیان هاتوونەتەوە و نزیکەی چواردە ساڵە چاوەڕوانن و لە چاوەڕوانیدا چاوەکانیان تینی لە بەر بڕا، ئەم ئافرەتانە نە جێگاو شوێنی حەوانەوەیان هەیە و نەش دوای پەلاماری ئەنفال و ئەو هەموو چاوەڕوانیە دەتوانن ئاسودە بژین. . . شتێ نیە بتوانێ بگاتە ئاستی خولَق تەنگی ئەم ئافرەتە پەککەوتانە و بتوانێ پێیان بلێ: دلّنیابن و ساتێك بە دڵنیایی سەرکەنە سەر پشتییەکان. . . ئافرەتێکی پەککەوتە ئازاری بە سوێی منالّەکانی بردە گلّەوە. . یەکێکی تر چرایەکە پێ ناکاو چاوەڕوان. . . یەکێکی تر داد و بیدادییەتی و تەنها بەشی گریان و هیچی تر. . یەکێکی تر دەرگای کەلاوەکەی پێوە ناداو دەڵێ: بەلکو ئەمە خوایە هەواڵێکە دەست کەوێ. . یەکێکی تر چاوەڕوانی لە پێنان و کەمچکێ شۆربای دراوسێکەیانە. . . یەکێکی تر کوڕم ئاخرزەمانمان بە چاوی خۆمان دی. . چەن ئافرەتێکی تر پێکەوە چیرۆکی تاڵی ئەنفال دەگێڕنەوە. . . کۆمەڵێکی تر باسی کوڕو کچە جوانەکانیان دەکەن. . تەمەنیش شەرم لە کەس ناکاو هەر ڕۆژەی یەخەی یەکێکیان دادەڕێ و چاوەڕوانی و برینەکانیان لە گەڵ خۆی دەپێچێتەوە و پێیان دەڵێ: ئەم هەموو چاوەڕوانیەتان بێ سود بوو ئەز دڵنیام کەسمان ناتوانین ئەم ئافرەتە پەککەوتانە دڵنیاکەین و پێیان بڵێین: ئەوەیە دروست ترین ڕێگا بۆ ئێوە. . چونگە ئەمان هەرچی دەیلێن بە قەناعەتەوەیە و ئەوەشی ئێمە دەیلێین تەنها بۆ تێپەڕاندنی ساتە موحرجەکانە وهیچی تر. . کوا خانەو ماڵێکی تایبەت بە وان؟ کوا بڕیارێکی تایبەت بە وان؟ کوا ماڵێکی پاك لە خۆیان پاکتر و بێگەرد تر بۆ ئەوان؟ کوا شیکردنەوەو تێفکرین لە گرێی ناخی ئەوان؟ هیچی تر نا لەم بارەوەو بەس. . .

ئافرەتانی پرس پێکراو لە نێو خشتەکەدا بەشێوەی مەیدانی و وەك نموونەیەك لەم بوارە هێنراوەتەوە.

مامەڵەی کۆمەڵ لە گەڵ ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال:

ئەگەر بڕیارە پێك هاتەی کۆمەڵ تاکەکانی کۆمەلگا بێ و دەبێ خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بەهەردوو رەگەزی "نێرومێ"وە بەشێکی بەرچاوی ئەو کۆمەڵەی ئێمە بن و کاریگەری و قورسایی خۆیان هەبێ بە تایبەت لەو شوێنانەی کەلێی نشتەجێن، بەو پێیەی ئەمانی تاکەکانی پاشماوەی ئەنفال بە تایبەت ئافرەتان لە دیارترین قوربانیەکانی نمونەی ئابوری و کۆمەڵایەتی و هتد نێو کۆمەلگای ئێمەن. بۆیە مافی خۆمانە بپرسین: شوێن و جێگای ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال لە نێو کۆمەڵی کوردی خۆماندا لە کوێدایە؟ سەرەداوی چوونە نێو قسە و باس لەم لایەنە ئاسانە و گەیشتنی بە دەرەنجامی پێویست و یەکلاکەرەوە ئاسا نیە. چونکە کۆمەڵی ئێمە تا ئێستا نازانێ پەلاماری ئەنفال کەی و بۆچی کراو هۆکارە بنەڕەتیەکەی چی بوو؟ بە مانایەکی ترو خوێندنەوەیەکی تر تا ئێستا بە ئیشێکی زۆری تاکەکانی کۆمەلگەکەمان بە شوێن پێی "بەعس" دا هەنگاو دەنێ. واتا کار لە فراوان کردنەوەی ئەو تێکشکانە دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و هتد دەکا کە "بەعس" لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفالا نەخشەی بۆ کێشاو جێبەجێی کرد بەمەش بیەوێیاخود نا، خزمەت بە پرۆژەکەی "بەعس" دەکا بەبێ ئەوەی بەخۆی بزانێ ـ بۆ نمونە کەسێك و دوان و زیاتر، لە جیاتی لێکدانەوەی کاریگەرییەکانی گوتار و پەلاماری ئەنفال لە سەر ئافرەتان بلێ: ناتوانم خێزان لە گەڵ ئەو ئافرەتە ئەنفالە دروست کەم چونکە پاشماوەی ئەنفالە. . یەکێکی تر بلێ: سوالکەرە ئەنفالەکان حەیاو شەرفیان بۆ نەهێڵاین. . یاخود گوێمان لێ وەبێ، یان بە چاوی خۆمان دەبینین کە ئافرەتێك ئەتك دەکرێیەکێکی تر ئەشکەنجە دەدرێ

و یەکێکی دیکە دەکوژرێ بە بیانووی بێ بنەماو دوور لە هەموو تەقالیدە مرۆییەکان. . ئەگەر ئەمە هەنگاونان نەبێ بە شوێن پێی "بەعس" دا دەبێ چی بێ؟ ئەگەر ئەمە هەوڵی چەند بارە تێکشکاندنەوەی ئەم ئافرەتانە نەبێ دەبێ چی بێ؟ بە دڵنیاییەوە تاقە یەك ئافرەتی پاشماوەی ئەنفال ناتوانێ دڵنیا بێ لەوەی کە لە ناو کۆمەڵێکی متمانەدار لە بەرامبەر خودی خۆی دەژی تا ئاوها لە ناو کۆمەڵێکی ناهۆشیار بەرامبەر بە پەلاماری "ئەنفال" دا هەڵس و کەوت بکا. . بە مانایەکی تر ئەم ئافرەتانە لە ناو کۆمەڵێکی نا تەندروستدا دەژین و رۆژ دوای رۆژ باری سەرشانیان قورس تر دەبێ. تەنانەت ئەوانەی پێش چواردەساڵ و بە چەند مانگێك دوای ئەنفال لە دایك بوون ئەمڕۆ توشی هەمان هەڵس و کەوتی دەوروبەر و کۆمەڵگەکەیان دەبنەوە. من وای دەبینم کێشەی گەورەمان نەبوونی ناوەندێکی " وشیاری " یە کە بتوانێ تاکەکان لەو ئاستەدا پەروەردە کاو تێبگەیەنێ کە پەلاری ئەنفال بۆ سەر کورد بێ سەروشوێن کردنی ژمارەیەکی زۆر و بە جێمانی کۆمەڵی خێزان لە پاشماوەی پەلامارەکە ، پەلامارو هێرش بوو بۆسەر کەینونەی نیشتمانی و نەتەوەیمان و هەر تاکێکیش لە تاکەکانی پاشماوەی ئەنفال بوون و رەوایەتی نەتەوایەتی و نیشتمانیمان دەسەلمێنن ـ ئەو هەوڵانەشی کە هەبێ زۆر کز و لە ئاستی پێویستی قەبارەی تاوان و پەلامارەکەدا نین بە وتنێکی تر تا ئێستا پرۆسە و پەلاماری ئەنفال ئێمە دەهاڕێ و تێك دەشکێنێ، نەك ئێمە ئەو رەد دەکەینەوە دواوە و بلێین نا بۆ ئەنفال و "بەعس" هەروەك سەرەتاش وتمان ئافرەتان قوربانی پلەیەکی ئەو هاوکێشەیەن و گوزەران دوای پەلامارەکەش بۆ ئەوان بوە بە دۆزەخ. کەوایە ئەم حاڵەتەش وەك حاڵەت و لایەناکانی تر جێی تێ رامان و

www.dengekan.com

وردبوونەوەی پێویست و گرنگی پێدانە، نەك بە پەراوێز خستن و لە بیر کردن.

قسەی کۆتایی

ئەوەی لە پێش وترا و نوسراوە، بە بڕوای من تەنها دەرگا کوتانی گرفت و مەینەتی و گرێیەکانی ئافرەتانی پاشماوە و پەراوێزی ئەنفالە و بەس. . . بە واتایەکی تر ئەوانەی وتران و نوسراون ناتوانن گوزارشی پڕاوپڕ لە برینی جەستەی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال بکەن. . کەوایە ئەو رەهەندەی کە ئێمە لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفالدا هەڵمان بژارد و قسەمان لەسەر کرد، دیارترین مەسەلەیە لە پاشماوەی پەلاماری ئەنفالی ساڵی 1988. . . ئیمکانیش هەیە وردتر و فراوانتر فسە و خوێندنەوەی لەسەر بکرێ و تەنها قسەیەك کە مەبەستمانە کە بکرێ ئەوەیە: بڕوا ناکەین لەسەر ئەم کارەمان سەرزەنشت بکرێین و بەڵکو پێمان وایە دەبێ گشتمان باسکی لێ هەڵمالێن و رووی بابەتیانەی ئەم مەسەلەیە بخەینە روو لە پێناو خێزانێکی تەندروست، لە پاشماوەی پەلاماری ئەنفالدا . .

سەرچاوەو پەراوێز:

1. گۆڤاری ئەنفال ژمارە (1) ساڵی (2. .)
2. ئەنفال، کارەسات و ئەنجام و رەهەندەکانی / یوسف دزەیی.
3. گۆڤاری بیری نوێ / ژمارە 25+26 .
4. لە پەراوێزی ئەنفالدا / تەها سلیمان /1999.
5. بەڵگەنامەکانی کۆمەڵەی داکۆکی لە ئەنفال / ئۆردگای رزگاری.
6. سەرژمێریەکانی نوسینگەی ئەنفال / پارێزگای کەرکوك.
7. سوود وەرگرتن لەو گەشتانەی بۆ ناوچەی داودە / ناوچەی جاف / بناری گل / کراون.

8. سود وەرگرتن لە بیست ئەڵقەی بەرنامەی خۆم لەوێ بووم – tv ئازادی کەناڵی سلیمانی.
9. خشتەی راپرسیەکان / ئەنجامی گەشتەکانی ناو خێزانە ئەنفالەکان و دواندنی راستە و خۆی ئافرەتان خۆیان.
1. . جینۆساید لە عیراقدا / پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد / و / سیامەندی فەقی زادە.
11. پرس و را گۆڕینەوە لە گەڵ نزیك بوان لە خێزانەکانی پاشماوەی ئەنفال
12. چاوپێکەتن لە گەڵ مامۆستا شەونم / دانشتوی کەلار شارەزا لە بواری مەسەلەی ئافرەتانی پاشماوەی ئەنفال / دوو جار.
13. راگۆڕینەوە لە گەڵ گولاڵەی گەرمیان / لە وەزارەتی مافی مرۆڤ و راگوری کەلار.

www.dengekan.com

بەشی سێیەم

ئۆردوگا لە چوار چێوەی پەلاماری ئەنفالدا

پێش بار:

ئەنفال یەکێکە لە پەلامار و کارەسات و کۆستە گەورەو دژە بەشەرییەکان، کەلەلایەن ستەمکار ترین و تۆتالیتارترین رژێمەوە (بەعس) دژ بە گەلی کورد لە کوردستانی باشوور لە کۆتایی

هەشـتاكاندا ئەنـدام درا. ئـەم پـەلامارە لەسـەر كۆمـەڵێ سـتراكتۆری سـەرەكی و ریـشەی لـە فكـر و گوتـاری (بـەعس) دا گەڵاڵـە و ئامـادە كرابـوو، لـە باگراونـدی هـەمان ئـەو فیكـرو گوتـارەدا بابـەت گـەلێكی شـاراوە ونهـێنی ئامادەبوونیـان هـەبوو، ئەوسـاو ئێـستا دوای روخـانی (بەعس) توانای خوێندنەوەو شیكاریيان لە ئاستی لاوازو شـپرزەیی و هەڵپەدا ماونەتەوە.

دەركـەوتنی دەرهاویـشتەكانی كارەسـات یـاخود كۆسـتی ئـەنفال بەردەوام و رۆژ دوای رۆژ ئەو راستی یە دەسەلمێنێ كەئەو دەنگانەی كەبە پەنجەی دەست دەژمێردرێن و گوایە زۆر وتراوە لەسەر ئەنفال و ئیتر پێویست ناكا هیچ بوترێ و هەرچیش بـوترێ و بنوسرێ زیادە، جارێكی تر و بەشێوەیەكی جەدەلیانە ئەنفال و خوێندنەوەی لایەنە جیاجیاكانی پێچەوانەی ئەو دیدە خۆ دەسەلمێنێتەوە. وە. یان رونتر وەك لەسەرەوە ئاماژەمان پێدا ئەو كۆمەڵە پنت و ستراكتۆرە گەڵاڵەو ئامادەباشی فیكرو گوتاری ئـەنفالی لەسـەر بونیـاد نرابـوو، یـاخود راوەسـتابوو (بـەعس) یـش لـە چوارچێوەی بـەربڵاوترین پـەلاماردا خـاوەنی پلەیـەك بـوو لەجێبـەجێ كردنـی دا، دەبـێ لـە پـاڵ ئـەوەش بزانین كە بەدەرنیيە لەناوەرۆكی كلتوری سیستەمی دەسەڵاتدارێتی (عەرەب) یان بەماناو تێگەیشتنێكی ترو وردتر ستراكتۆری ریشەیی ئەنفال وەك فیكرو گوتاروپەلامار بۆسەر كورد لەلایەن (بەعس) وە دریژ كراوەی شەڕانگێزی وبیر تەسكی كلتوریكە كە (عەرەب) (وەك فیكر وەك مێژوو) خاوەنیەتی و (بەعس) یش بەفۆرم و گەڵاڵیەكی مودێرن و بەپشت بەستن بە كۆمەڵێ ستراكتۆری دژە مرۆی هەڵدەستێ بـە جێبـەجێ كردنـی و ئـەو بنـەما، یـان سـتراكتۆرانەش بازنـەو چوارچـێوەی سەرخـستنی پەلامارەكـە دیاری دەكـەن. یـەكێك لـەو ستراكتۆرە سەرەكیانەی پرۆژەی پەلاماری ئەنفال ئۆردوگایە، واتا ئوردوگای زۆرە ملـێ، ئۆردوگا لـە تێكەیشتن و خوێندنەوەی فیكرو گوتاری (بەعس) دا پێش جێبەجێ كردنی نەخشەی پەلاماری ئەنفال

بـۆ سـەر كوردسـتان وەك قۆنـاغێكی گـرنگ و سـەرەتایەك بـۆ سەرخستنی پەلامارەكە كاری بۆ كرد و بوە قۆناغێك لە قۆناغ بەندییەكانی پرۆژەی پەلامارەكە. لەم نووسینەدا هێندەی بوار هەبێ و لەتوانادا بێت لەسەر ئەم مەسەلەیە قسە دەكەین واتا مەسەلەی "ئۆردوگا " بێگومان ئۆردوگا لە چوارچێوە ی پەلاماری ئەنفالدا - چونكە پێم وایە ئۆردوگا لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفالدا قۆناغێكی گرنگ و مەترسی دارە و تا ئەم ساتەش مەترسی ئەم مەسەلەیە فراوانەو شۆڕ دەبێتەوە و كاریگەرییەكانی دەردەكەون.

ئۆردوگا لە نەخشەی پەلاماری ئەنفالدا:

ئۆردوگا لە ستراكتۆری فیكرو گوتاری (بەعس) دا تایبەت بە پەلاماری ئەنفال ئەو رێگاو جێگا ئەمنیە توند و تۆڵەیە كەدەتوانرێ بەشێك لە ناوەڕۆكی نەخشەی پەلاماری ئەنفالی تیا ساغ بكرێتەوە، بۆیەش بەر لە پەلامارەكە وەك وتمان ئۆردوگای دروست كردو لەوێشەوە دەستی پێ كرد كە سەرجەم دێهاتەكانی نزیك شارو شەقامە گشتیەكانی نێوان شارو شارۆچكەكانی روخان و دانیشتوانەكەشی بەزۆرە ملێ هێنایە ئۆردوگا، دوو خاڵی گرنگ لەم قۆناغەی نەخشەی ئەنفالدا ئامادە بوونیان هەبوو:

یەكەم / خاپوور كردنی گوندەكان و نشتەجێ كردنی دانشتوانەكانیان یان رونتر فرێدان و راگوێزان ی دانشتوانەكانیان بۆ بێكەڵك ترین شوێن كە ئۆردوگایە.

دووەم / بەدوای ئەوەیشدا قەدەغە كردنی رێگاوبانەكانی ئەو گوندانەی كە خودی دەسەڵات دارانی (بەعس) پێیان وابووە، بەمانەوەی ئەو گوندانەی نزیك شارو شارۆچكەكان و رێگاوبانە گشتیەكان پەلاماری ئەنفال و نەخشەكەی دەكەوێتە بەردەم مەترسیيەوە.

www.dengekan.com

چونكه ئەگەر ئەم ستراكتۆرە ريشەى پەلامارى ئەنفالى وەك هەنگاوى يەكەمى پەلامارەكە رايى نەكردايە، ئەوا لە كاتى پەلامار بۆ سەر گوندەكان خەڵكێكى زۆر لە سنورى ئەو گوندانەى لە قۆناغى يەكەمى پرۆژەى پەلامارى ئەنفال بۆ سەر گوند نشينەكان قوتارو رزگار دەبوون. ئەمە دەقاودەق دووبارە كردنەوەى ئەو سياسەت و نەخشەيەيە لە شێوە پراكتيكيەكەى ئەنفالدا كە (ستالين) لە ئەرمينيا لە دژى ئەرمەنيە (كۆڵخواز) ە كان بەناوى نوێ كردنەوەى (دێ) وە ئەنجامى دا، (ستالين) بەپێى نەخشەيەك گوندەكانى دەڕوخان و بە جوتيارەكانى دانشتوانى ئەو گوندانەى رادەگەياند كە دەبێ لەشار نيشتەجێ بن. ئەمەش بۆ ئەوە بوو كۆنترۆڵى جوڵەو چالاكى جوتيارەكان (كۆڵخواز) بكات، بەڵام ديارە (بەعس) ئەمەى بەناوەرۆك و مەبەستێكى ترو لە چوارچێوەى نەخشەيەكى تۆكمەو فراواندا گواستەوەو تەقەنياتى سەرخستنى نەخشەو پەلامارەكەش لە سەر ئاستى بەرزو پێويستى زۆر بۆ مەبەستى لەلايەن (بەعس) وە سازو ئامادە كرا. (بەعس) كەلە قۆناغى يەكەمدا سەرقاڵى روخاندن و خاپور كردنى گوندەكانى نزيك شاروشارۆچكەو شەقامە گشتيەكانى نێوان شارو شارۆچكەكان بوو، سەركەوتنى بەدەست هێناو وەك وتمان دانشتوانى ئەو كوندانەى لە ئۆردوگاى زۆرەملێدا توند كرد، دواتر پەلامارى ئەنفالى بەرەسمى دەست پێ كرد دواى دەر كردنى بريارى ژمارە (8 . .9/28) لە بەروارى 2. /1987/6 كە بانگەوازى هەموو گوند نشينەكان دەكا لەماوەيەكى ديارى كراودا گوندەكانيان جێبهێڵن و بێنە شارەكانەوە، دواى ئەو ماوە ديارى كراوەش ئەگەر لە گوندەوە دابەزن بۆ شار ئەوا لە ريزى تێكدەر دادەنرێن و (بەعس) بەرپرس نيە لە چارەنووسيان، وا دەگەينە ئەو رايەى كە پەلامارى ئەنفال خۆڕسكانە نەبووە، بەڵكو پێش وەخت ئامادەباشى بۆ كراوە و نەخشەى بۆ كێشراوە، وەك لە بريارەكەى سەرەوەش كە باسمان لێوە كرد دڵ رەقانەو بەپەلە لەسەر دانشتوانى

جێبەجێ كرد، رونتر زياد لە (4. .) گوند كە پێشتر لە شوێن و جێگاى خۆياندا نيشتەجێ بوون و سەرقاڵى ژيان و گوزەران بوون دەهێنرێن لە گرتوو خانەيەكى مكۆمى وەك ئۆردوگادا كە بەپێى نەخشەيەك دامەزراوە و دروست كراوە لە چەند شوێنێكى جياجيادا تێى دەئاخێنرێن يان تێى فڕێ دەدرێن. دەبێ ئوەش بگوترێ كە ئۆردوگا دروست كردن كۆكردنەوەى خەڵك بەزۆرەملێ (قصرى) تيايدا، سياسەت و پرۆژەيەكە لە بەرنامەى (بەعس) لەماوەى دەسەڵاتداريێتيدا مێژينەى خۆى هەيە لە سەرەتاى گرتنە دەستى دەسەڵاتيەوە تا كۆتاى دەسەڵاتەكەى، بەڵام ئەمجارەيان و رێك ساڵێك پێش پەلامارى ئەنفال و لە كۆتاى ساڵى 1986 داو بە درێژاى ساڵى 1987 لە سەر نەخشەى ستراكتۆرى پەلامارێكى بەرفراوان و بۆ پاڵ پشتى و سەر خستنى پەلامارەكە و ئامانجە كانى بەرجەستە دەكا بە شێوازى نوێ و تەقەنياتى نوێ و مەترسى هێنەر.

ئاراستە كردنى ئۆردوگا وەك شوێن و رێگاى كۆكردنەوەى خەڵكى پاشماوەى ئەنفال:

ئۆردوگاكانى (سمود، شۆڕش، بنەسڵاوە، دارەتوو، باينجان، كەوڵ پۆس، بەحركە، جێژنێكان، نەسر، عەربەت) لە ساڵى 1987 بۆ 1988 چى لە پێش ئەنفال و چى لە پاش ئەنفال دروست كران لە پێشوتريش قسەيەكمان لەو راستيە كرد كە ئۆردوگا لە سايەى پرۆژەو پەلامارى ئەنفال و بەرنامە هەمە لايەنەكەى (بەعس) دا جگە لە گرتووخانەيەكى پڕ لە ئێش و ئازارو نەخۆشى هيچى تر نەبوو، بێگومان هێنانى خەڵكى پاشماوەى ئەنفال بۆ ناو ئۆردوگا ياخود رونتر فڕێدانى خەڵكى پاشماوەى ئەنفال بۆ نێو ئۆردوگا جگە لە رستێك بير كردنەوى تێكشكان و داهێزرانى خێزانەكانى پاشماوەى ئەنفال هيچ قسەو لێك دانەوەيەكى ترى نەدەگرتەخۆ، رونتر (بەعس) ئۆردوگاى وەك تەواو كەرى پەلامارى ئەنفال و روكنێك لە روكنە

گرنگەکانی نەخشەی ئەنفال دانابوو، چونکە ئەو (بەعس) لە قۆناغی سەرەتایی نەخشەو پەلاماری ئەنفالدا بەسەر روخان و تێکشکانی گوندەکانی نزیك شارو شارۆچکەکان و هێڵە گشتییەکانی هاتووچۆ کردندا سەرکەوت و بەمسەرکەوتنەش رێگاو جێگای فراوان کردن و مسۆگەر کردنی سەرکەوتنی گشتگیرێتی پەلامارەکەی کەلە چەندین قۆناغدا خۆی بینیەوە بەرینتر کرد. من پێچەوانەی زۆر بۆچوون پێم وایە دروست کردنی ئۆردوگا لە پێش فراوان کردنی پەلامارەکانی ئەنفال بەلگەی حاشا هەڵنە گری ئەو راستییەیە کە (بەعس) سەرجەم لایەنە جیاجیاکانی پەلاماری ئەنفالی لێك داوەتەوەو لە ناویاندا لایەنی ئەگەری دەربابوونی خەڵك لە چوار چێوەی پەلامارەکەدا، چونکە ئەگەر ئۆردوگای دروست نەکردایە وەك دەرکەوت خەڵکی زیاتر لە چوارچێوەی پەلامارەکە قوتار دەبوون یاخود لە گەڵ قوتاربووندا تێکەڵ بە خەڵکی شارەکان دەبوون و دۆزینەوەو دەست نیشان کردنیان لە لایەن دام و دەزگا جۆراوجۆرە داپلۆسێنەرو سەر کوتکەرەکانی (بەعس) وە دەبووە جۆرێك لە مەحاڵ. بە دیوەکەی تردا ئەو خەڵکەی پاشماوەی ئەنفال کەی بۆ (بەعس) و دام و دەزگا جۆراو جۆرەکانی لە ناو ئۆردوگاو هەڵسوکەوت لە گەڵیاندا ئاسان دەبوو بەرامبەر بەوەی ئەو خەڵکەی پاشماوەی پەلامارەکە دابەش ببوایەن بە سەر شارو شارۆچکەکاندا، چونکە دوای کۆتای پەلاماری سەربابیانەی ئەنفال و تەواو کردنی قۆناغە یەك لە دوای یەکەکانی، قۆناغێکی نوێ و بەرنامەیەکی تر دێتە پێشەوە ئەویش ئیش کردنە لە سەر تێکشکانی کەینونەی سەرجەم خێزانەکانی پاشماوەی پەلاماری ئەنفال، کام شوێن و جێگا لەبارە بۆ رایی کردنی بەرنامەی ئەم قۆناغەو تەوزیف کردنی کەرەستەکانی بەرنامەی ناوبراو، بێگومان ئۆردوگا بە هەموو تایبەتمەندییە خراپ و ناجۆرو نالەش ساغی و ئاستە ئابوری و کۆمەڵایەتی و دەرونیە خراپەکانیەوە. لەلایەکی دیکەوە ئەو خەڵکەی

تر کە زۆرترینیان پیرو پەککەوتە بوون و لەگرتوخانەکانی (نوگرەسەلمان و دوبز و تۆپ زاوە) کە بەشێکی گرنگی پاشماوەی ئەنفال پێك دێنن (بەعس) لە پرۆسەیەکی چڕو دیسان نەخشە بۆ کێشراودا ئاخنی یان فرێی دایە ئۆردوگاوە، ئیتر هەردوو بەشەکەی پاشماوەی ئەنفال ئەوانەی لەچوارچێوەی پەلامارەکەدا هەرچۆنێ بوبێ کە قووتاربوون و ئەوانەی کەلە گرتوخانەکان پیرو پەککەوتەبون و هاتنەوە لە ئۆردوگاداو لەژێر پلەی سفرەوە دەست بەژیان دەکەن، بەرنامەی خودی (بەعس) یش بۆ بەردەوام تێکشکان و داهێزرانیان لەلاوە بوەستێ ـ دیارترین نمونەش ئەو درزو جیاوازییە مەقسودەی (بەعس) بوو لەنێوان خەڵکی پاشماوەی ئەنفال و هاووڵاتیانی تردا، کە ئەمەش لە رێگای نەخشەی چڕو رایی کردنی راستەوخۆ لەلایەن دام ودەزگا جۆراوجۆرکانی (بەعس) وە بوو ـ سەرباری ئەوەش دەزگایەکی سیخوڕی چاودێری جێبەجێ کردنی بەرنامەی ناوبراوی دەکرد ـ دەتوانین بێژین لەم چوارچێوەدا خەڵکی پاشماوەی ئەنفال تاسەر ئێسقان ناشرین و نابوت دەکرا کەوەك وتمان بە پێی نەخشەو بەرنامەیەکی چڕ کاری بۆ دەکرا. ئەمە راستەوخۆ تەواوکەری ژێرخان و سەرخانی ئەو گوتارەبوو کە (بەعس) بۆ خۆی و پڕۆژەکەی بەوردی چاودێری دەکردو کاری تیادەکرد، چی لەرووی سیاسیو کۆمەڵایەتیو رۆشنبیری و. . . هتد چی لە رووی ژیان و گوزەران و ئابوری و سەرچاوەی بەردەوام بوون لە ژیان. بەواتا (بەعس) کاری لەوەدا نەدەکرد لە رووی هۆشیاری سیاسی و نیشتمانیەوە ئەوەی کەلە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال بە جێمابوو تێك بشکێنێ بەڵکو دەیەویست کۆی ئەو خەڵك و خێزانانە بەردەوام لە تەنگانەی ئابووری و سەرچاوەی بژێویدابن، کە بەمەی دواییان ئەگەری یەکەمی بەتەواوی تێك و پێك دەشکاند. لە ناو کۆی ئەم هاوکێشەو بەردەوام بوونەی پەلاماری ئەنفال، شێوازێکی تر کە ئەویش قۆستنەوەی خەڵکە سادەو ساویلکەکەی ناو خودی کۆمەڵگای

www.dengekan.com

کوردی بوو لەسەر ئەوە رایدەهێنا کە هەمیشە خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بە مرۆڤی پلە دوو یان پلە سێیاخود کەمتر تەماشا بکرێن، کە ئەمەش دیارترین گرێی دەروونی بۆ خەڵکی پاشماوەی ئەنفال دروست کرد.

بەعس و ئۆردوگا . بەردەوام بوونی ئەنفال

(بەعس) دەزگا گەلیکی جۆراوجۆری لە پەلاماری ئەنفالدا بە کار هینا کە دیارترینیان ئەمانەبوون لە یەکەی (سەربازی، ئیداری، هەواڵگری، ئەمنی، حزبی) و هتد وەك حزبی بەعس. . خاوەنی بیرۆکەو پرۆژەی پەلاماری ئەنفال / گاردە کۆماری. . هەڵبژاردەی شەرکەری پەلامارە سەربازییەکان / بەڕێوەبەرێتی گشتی هەواڵگری. . سەرپەرشتکاری کۆکردنەوەی خەڵك لە شوێن و جێگا سەرەتاییەکان / بەڕێوەبەرایەتی گشتی ئەمنی عام. . کۆکردنەوەی زانیاری چرو تۆکمە لە سەر کۆی حاڵەتە جیاجیاکان و چاودێری کردنی دانشتوان / هێزەکانی کتوپڕی. . کەراستەوخۆ لە ژێر فەرماندەیی (حزبی بەعس) دابوون و بریتی بوون لە جاش، ئەمن، پۆلیس و بەرپرس بوون لە زانیاری ناوشارەکان / فەوج و یەکەکانی جاش. . رۆڵی یارمەتیدەر لەشەڕو رووبەڕووبوونەوەکان لە پەلاماری ئەنفال و پاسەوانی کردن لە شوێنەکانی کۆ کردنەوەی خەڵك / سوپای میللی. . کارو فەرمانیان پاسەوانی بوو لە شوین و سەربازگەکانی کۆکردنەوەو بەند کردنی خەڵك / لە گەڵ چەندین لیژنەی جۆراوجۆر کە هەریەك ئەرك و موهیمەی جۆراوجۆریان لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال پێ سپێردراوە یان سپێردرابوو، بەرپرسی پلەیەك و دەست رۆیشتووش مەکتەبی باکوور واتە (کوردستانی) (بەعس) بووە کە (عەلی حسن مجید) واتە عەلی کیمیاوی سەرپەرشتی راستەوخۆی کردووە پێی هەڵساوە بە چاودێری و رێنوێنی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و بە تایبەت (سەدام) و راوێژکارە نزیکەکانی. ناوەڕۆکی پرسیارەکە لە

ویدایە کە ئایا بە کۆتای هاتنی پەلاماری سەربازی لەلایەن ئەو هێزو یەکە و دەزگایانەی ناومان هێنان، ئیدی ئەرکی ئەو هێزو یەکانە تەواو بوو یاخود بە پێچەوانەوە ئەرکیان وەك خۆی مایەوەو بگرە هەندێکیان ئەرکیان زیادی کرد؟ ئەمە لە کاتێکدا کە ئۆردوگا نەخشەو بەرنامەیەکی تربوو لە فیکرو گوتاری (بەعس) دا، دوای کۆتای هێنان بە قۆناغە جیاجیا کانی پەلاماری ئەنفال؟ ئەوەتا (عەلی کیمیاوی) دوای پەلاماری سەربازی ئەنفال و بەگوتەی خۆیان وێران کردنی (4722) گوند و کوشتن و دەربەدەر کردن و راگوێزان بە پشتیوانی خوا توانیمان تاقمی تێکچەران و هاوکارانی دوژمن و ئاوارەکردنی دانشتوانەکانیان دەڵێ: لە باکوری خۆشەویستمان (مەبەست لە کوردستان) ە لەناوبەرین ئێستا بارودۆخ لە ناوچەی باکوردا پێویست بە هەندێ ئیجرائات دەکات کەلە گەڵ ئەم قۆناغە نوێیە بگونجێ) . کام قۆناغی نوێ کە عەلی باسی لێوە دەکات؟ ئایا مەبەستیەتی دوای وەحشیانەترین و درندانەترین پەلامار، ژیان و گوزەران بگەڕێنیتەوە بۆ ناوچەکە (کوردستان) یان ئەو (عەلی) قسە لە چنینەوەی بەرهەمی جێبەجێ کەری نەخشەی پەلامارێك دەکا (ئەنفال) بۆ بەعس و دەسەڵاتە تۆتالیتارییەکەی؟ ئەو سەرپەرشتی و جێبەجی کەری نەخشەی پەلامارێك ربووە (ئەنفال) کە زۆرترین خەڵکی تیادا زیندەبەچاڵ و کۆمەڵ کوژ کراوەو بەرینترین خاکی کشت و کاڵی و (4. 45) گوندو زۆرترین سەرمایەی ئەو ناوچەیە (کوردستان) کراوە بە سووتماك و کارەساتێك لەو پەلامارەدا بەرپا بووە لە مێ ووی مرۆڤایەتیدا کەم ویچنەیە، بیگومان مەبەستی زیاتر بەقەرەبرووت کردن و تێکشکان و داهیجزرانە ، هلە پشتی هەموو شتیچکەوە نەخشەی مامەڵە کردن لە گەڵ ئەو ئۆردوگایانەی کە بۆ خەڵکی پاشماوەی ئەنفال دروست کرابوون، یاخود دوای پەلامارەکە دروستکران. وەجارێکی تریش کۆی ئەو هێزو یەکە و دام و دەزگایانە بەکارە دەباتەوە لە درێژەی هەلاماری ئەنفالدا، بەلاَم ئەمجارەیان

جیوازەو هێرش و پەلاماری سەربازی نی یە، بەڵکو ئۆردوگایەکە و کراوەتە گرتوخانە بۆ خەڵکی پاشماوەی ئەنفال و لە زێز پێ لەقەی نەگریس ترین نەخشەو پەلامارداییە. روونتر ئەگەر تاکێکی خێزانێکی پاشماوەیئەنفال بۆ چەند کاتژمێرێك لە ماڵ یاخود لە ئۆردوگاکەیدا نەبێ دوای کەمترین ماوە بانگ بکەیتە بەردەم چەندین لێکۆڵینەوەی جیاوازو لێپێچینەوەی جوراو جۆر و سزای جۆراوجۆری بدرێ.

ئۆردوگا. . بەردەوام بوونی نەخشەی ئەنفال

گومان لە وەدا نەماوەتەوەو نەهەیە کە ئۆردوگاو دروست کردنی و فرێدانی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بۆناو ئۆردوگا تواو بەردەوام بوونی نەخشەی پەلاماری ئەنفال دەگەیەنێ، بە دیدێکی تر یەکێك لە دەرهاویشتە سەخت و لێوان لێو لەتراژیدیاکانی ئەنفال گیرسانەوەی یان بە ناچاری ستر گرتنی کەس و کاری پاشماوەی ئەنفالە لە ئۆردوگاکاندا کە (بەعس) بۆهەمان مەبەست دروستی کردبوون یاخود دروستی کرد بۆ فرێدانی ئەو خەڵکەی پاشماوەی ئەنفال بە تۆبزی و زۆرەملێ. بە فرێدانی ئەو خەڵکە بۆ ئوردگا نەفەرار گرتن و ستر گرتن و گیرسانەوە لەناو ئەم خێزانانەی کەس و کرای پاشماوەی ئەنفال دروست کردبوو، بەڵکو بەرلە هەموو شتێ ترس لە مۆتەکەی (بەعس) سەرجەم کون و کەلەبەرێکی ژیانی ئەم خیچزانانەی تەنیبوو لەلایەك ترس لەوەی لە هەر لەحزەیەکدا ئەمانیش ئەنفال بکرێن بەواتا بێ سەروشوێن بکرێن، لەلایەکی تریش ترس لە چاوەنووسی ئەو خەڵکە بێ شوومارەی بێ سەروشوێ کران و چاوەڕوانی پرسوێی مناڵ بۆ باوك و باوك بۆ مناڵ و دایك بۆ مناڵ و خوشك و بۆبرا بار بۆ خوشك و مێرد بۆ هاوسەرو لاو بۆ دەزگیران و. . هتد بەدرێژایی (17) ساڵە ترس بە شێوەیەکی مەترسی دارو زیان بەخش بە دیووە ئێجگار کاریگەرەکەی بەردەوامەو هەر کاتەو لایەنیچکی بەڕوونی دەردەکەوێ، بەڵام دەکرێ ئەوە لە بیر نەکەین کە

ترس لەنێو خێزانەکانی پاشماوەی ئەنفال لە ماوەی (17) ساڵی رابردوو چەند جۆرێکی هەبووە لە دوای 1988 تا راپەڕینی 1991 جۆرێك ترسو تێکشکان هەبووە، لە دوای راپەڕینی 1991تا 2. . 3 پێش روخانی رژێم جۆرێك ترس هەبوو، لە 2. . 3 و دوای روخانی رژێم جۆرێکی تری دوو دڵی و ترس هەیە، ئەگەر چی لە دوای 1991 شێوەی ترسی یەکەم کەم بووەتەوە، بەڵام ترسی دووەم بەردەوام بوو تا کاتی روخانی رژێم (بەعس) ئێستاش دوای روخانی رژێم هیچ دڵنیا بوونێك بۆ هەر تاکێکی پاشماوەی ئەنفال نیە کە ئەمەش خۆی لە خۆیدا درێژەدانە بە ستراکتورو نەخشەی پەلاماری ئەنفال واتا بە شێوازە سیاسی و کۆمەڵایەتی و دەروونیەکەی کە لە1998 وە تائەم لەحزەیە بە شێوەیەکی مەترسی هێنەر لەناوماندا دەخولێتەوە و بەردەوامی و شۆڕبوونەوەی خۆی هەیە بۆ نێو جەستەو زاکیرەمان. ئاخر ئەگەر مرۆڤ بیهێنێتە پیش چاوی خۆی کە خێزانێك یان خۆت خێزانەکەیت و (17) ساڵە لە ئۆردوگایەکی دلڕەق و تفت و تاڵدا دەژیت و هیچ سەرچاوەیەکی ژیانت نیە، مناڵەکانت لە رەر هۆکاری جۆراوجۆر ناچنە قوتابخانە، کەسایەتی خۆت کەسایەتی پلە دووە لە ناو کۆمەڵگادا، شوێنی حوانەوەو پشوودانت نیە، هەموو کەسێ ئامادەنیە زەواج لە گەڵ کچەکەت بکات لە بەرئەوەی کچی ئەنفالە، تەمەنی جوانی هۆا خستە سەر چاوەڕوانی چارەنووسی کەس و کارەکەت و ئەمانەو زۆری تر چۆن دەتوانیت لە ئاستیانا راوەستیت و پێکهاتەی خۆت و خێزانەکەت دروست کەیتەوە. دیارە (بەعس) لە کاتی خۆیدا ئەمەی ویستووە یاخود رونتر روکنە بنچینەییەکانی نەخشە و پەلاماری ئەنفال و لەسەروی هەموو شتێکەوە ئۆردوگا دروست کردن و فرێدانی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال تێی ئەمە ئامانجی بەعس و دەرەنجام و ئاکامەکەی بووە کە (بەعس) تا پێش روخانی ئیشی لەسەر کردووەو هەوڵی جێبەجێ کردنی داوە. ئەو جیاوازییەی کە بەعس لە نێوان شارنشین و ئۆردوگا نشین دا دروستی کرد بە

www.dengekan.com

بەرنامەو لە چوارچێوەی نەخشەو پەلاماری ئەنفالدا تا هەنووکەش ئەم جیاوازییە روولە زیادبوونە، بەواتا ئەنفال بەردەوامەو بەردەوام دەبێ تائەو جیاوازییە نە کوژین بە پرۆژەو نەخشەیەکی بە هێزتر لە ئەنفال.

نەخشەی چاودێرییەکی وورد لە ئۆردوگادا :

کۆی ئەو یەکە و دەزگایانەی کە باسمان لێوە کرد لە نەخشەی چاودێری ئۆردوگاو کەس و کاری پاشماوەی ئەنفالدا، بەشداری کارابوون. یان روونتر هەرلە سەرەتاوە (بەعس) لە رێگای دام و دەزگاو یەکە جۆراوجۆرە کانیەوە وریایی دەدا وە دانشتوانی شارەکان و خزم و کەس و کاری ئەنفال کراوان و هتد کە بەهەموو شێوەیەك قەدەغەیە جێگاو رێگا بۆ کەس و کاری ئەنفال کراوان دابین بکرێت لەلایەن خزم و کەس و کاریانەوە، ئەوەش ئەم سنوورە ببەزیچێ ئەوا تووشی سزا دەبێ و خۆی بەرپرسیار دەبێ لە دەرەنجام و ئاکامی بەزاندنی ئەم سنوورە، ئەمەو لە لایەکی تریشەوە هەموو جۆرە خۆراك و پێداویستیەك و هتد بە ئاسانی نەدە گەشتە دەستی ئەم خێزانانە و جگە لەمەش دەزگا سیخورییەکانی وەك (ئەمن و ئیستیخبارات) چاودێری ئەم خێزانانەی پاشماوەی ئەنفالیان دەکردو بگرە زۆر پاڵە پەستۆیان دەخستنە سەر بەتایبەت ئافرەتەکانی ناو ئەم خێزانانەو بانگ کردن و راکێشانیان بۆ بەردەم لێکۆڵینەوە و مل پێکەچ کردنیان بۆ بەدەست هێنانی مەرامە نامرۆییەکانیان. ئەگەر بمانەوێ رونتر و وردتر قسە بکەین دەبێ بێژین نەخشەی تێکشکاندنی خێزانەکانی پاشماوەی ئەنفال قۆناغێکە لە قۆناغە ترسناکە کانی ئەنفال، (بەعس) بۆ ئەم قۆناغە تەرخان کردنی یەکەو دامو دەزگاکانی بەوردی و لە ژێر چاودێرییەکی تۆکمەدا کار پێ کردوەو جولاوەتەوە، یەك تاکی پاشماوەی ئەنفال نەبووە لە چوارچێوەی ئۆردوگادا بچوکترین ئازادییەکانی هاتو چۆ کردنی

هەبووبێ و دەیان و سەدان جار بانگ نەکرابێتە بەردەم لێکۆڵینەوەی جۆراوجۆرو سوکایەتی پێ نەکرابێ و کەرامەت و کەسێتی تێك نەشکێنرابێت، کەئەمە هیچی لە قۆناغەکانی تری نەخشەو پەلاماری ئەنفال نەبووەو بگرە سەخت بووە تا ئەو ئاستەی کەس و کاری پاشماوەی ئەنفال ئارەزووی مەرگ بکەن لە بری مانەوە و بەردەوام بوون لە ژیان. خۆ ئەگەر لەوحەی ئارەزوو کردن لە مەرگ و نەك مانەوەو بەردەوام بوون لە ژیان بخوێنینەوە، یان راڤەو لێك دانەوەی بۆ بکەین ئەوا لەو راستی یە دەگەین کە ئۆردوگا نەخشەیەك بوو پڕ بەماناو دەلالەتەکانی دژی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال، روونتر وەك بەردەوام بوونی پەلاماری ئەنفال لە کۆنەستی خەڵکی پاشماوەی ئەنفالدا.

مانەوەی ئۆردوگاو بەردەوام بوونی ئەنفال:

هەمووومان نا/ بەڵکو زۆربەمان ئەو راستیە دەزانین کە ئۆردوگا کەمترین پێداویستی خزمەتگوزاری تیا بەدی ناکرێ و نییە، بەتایبەت ئۆردوگایەك کە (بەعس) دروستی کردبێ و بۆ خەڵکێك نەخشەی بۆ کێشابێ لە چوار چێوەی وەحشیانەترین پەلاماردا کەوتبێتە لاوە. ئیتر لێرەوە هەموو ساتێك مرۆڤ گەلێك کەلە چوارچێوەی پەلاماری ناوبراودا کەوتبوونە لاوە جگە لە چاوەڕوانی دەرەنجامی تاڵترو سەخت تر، چاوەڕوانی هیچی تر نابن. وەك بە درێژایی ساڵانی رابردووی دوای ئەنفال تراژیدیای ئۆردوگامان بین، ژیانمان بینی کەلە ئۆردوگادا چەن مەرگ هێنەر بوو، بۆ نموونە (پیرە پیاوێك بە ئێشی چاوەڕوانی خێزانە بێ سەروشوێن کراوەکەیەوە سەردەنیچتەوە، منالێك بۆ هەتاهەتایە بە عەزرەتەوەیە باوکی خۆی ببینێ، منالێ گەلێك لە خوێندن و خوێندەواری بێ بەش دەبن، سەدان منال بە ناچاری روو بکەنە بازاڕی رەش، سەدان ئافرەت بە دیار چارەنووسی بێ سەرو شوێن کراوانو خۆیانەوە ووشك نەلاتوون لە ناو دیوارەکانی ئۆردوگادا، سەدان کچ دەبنە قوربانی دەرهاوێشتەکانی ئەنفال، زۆری تر وەك

کێشەی ژیان و کۆمەڵایەتی و تەندروستی و دەروونی. . هتد) هەر هەموویان لە نەخشەو پێکهاتەی ئۆردوگادا لەیەکەم هەنگاوی پەلاماری ئەنفالەوە تا ئەمڕۆ ئامالدەبوونیان هەیە و لە داهاتووشدا زیاتر دەردەکەون. خودی (بەعس) یش ئەم دەرەنجامەی ویستووەو رونتر لە ستراکتورەسەرەکییەکانی ئەنفادا کاری بۆ کردووە و لە چوارچێوەی پەلامارەکەیدا نەخشەی بۆ ئەم راستی یە تاڵە کێشاوە.

من رام وایە مانەوەی ئۆردوگا بەو پەرپووتی و شلەژاوییەی ئێستاو رابردوو بە کۆی نەخۆشییە جۆراوجۆرەکانیەوە وەك (کۆمەڵایەتی، تەندروستی، ئابووری، دەروونی) لە بەردەم پرسیارێکی جدی و گرنگدا رامان دەکرێ وەك (ئایا ئەمە جۆرێك یان قۆناغێك لە بەردەوام بوونی ئەنفال ناگەیەنێ؟؟ لە زۆر جێگای ئەم نووسینەدا ئیشارەتمان بەوەدا کە ستراکتۆرێکی ریشەیی ئەنفال دروست کردنی ئۆردوگاو تێ ئاخنینی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بوو، ئەوانەی لە چوارچێوەی پەلامارەکە قوتاردەبن، واتا ئەو ڕاستییەی لە جارێ زیاتر تەئکید مان لەسەر کردەوە کە ئۆردوگا نەخشەیەکی قوڵ و دەرهاوێشتەی روئیای (بەعس) ە لە پرۆژەی پەلاماری ئەنفالدا، مانەوەی ئۆردوگاش لە دیدی (بەعس) دا بەردەوام بوونی ئەنفال دەگەیەنێ بۆ تێکشکاندنی کەینوونەی کەسێتی تاکە کانی پاشماوەی ئەنفال و بە بیر هێنانەوەی بەردەوامی ئەنفال لە زاکیرەو هۆشی خەڵکی ناوبراو، ناکرێ بەبێ تێکشکاندنی سنورو دیوارو تەل بەندی ئۆردوگاکان، بمانەوی کار لە سەر ئەوە بکەین +پنتێك لە پنتە گرنگەکانی ریشەو پەلاماری ئەنفال هەڵوەشێنینەوە و پووچەڵ کەینەوە، واتا تا ئۆردوگا بەم شێوەیەی ئێستا بەردەوام هەبێ ئەنفالیش وەك نەخشەیەکی تۆکمەو زیان بەخش بەردەوام دەبێ، بەردەوام بوونی نەخشە و پەلاماری ئەنفال پەیوەندی بە روخان و لە ناوچوونی دەسەڵاتی (بەعس) وە نییە، بەڵکو پەیوەندی بە تواناو سەلیقەی راڤە کردن و خوێندنەوەی ئێمەوە هەیە لە ئاست وڵام دانەوەو بەرگرتن لە ئاکامەکانی. لەوەش ناراست و نالەش ساغتر نییە پێمان وابێ کە ئەنفال لە ساڵی 1988 رووی دا ووتار و نووسین و

هەڵپەی سیاسیە کانمان وڵامە بۆی و بە روخانی بەعسیش کۆتایی پێ دێ، ئەوەش کە لە پێشدا لەسەر ئۆردوگاو ئەنفال باسمان لێوە کرد، دروست دەلیل و بەڵگەی بەردەوام بوونی بەرنامەو نەخشەی پەلاماری ئەنفالە، جا ئەگەر (بەعس) روخابێیاخود نا، چونکە (بەعس) بەرنامەو نەخشەیەکی بۆ ئەنفال داڕشت کە لە دوای روخانی خۆیشی کاریگەری سەختی دانا، بڕواشم وایە ناکلارایی و کلۆڵیەکانی ئێمە ئەوەیە نەمان توانیوە وڵامی کەمترین پنتەکانی ئەو بەرنامەو نەخشەیە بدەینەوە.

چی بکەین؟

بە بڕوای من یەکێك لە ئەرکە گرنگ و جدییەکانمان لە چوارچێوەی ئیش کردن لەسەر ئەنفال ئیش کردنە لە سەر ئۆردوگا بە مانا مەعریفی و زانستی و بابەتیەکەی. ئیش کردن لەسەر ئۆردوگا بە مەنهەجی کردنی راڤەو خوێندنەوەو لێکدانەوە کانمان، لە جیاتی رستێك قسە کردن. . رستێك لێکدانەوە و خوێندنەوەو هتد. زیاتر لەوەش قسە کرتدن ئەگەر لایەن و دیوە مەعریفی و زانستی و مەوزوعیەکەی ئەنفال و نەخشەی ئۆردوگاو باکگراوندی فڕێدانی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال بۆ ناو ئۆردوگا لە خۆ نەگرێ نە بێتە پرسیاری جدی و نە هەوڵێك لە بەردەم وڵام دانەوەی پەلاماری ئەنفال لە چوارچێوەی ئۆردوگادا. یان دەتوانین ئەم پرسیارانە بکەین ودواتر بە دوای وڵامەکانیاندا بگەرێین وەك (ئایا توانیومانە ئۆردوگا وەك بەرنامە، پێکهاتە، سروشت، نەخشە لە فیکرو گوتاری (بەعس) دا بناسین؟ یاخود ئۆردوگا لە فیکرو گوتاری (بەعس) دا بوە ئە ئیشی سەرەکی ئێمە؟ لە چوارچێوەی ئۆردوگا ناسیدا توانیومانە کاریگەرییەکانی پەلاماری ئەنفال لە سەر خەڵکی پاشماوەی بخوێنینەوەو تێبگەین و دەست نیشان بکەین؟ ئایا ئەرکێکی وا، واتە ئۆردوگا ناسی لە فیکر و گوتاری (بەعس) دا زەحمەتە؟ ئەمانەو پرسیار گەلێکی تر وەك وتمان دەبێ بە دوای وڵامەکانیاندا بگەڕێین ئەنفال وەك پەلامارێك بۆ سەر کورد (نیشتمان و شووناسەکەی)

www.dengekan.com

پەیوەندی راستەوخۆی بە ستراكتۆری فیكر و گوتاری (بەعس) وە هەبووە، من گرفتی گەورە لەوە دا دەبینمەوە كە (ئەنفال) مان وەك ئەگەرو نەخشەو بەرنامەیەكی دارێژراو لای (بەعس) نەخوێندبووەو پێمان وانەبوو كە (بەعس) بەرنامەو نەخشەی ئەو پەلامارە جێبەجێ دەكات، لە كاتێچكدا زەمینەی روودانی پەلاماری ئەنفال لە پێچش رودانی هەبووە. ئەگەر ئەمە بەسەر واقیعی ئۆرد وگادا تەوزیف بكەین رێك ئەوەمان بۆ ساغ دەبێتەوە كە پێچش رودانی ئەنفال و ئۆردوگا وەك ستراكتۆرێكی ریشەی لە بەرنامەی پەلامارەكەدا بوونی پەبووە، بەلام كارەساتی خوێندنەوە و بیر كردنەوەی ئێمە لە وێدایە كە هەمیشە دوای روداو دەكەوین نەك پێش روداو، واتا رونتر ئێمە ناتوانین مامەڵە لە گەڵ لایەنە شاراوەو نهێنییەكانی دوو تۆییئەگەری روداو بكەین، ئەم واقیعە تاڵە لە وێنێ و ئێستاماندا بە شێوەیەكی كاریگەر ئامادەبوونی هەیەو دەبێ جوڵەو بزاوتنمان بۆ ئەوەبێ لە داهاتوو تێكی بشكێنین. خۆئەگەر بمانەوی نموونەیەكی سەلمێنراو بهێنینەوە بەرچاوی خۆ ئەوا نەبوونی رێگاو جێگای (بەعس) ناسی لای ئێمە درێژەی نەبوونی رستێك خوێندنەوەی جدی ئێمەیە بۆ دەوروبەرمان، بۆ روداو و پێشهاتەكان، بۆ فیكرو كلتور و سیاسەت و رۆشنبیری و. . هتد، یان بە دیوەكەی تردا ئێمە كە تا هەنووكەو دوای (17) ساڵ (ئۆردوگا) وەك ستراكتۆرێكی ریشەیی پەلاماری ئەنفال ناناسین و ناخوێنینەوە، ئەمە لە كاتێچكدا كە پێچویست وابوو بەر لە پرۆسەی دروست كردنی ئۆردوگا بۆ خەڵكی پاشماوەی ئەنفال ئێمە مەترسی و كاریگەرییەكانی دیووی ناوەوەی ئۆردوگامان راڤە بكرجایە، دیارە ئەمەش درێژەی شۆڕبوونەوەی (بەعس) نەناسییە بۆ نێو ناخ و كلتورو ئیشی ئێمە لەم بوارەدا، ورد تر دەبێ ئێمە لەوە بگەین كەوەك " بەختیار عەلی" دەڵێ (ئەنفال پەیوەندی بە ستراكتۆری (بەعس) وە هەیە، بەلام دووبارە بوونەوەی ئەنفال پەیوەندی بە مان و نەمانی (بەعس) وەنی یە)) . ئەگەر ئەم رستەی بەختیار بكەینە نموونەو ئیشی لە سەر بكەین دەبیچ بێژین (ئۆردوگا پنتێكی گرنگی پەلاماری ئەنفالە بۆ

سەر كورد و شوناشەكەی، بەلام گرفتی گەورە ئەوەیە ئێمە ئۆردگا نەناسین و بەڵكو بە دیوە مەترسی دارەكەی ئەم پرۆژەیەی دوێنێی بەعس بەدیوە نالەش ساغ و ناتەندروستەكەی ئیشی لێ بكەین) وەك هەوڵدان بۆ بە رەسمی ناسینی ئۆردوگا بێ هیچ گۆڕانێكی بنەڕەتی لە سروشت و پێكهاتەو نەخشە كەیدا، كە دوای كۆی تێبینیو خوێندنەوە و لێكدانەوەكان مرۆڤ هەست ناكا ئۆردوگا وەك (سروشت، پێكهاتە، نەخشە) هیچ گرنگی یەكی تیابێت بۆ ژیانی مرۆڤ، بەتایبەت مرۆڤ گەلێك كە لەقەپێ نەگریس ترین پەلامار وەلا كەوتبێتن یاخود فوتار بو بێتن و دواتر خودی ئۆردوگا وەك شوێن و جێگای زیاتر تێكشكاندن و داهێزراندنیان لە لایەن (بەعس) وە دەبێ ئەم لایەنانە رە وردی و سەلیقەی پشت ئەستوور بە مەعریفە بخوێنینەوە وەك (سیاسی، رۆشنبیری، كۆمەڵایەتی، تەندروستی، دەروونی) بڕوام وایە كە ئەمەشمان كرد دەتوانین پرۆژەی تێكشكاندنی ئۆردوگا بە ماناو ناوەرۆك و لێكدانەوە بەعسییەكەی بەرهەم بێنین، لە گەڵ بەرهەم هێنانی پرۆژەی ناو براو دا بەعس ناسی و ئۆردوگا ناسی لە رێگای بەعس ناسییەوە دەبێتە روكنێكی گرنگی كاركردنمان. رونتر لەو خەیاڵ پلاوییە دەردەچین كە مادامەكێ (بەعس) رووخا ئیدی پێویستمان بە قسە كردن و خوێندنەوە لە سەر ئەنفال و رەهەندو باكگراوندە جیاجیا كانی نامێنێ، بە پێچەوانەشەوە وەك زۆرێك وای لێك دەدەنەوە هەر قسەیەك دەبێتە زیادەڕۆیی. (بەعس) یش ئەنفالی وەك كردە تەوزیف كرد، بەلام بیرمان نەچێ ئەنفال وەك ریشە فیكری و فەلسەفییەكانی لە پرۆژەی (پان عەرەبیزم) دا دەژی و نەیمردووەو بە شێوازی جۆراوەجۆر كاری لە سەر دەكرێ. كورت تر و روون تر (بەعس) نەماوەو ئەنفال وەك مەترسی یەك لە بەردەم ماندایەو بەتوندی هەڕەشەمان لێدەكا، كەواتە بەر لە هەموو كەسێ ئێمەین بەرپرسیار لە دووبارە نەبوونەوەی ئەنفال و تێك نەشكانی پنت و ستراكتۆر و پایە جیاجیاكانی.

بۆ ئەم نوسینە سوود لەم سەرچاوانە وەر گیراوە:

جیۆساید لە عێراقدا – وەرگێڕانی (محەمەد ساڵح تۆفیق)

چاوپێکەوتنی (بەختیار عەلی) ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ.

ئۆردوگاو ئەنفال (تەها سلێمان) هەفتەنامەی ڕێگای کوردستان ژمارە (588) .

بةشى ضوارةم

ئەنفال و وێنە ترسناکەکانی ناوزیندان

www.dengekan.com

زۆر نوسین و بەدوادا چونی ترا، بەردەوام جەختم لەسەر ئەوە
ەتەوە کەخوێن ساردییەکی زیاد لەپێویست تاڵە بۆئێمە، کەنەتوانین ئیش لەسەر لایەنە جیاجیا کانی ئەنفال و کاریگەرییە جۆراو جۆرەکانی بکەین. پێموایە ئیشکردن بەرپرسیارێتیە تائەو ئاستەی نابەرپرسیارێتیمان لەم بوارەدا لەپەلاماروقەبارەی کۆستی ئەنفال کەمتر نیە. لەم بابەتەدا جیاواز لەبابەتەکانی تر لایەنێکمان هەڵبژاردوە بۆئیشکردن تیایدا کەلایەنێکی هەستیارو گرنگ و ئازار کێشەو هاوکات نەخوێندنەوەو قسە نەکردن لەسەری جێی پرسیارەو ئەو پرسیارەش تێکشکاندنی دەوێت. ڕوونتر لەم بابەتەدا دەمانەوێ قسە لەسەر ئەم ناونیشانانە بکەین (قۆناغ بەندی. . . جێگای کۆکردنەوەی خەڵك. . . ڕپێچ کردن. . . جیاکردنەوەی خەڵك لەیەکتر. . . بێسەرو شوێنکردن. . . لەزیندان ئاخنین. . . گەڕانەوە لەلێواری مەرگ. . . وێنەو نمونەکانی ناوزیندان. . . دیمەنەکانی ناوزیندان. . . دیمەنە ترسناکەکان. . . ناوەڕۆکی دیمەنەکان. . . کاریگەری دیمەنەکان. . . دوونموونەی بەرجەستەکراو. . . دەرەنجام) ئەمانانە ئەو ناونیشانانەن کەوەك وتم لەم نوسینەدا هەوڵ دەدەم قسەیان لەسەر بکەم یان ئەگەر گوونجاوبێت خوێندنەوەیان بۆ بکەم، مانای ئەوەش نیە کەئەم خوێندنەوە یاخود ئەم نوسینە کۆی توخ مو ڕەگەزەکان لەم بوالرە دەخاتە بەردەم ڕاڤەو خوێندنەوەو قسە

لێکردنێکی تەواوەوە، بەڵکو تەنها هەوڵێکەو دەکرێ ئەم هەوڵە هەوڵی چڕترو جیدی تری بەدواوەبێت.

ئەنفال وقۆناغ بەندی. . جێگای کۆکردنەوەی خەڵك

لەکۆی قۆناغەکانی پەلاماری ئەنفالدا (بەعس) قۆناغبەندییەکی تۆکمەی کردبوو، لەوقۆناغ بەندییەدا بۆهەرناوچەیەك کەپەلاماری دەبرد، ئەوجێگاو ڕێگایانەی کەبواری قووتاربوونی خەڵکی لەچوارچێوەی پەلامارەکە لێدەکرا بەتووندی و بەهەموو هێزێکەوە بەسەربازو جێش و جاش وئەمن و هتددەیتەنی، ئەو جێگایانەش کەدەیزانی خەڵکی لەچوارچێوەی پەلامارەکە بەئاسانی لێیەوە قووتارنابن ئاوالآی دەکردتابەتەواوی خەڵی سەرجەم ناوچەکەی لێکۆدەبووەوە، بەکۆبوونەوەی خەڵکیش لەوجێگایەدائەوپەڕی ئاسانکاری بۆ (بەعس) وداموو دەزگاکانی دەهاتە کایەوە بۆئەوەی ئیش لەجێبەجێکردن وبەدەستهێنانی ئامانجەکانیپڕۆژەکەی بکات. بەدیوەکەی تریشدا (بەعس) لەڕێگای کۆی دامو دەزگاکا بەکارهێنراوەکانی لەپەلاماری ئەنفالدا، بەوریاییەوە مامەڵەی لەگەڵ نەخشەی پەلاماری ئەنفالداکردوە. چونکە ئەگەر بەعس ئەو قۆناغ بەندییەی بۆپەلاماری ئەنفال نەکردایە وهەرقۆناغێك بەپێی سروشت و پێکهاتەی ناوچەکە لێك نەدایەتەوە ونەخشەی بۆنەکێشایە نەیدەتوانی سەرکەوێ بەسەریدا. یان وەك پێویست کۆنترۆلچی بکات. یان ڕوونتر ئەگەر بەعس ئەمەی نەکردایە ئەوکاتە بۆی هەبوو زیاتر لەوەی کەبەعس لەپەلامارەکەدا بێسەرو شوێنی کردن لەچوارچێوەی پەلامارەکەدا قووتاربوایەت ودەستی داموو دەزگاکانی (بەعس) یان پێڕانەگەیشتایە بۆگرتن و بێسەرو شوێنکردنیان. ئەگەر ڕوونتر ئەم مەسەلەیە دیاری بکەین دەبێت بێژین لەهەموو ناوچەیەك و لەهەر پەلامارێك لەپەلامارەکانی ئەنفال و قۆناغێك لەقۆناغەکانی نەخشەی پەلاماری ئەنفال لەجێگایەك زیاتر بۆکۆبوونەوەی خەڵك دەستنیشان و دیاری دەکرا، کەتیایدا خەڵك بەئافرەت ومناڵ وپیرو گەنجەوە

کۆدەبوونەوە. ئەمەش وەك وتمان بەپێی نەخشەیەك بەڕێوە دەچوو. بۆنموونە بەشی هەرەزۆری ناوچەی داودەی گەرمیان لەدووجێگا کۆبوونەوە (ئاوەسپی) و دەروازەی شاری (دووز–کفری–گووندی قوڕیچایی) هەروەها بەشێکی زۆر لە (داودە-زەنگنە-جاف) لەگووندی (مله سووره) و نزیك شاری کەلارو بەشێکی تریان (سەرقەلاٚ و بناری سەنگاو و شارۆچکەی پێبازو بناری گل وقادرکەرەم و شاری چەمچەماڵ) وهتد هەموو ئەو شوێن و جێگایانەش مەبەستی بەعس و داموو دەزگاوو نەخشەکەی بوون لەپەلاماری ئەنفالدا. بۆئەوەی بێ گرفت و کێشەی زۆر بتوانێ دەستبگرێ بەسەر خەڵکەکەدا. هەرواش دەرچوو بەم نەخشەو پیلانە بەعس توانی بەئاسانی دەستبگرێ بەسەر زۆرترین ژمارەی ئەنفال کراودا لە ژن و منالّ وپیرو گەنج وهتدهاوکات کۆکردنەوەیان لەژێر کۆنترۆڵ و نەخشەی پەلامارەکەی خۆیدا و تەحویلکردنیان بۆ ئەو جێگایەیی کەمەبەستی بەعس بوە، کەلەکاتی خۆیدا دێینە سەری و هەڵوەستەی لەسەر دەکەین.

ڕا پێچ کردن.. جیاکردنەوە

دوای جێبە جێکردنی نەخشەی قۆناغ بەندییەکان وکۆکردنەوەی خەڵك لەو جێگاو شوێنانەی کەمەبەست بوون، کردەیەکی تر دێتە پێشەوە ئەویش ڕاپێچ کردنی ئەو خەڵکە کۆکراوەیە لەشوێنی ناوبراوەوە بۆ ژێر کۆنترۆڵی تەواوی دام و دەزگاکانی بەعس، دیارە لەم قۆناغەشدا هێشتا خێزان بە هەموو تاکەکانیەوە لەگەڵ یەکتر بەبێ جیابوونەوە. پێش دەچێت بیریان بۆلای ئەوە نەچووبێ کەلەیەکتر جیا دەکرێنەوە، بۆیە زۆرێك لەو خێزانانەی کەمناڵێکیان یان دووانیان یاخوود دایکیان یان باوك و هەر کەسێکی تریان کە لەڕێگاو و بەهەر مەبەستێك بووبێ لێیان دابڕابێ، خەمیان بۆ خواردوون لەجارێ زیاتر خۆیان خواردوەتەوە کەبۆچی ئەوانیانیان لەگەڵ خۆیان نەهێنا. یان ڕوونتر خەمیان بۆچارەنووسی ئەوانەی لێیان بەجێماون

یان دابڕاون خواردوەو تەنانەت بەپێی هەموو گێرانەوەو شایەد حاڵەکان زۆرێك لە خێزانەکان پاڵەپەستۆیان بۆپیاوەکانی ڕژێم هێناوە کەبوارییان بدەن بیانهێننەوە بۆلای خۆیان.

دوای کۆکردنەوەی خەڵك و ڕاپێچ کردنیان بۆزیندانەکانی (تۆپزاوە، دووبز، دارەمان) و هتد نەخشەی جیاکردنەوەی خێزانەکان دەست پێدەکا، دیارە ئەم نەخشەیە قوورسترین و ترسناکترین نەخشەی پەلاماری ئەنفالە لەبەردەم خەڵکی ئەنفالکراودا کەبەم شێوەیە دەست پێدەکا (پیرو پەککەوتەی نێرو مێ بەجیا-ئافرەتی گەنج و منالّ بەجیا-پیاوی گەنج و گەنج و مێردمنالّ بەجیا) ئەم سێ جۆری جیاکردنەوەیە کەبەسێ کۆمەڵە دادەنرێن کۆمەڵەی یەکەم نەبێت پیرو پەککەوتە بوون، کۆمەڵەی دووەم سێ یەم لەکردەیەکی زۆر پەلەدا کەپێدەچێ ستراکتۆرێکی ڕیشەیی نەخشە و بەرنامەی ئەنفال بووبێ، دوای ئەوەی کۆی کەلو پەل و پێداویستیەکانیان لوپارە و پوول وئاوێنەوشانەو تەزبیح و زێڕو کل و کلجان و گوارەو هتدبەتۆبزی لێوەردەگرن، پۆل پۆل لەماشینی سەربازییان دەئاخنن و بێسەرو شوێن دەکرێن. چیرۆك و حیکایەتی ئەو ساتگەلە ترسناکەی ئەوێ جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کەئەو ساتگەلە لوتکەی دابڕێنێکی سەخت لەمەرگ سەخت تربووە. یان بابەتیانە تر ئەوانەی کەئەو ساتگەلەیان بەچاوی خۆیان بینیوە جەخت دەکەنەوە کەگێڕانەوەو گووزارشتکردن لەو واقیعە تالّ و پڕتراژیدیایە مەحاڵە و ناتوانرێ وەك خۆی وێنە بکێشرێ. دروست ئەو شێوازی جیاکردنەوەیە بێسەرو شوێنکردن و کۆمەڵکوژی زیاتر هیچی تر نەبووە.

بێسەرو شوێنکردن. . لەزیندان ئاخنین

دوای قۆناغبەندی ودیاریکردنی شوێن وریگای کۆکردنەوەی خەڵك ودواتر راپێچکردن ولەو چوارچێوەشدا جیاکردنەوەی خەڵك بەو

شێوەیەی کە باسمان لێوە کرد، کۆی ئەوانەی کەلەو شوێنەدا کۆدەکرێنەوەو دەکرێنە سێ کۆمەڵە، کۆمەڵەی یەکەم نەبێ، کۆمەڵەی دووەم وسێیەم بێسەروشوێن دەکرێن، بەڵام کۆمەڵەی یەکەم کە زۆرترینیان پیروپەککەوتەن لە رەگەزی (نێرومێ) تەحویلی زیندانەکانی نوگرە سەلمان وهەندێ جێگاو شوێنی تر دەکرێن، ئیشی ئەم دابڕان ولێکترازانە ئازارکێش وسەختە بە قەد ئەوەی ئومێدی مەرگ لە بری مانەوە بخوازرێ. چونکە رێژەیەك لە خەڵکی ئەنفالکراو (پیروپەککەوتە) دوای ئەوەی شیرینترین کەسەکانیان لێ دادەبڕدرێ ونایانبیننەوە خۆشیان دەبرێنە خراپترین وبێکەڵکترین جێگا بە بێ دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیان ومانەوە. مرۆڤ کە ورد دەبێتەوە تووشی سەرسوڕمانێکی سەیر دەبێ پیرە پیاوێك لە هەموو خۆشەوستی خێزان وزێدو کەس وکارەکەی دادەبرشدرێ وتەنیا خۆی بۆ ئازارەکانی زیندان دەمێنێتەوەونائافرەتێك لە کچ وکچەزاو کورو کوڕەزاکانی دادەبڕدرێ وتەنیا خۆی بۆ گریان وسوێی زیندان یان گرتووخانە دەمێنێتەوە.

ئیتر بەم شێوەیە کۆمەڵەی یەکەم بە عەزرەتی دیتنی کەسوکارە بێسەروشوێنکراوەکانیانەوە لە کونجی گرتوو خانە ولە ژێر قامچی وشەلاقی جەلادەکان وسات گەلێکی مەرگهێنەردا، بێجگە لە ئازارو نارشەحەتی چەشتن هیچ ئلسۆو دەروازەیەکی تریان لە بەردەم نامێنێ. لە نێو گرتوخانەدا هەندێ جار دڵخۆشی خۆیان بەوە دەدەنەوە کە مادامەکێ ئەمانە ماون ونەکوژراون، ئەوا ئەندامانی خێزانەکانیان وکەسوکارەکانیشیان ماون، بەڵام هەر لە نێو خۆشیاندا زۆر جار دەگمەنە ئەو یەقینەی کە ئەگەر ئەندامانی خێزانەکانیان وکەسوکارەکانیان جیا بایەن ئەوا لەمان جیانەدەکرانەوەو لە گەڵیان دەهێنران بۆ ئەم یان ئەو گرتوخانە، بەڵام خۆ هەر ئەگەری دووەمیان راستتر دەرچوو، کە دەبوو زۆر زووترو زیرەکانەتر دەرکمان بەو راستیە تاڵە بکردایە ولەوەش بگەیشتینایە کە هەموو ئەوانە بۆ مەرگ

براون نەك مانەوە، چونکە مەرگی ئەوان لای (بەعس) لە هەموو شتێ گرنگترو پێویستر بووە.

وێنەو دیمەنەکانی ناو زیندان:

ئەو گرتووخانانەی کە خەڵکی لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفالدا تێئاخێنرابوون حەقایەتی حیکایەت ودیمەن ووێنەی تیا دەگێڕدرێتەوەو دەهێنرێتە بەر چاو، ئەوەی لە نێو خودی کۆست وپەلامارو کارەساتدا نەبووبێ بە ئاسانی برشوای پێناکا، ئێمە لەوانەی خۆمان راستەوخۆ بینیومانن یان لە چەند سەرچاوەو کتێبێکدا خوێندومانەتەوەو بەر چاومان کەوتوون نموونەی چەند گێڕشانەوەیەك دێنین ودەنوسینەوە، دواتریش هەڵوەستەیان لە سەر دەکەین وهەوڵی خوێندنەوەیان بۆ دەدەین بە پێی توانا.

قادر مستەفا تەمەنی7. ساڵە وزیاتر لە 3. کەسی بێسەروشوێن کراوە لە پەلاماری ئەنفالدا، خۆیشی یەکێك بووە لەو کەسانەی کە لە نوگرە سەلمان هاتۆتەوەو دەیگێڕشێتەوەو دەڵێ: ئێمە لە گوندی قوڕیچایی ناوچەی داوودەوە بەرەو خورماتوو راپێچکراین، هەروەها دەڵێ: پیاوەکانی بەعس لە خورماتوو دەوریان دابووین وئێمەش بە یەکدادەهاتین ودەچوین. کە لە خورماتووەوە براینە تکریت تەنها وەجبەکەی ئێمە بێجگە لە ژن ومناڵ 475. کەس بوین. لە تکریت بەم شێوە لە یەکیان جیاکردینەوە (پیاو بە جیا، مناڵ وئافرەت بە جیا، پیرە پیاوو پیرە ژن بەجیا) برواتان بێت وەك حەیوان سواری سەیارەی عەسکەریيان کرین، ماوەی سێ رۆژ کێشەیان لەو خەڵکە کرد، ئەوانەی کەماینەوە (75.) کەس پیروپەککەوتە بوین، کە دوایی بردمانیان بۆ نوگرە سەلمان. لە نوگرە سەلمان نان نەبوو، ئاو نەبوو، تەعەدایان لێمان ئەکرد، بۆ شەوو رۆژێ دوو سەمونی عەسکەری وشکەوە بوویان ئەدا پێمان. هەروەها دەڵێ: مردن لە ناو سجنی نوگرە

سەلمان بێقیمەت بوو، هەرچی بمردایە دەیانكردنە ژێر خۆڵەوەو كەس بە كەس نەبوو.

*ئافرەتێك بە ناوی رەحمە عەبدولكەریم دەیگێڕێتەوەو دەڵێ: رۆژێك هاتن بە فیشقە دەرمانیان كردە سەرمانا، نەمانزانی بۆ چییە. خوا ئاگادارە بۆ رۆژی دوایی داروبەردی ئەو قاعەیە پڕبوو لە سێێی زلە وكلكیان هەبوو، منال توشی نەخۆشی بوون. منال گەڕوگول بوون ولێیان كەوتە مردن، كە منالەكانمان ئەمردن لە پەنجەرەیەكەوە ئەماندایە حەرەسەكەو نەمانئەزانی چی لێئەكەن.

*هەروەها حەیات موراد وەیس ئافرەتێكی ترە كە لە نوگرە سەلمان زیندانی بووەو تراژیدیاترین ساتی ژیانی خۆی دەگێڕێتەوەو دەڵێ:

منالەكانمانیان بە زۆری زۆرداری وبە زەبری دار لێسەند. بە خوا كوڕم ئەوانە زاڵم بوون، چاومت دیوە؟ ئەوە كە منالەكانیان لە بەرۆك كردمەوە بە دوایدا رامكرد وداوای منالەكانم كرد، دامیانە بە قامچی وقامچییەك وەبەر چاوم كەوت وكێر بووم، یاخوا دەستی بڕزێ.

*بە هیە قادریش كە یەكێكی ترە لەوانەی لە زیندانی نوگرە سەلمان هاتۆتەوە دەڵێ: كە بردمانیان تۆپزاوا لەورە زانیمە خوا ئەوەنە مەخلوقی هەیە، پاشان دەڵێ: جەنازەی مردووەكانیان لە پشت سجنەكەوە ئەخستە بەردەم سەگ، سەگی چی رەش رەش ئەتوت قیرن.

*حەمە عەلی – یش دەڵێ گشتمان تینووبرسی ورەزیل كەوتین، نە تیكەیە نان نە ئاوێ هەر مەپرسە، هەر یەكەم شەو لە نوگرە سەلمان چل وپێنج كەسمان لێمرد.

* ساڵح رەزا شەریف – یش دەڵێ: لە زابوتەكانمان ئەپرسی كە مردووەكانمان كفن ئەكەن؟پێمانیان ئەوت: ئا بەڵام كفنی رەش نەك سپی. لە دڵی خۆمانا ئەمانوت خوایە ئەبێ ئەمە مەعنای چی بێ، كاتێ زانیمان كە مردووەكانمان ئەدەنە دەم سەگەوە.

*فەوزیە مەحمود ئەشرەف دەڵێ: لە نوگرە سەلمان زابتێ رەش بەرازی لێبوو ناوی (حەجاج) بوو، ئۆه ئەو دوعایە بێ من لێی دەكەم، ئەتوت ئیزرائلە، زۆڵێ ئەو كردی مەگەر سەددام كردویەتی.

*ئامینە خدر عەبدوڵڵا كە زیندانی دووبز بوو دەڵێ: لەو ماوەیەدا چەند جارێ خەڵكەكەیان كۆمەڵ كۆمەڵ دەگواستەوە و نە ئەزانرا بۆ كوێ بران.

*بەهێ غەریب عەبدولرەحمان دەڵێ: كاتێ لە سجنی نوگرە سەلمان بویمان شێت وكەمئەندامی وای تیا بوو لە سەرنی ئەو حاڵەی خۆشمانەوە بەزەییم بەواندا ئەهاتەوە، تێناگەیشتم ئاخر كوێرو شەل وشێتیان بۆ چی گرتووە.

*نەخشین محەمەد هیدایەت كە لە دووبز بووە دەڵێ: جارێ وا هەبووە ئەهاتن تەنها كچیان ئەبردو باریان ئەكرد، وەچاوی خۆم بینیومە كە ئەیانویست كچە عازەبەكان باركەن وخۆیان نەئەدایە دەستەوەو بەئاسانی سواری سەیارەكانیان نە ئەبوون، ئەو زاڵمانە بە قامچی ئەكەوتنە سەروگوێلاكیان وبەو شێوەیە باریان ئەكرد، ئیتر تا ئێستا مەگەر خواو سەددام هەواڵیان بزانن.

*زوبێدە زۆراب حەمەجان دەڵێ: لە نوگرە سەلمان ئاوێكیان پێمان ئەدا وەك زەهر وابوو، رەنگە هەر زەهریشیان تێكردبێ، چونكە ناو زگە ئەو خوڵكەی گشت هاوردە خوارەوە، بە خوا رۆژی وابوو بە پەنجە ژماردوومە لە هەموو غورفەكانەوە پەنجاو دەكەس عەمری خوای كردووەو لاشەكەیان ئەبردە دەشتەوە.

ئەوانەی سەرەوە كە لەو پەڕی ئێش وراستگۆییەوە دێن وبێ ئەملا وئەولاو هیچ دوودڵییەك وێنەو دیمەنە ترسناكەكانی ناو ئەو زیندانانە كە بەعس ودەسەڵات ودەزگا جۆراوجۆرەكانی بۆ خەڵكی بەر كەوتووی چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال سازاندبوو. پرسیار ئەوەیە ئایا خوێندنەوەی ئێمە بۆیان لە كوێی ئەو وێنەو دیمەنانەدایە.

www.dengekan.com

ناوەرۆکی دیمەنە ترسناکەکان:

ئەگەر بێت و ئەو وێنە و دیمەنانە هەروا بەئاسانی بەسەرماندا تێپەڕبن و بەدوای لێکدانەوەو تەفسیرکردنی لایەنە مەترسیدارو کۆمەڵایەتی و دەروونیەکانیان نەکەوین، ڕووبەڕووی پرسیارێکی جیدی دەبینەوە بەم شێوەیە: ڕۆشنبیرو نوسەرو توێژەرەکانی ئێمە هەوڵ و تەقەلایەکی بەرجەستە کراویان لەم بوارەدا هەیە؟ ئەگەر هەمانبێ ئەڵبەت کارێکی ئێجگار گرنکە و پێویستە فراوانتری بکەینەوە، بەپێچەوانەشەوە ئەگەر نەمانبێ دەبێ هەوڵی تێکشاندنی ئەو تەوقە بدەین کەلەم ئاستەدا ڕێگریمان دەکا. بڕواشم وایە ئێمەی کورد و ڕۆشنبیرانمان بەردەوام لەسەر ئەو ڕێتمە کاردەکەین کەدیوی دەرەوە ڕووکەشی ڕووداوو دەبینین، نەك دیو ی ناوەوەو ناوەرۆکی شاراوەو باگراوەندی ڕووداو و مەسەلەکان. بێگومان ئەمەش بەدرێژایی مێژوو زیانێکی زیانێکی زۆری پێگەیاندووین و بەمانایەکی تر تووشی کورتبینی و ئیفلیجییەکی خراپی کردووین، ئەگەرنابۆچی دوای تێپەڕبوونی چەندین ساڵ بەسەر پەلاماری ئەنفالدا دەیان ڕاپۆرتی تیرو تەسەلمان لەبەردەستا نەبێ و نەبنە بەلگەی سەلمێنراوی بوعدە ترسناکەکانی پەلاماری ئەنفال.

ڕوونتر بەعس کەوێنەیەکی ترسناکی چوارچێوەی کۆیئەو گرتووخانە فراوانەیە کەخەڵکی لەچوارچێوەی پەلاماری ئەنفالدا تێ‌واخێنرابوو، تائەم لەحزەیەو دوای لەناوچوون و ڕووخانیشی نایناسین، نەناسینی بەعس ئاکامی نەخوێندنەوەو ڕاڤەنەکردنی تراژیدیاکانمانە، لەناویاندا تراژیدیای ئەنفال کەبەعس گەورە ترین گرتوو خانەی بۆ درووست کردبوون. لەقسەو گێڕانەوەی ئەوخەڵکەی پاشماوەی ئەنفال لەزیندان و گرتووخانەکانی بەعس یان لەوێنەو دیمەنەکانی ناوزیندان و گرتووخانەکانی بەعس دێنەوەو خۆیان دەخەنە ڕوولەبەردەماندا، کەلەسەرەوە چەند نموونەیەکمان خستە

پێش چاو دەکرێ زۆر بەئاسانی ئەم خاڵبەندییانە بکەین و هاوکات ببنە.

یەکەم: جیاکردنەوەی کەس و کارو ئازیزان لەیەکترو سەرنگوومکردنیان کەئەمە بۆ خۆی گرێیەکی دەروونی ئێجگار گەورەی لەلای ئەوانەی کەماونەتەوە لەپاشماوەی کارەساتەکە دروستکردوە.

دووەم: جیاکردنەوەی منداڵ لەدایك و باوك وبێسەرو شوێنکردنیان ئەمەش بێ ئۆقرەیی و جۆرێك لە ڕەشبینی لەناو خێزانەکان و پاشماوەکانیان دروست کردوە و خولقاندوە، چونکە ئەوان بەبەرچاوی خۆیانەوە مناڵەکانیان لەباوش گیراوەتەوەو بەزەبری دارو قامچی و سۆندەو کێبڵ و قۆناغە تفەنگ لێك دابڕاون و بێسەرو شوێن کراون.

سێ یەم: هەڵبژاردنی خراپترین شوێن بۆ بەندکردنی ئەوخەڵە پیرو پەککەوتەی پاشماوەی ئەنفال لەڕووی ئاوو هەواوە، کەچەندین نەخۆشی جۆراو جۆری لێکەوتوەتەوە و هەرئەمەش وایکردوە پۆل پۆل لەو خەڵکە گیان لەدەست بدەن.

چوارەم: نەبوونی خواردەمەنی و ئاوی خواردنەوەی پێویست بەکەمترین ڕێژە، بەڵکو لەبەرامبەردا گاڵتە پێکردن و سوکایەتی و ئازاردانی جەستەیی و دەروونی.

پێنجەم: هەڵبژاردنی ئافرەتی جوان و جەحێڵ کەتاك و تەرا کەوتبوونە ناو ئەم خەڵکە پیرو پەککەوتەیە و بێسەرو شوێنکردنیان بەبەرچاوی دایك و باوك وکەس و کاریانەوە. هاوکات بەکارهێنانیان بەمەبەستی چۆڵکردنی غەریزە نائینسانیەکانیان.

شەشەم: دانی تەرمی مردووەکان بە دەم سەگەوە بەبەر چاوی کەسوکارەکانیانەوە کە ئەمە ترسناکترین دیمەن بووەو چاوی خەڵکی ئەنفالکراویان پێشکاندووە.

حەوتەم: بە ڕێگای ئازاردانی وەحشیانە (باڵ شکاندن، قاچ شکاندن، چاوکوێرکردن) حاڵەتێکی ئاسایی بووەلای جەلادەکانی گرتووخانەکان لە چوارچێوەی مامەڵەکردن لە گەڵ ئەنفالکراوان وبە پێی ئەو دەسەڵاتەی کە بەتەواوی بێ هیچ قەیدو شەرتێك پێیان درابوو.

هەشتەم: بلاْوکردنەوەی دەرمانی دروستکردنی حەشەراتی کوشندە بە مەبەستی زیاتر بلاْوبوونەوەی نەخۆشی وکاریگەری‌سلبی ڕاستەوخۆ بۆ سەر لەشساغیان.

نۆیەم: ئازاردانی منالْ بە بەرچاوی دایك وباك وكەسوكارەكانیان، وەك نموونەیەك بۆ ئازاردانی دەروونی ئەوان وتێكشكاندنیان بە هەموو مانایەك.

دەیەم: هەڕەشەی مەرگ ولە ناودان بە بەردەوامی لە لایەن پیاوەكانی بەعسەوە.

یازدەیەم: پیشاندانی دیمەنی ترسناك بە سەرجەم ئەو خەڵكەی پاشماوەی ئەنفال بە مەبەستی تێكدانی باری دەروونی وكۆمەڵایەتیان.

دوانزەیەم: بەستنەوەو ئازاردانی ئافرەتە گەنجەكان بە پەنجەرەی قاوشی زیندانەوە بۆ ماوەی بیس وچوار سەعات، واتە شەوورۆژێك.

سیازدەیەم: ئامادەبوونی جەلادێكی وەك حەجاج لە سەر سەری هەموو ئەو خەڵكە پیروپەككەوتەیە وبە كارهێنانی ناڕەواترین شێوازی مامەڵەی نامرۆڤانە لە گەڵیاندا.

کاریگەری وێنە ودیمەنەکان

کۆی ئەو وێنەو دیمەنانەی کە لە پێشدا قسەمان لە سەرکردن وقسەی بەشێك لەو خەڵكە زیندانیكراوانە خۆیانمان هێنایەوە، ئەگەر بە وردی ودیقەتەوە لێیان وردبینەوە، ئەوەمان بۆ ساغ بۆدەبێتەوە کە کاریگەریی ئەو وێنەو دیمەنانە بە دیوە ڕاستەقینەکەیدا، وێنەو

مەترسی بەعسە بە شێوە گشتیەکەی وسەددام ودەستوپێوەندەکەی بە تایبەت.

ئەگەر بابەتیانەتریش قسە بکەین دەبێ بێژین کەسێك نییە لەو زیندانی کراوانەی چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال لە جارێ زیاتر نەفرەت لە بەعس و سەددام ودارو دەستەکەی نەکات، چون ئەوان پێیان وایە بەرپرسی یەکەم لەو هەموو ئازارو ئەشکەنجە وتراژیدیایەی ژیانی ئەوان وکۆی ئەوانەی کە بەسەریاندا هاتووە بەعس وسەددام ودەستو پێوەندەکانێتی، واتە وێنەی بەعس وسەددام بە شێوەیەکی کاریگەرو کارێزمایی لە سەر جەستەو هەستی ئەو زیندانی کراوانەی چوارچێوەی پەلامارەکە بە شێوەیەکی هەمیشەیی ئامادەبوونی هەیە. دەستەواژەی (بەعس وسەددام زاڵمن، ئەوەی پیاوەکانی بەعس کردیان بەشەرییەت قبوڵی ناکا) کە لەلایەن زۆربەی زۆری ئەو خەڵکەوە بەکار دەبرێ وبیر دەهێنرێتەوە، لە ختوخۆڕاوە نەهاتووە. بەڵکو سەرەنجامی بینین وڕووبەڕووبوونەوەی دڵڕەقترین دۆزەخ وهاوکێشەیە کە خودی بەعس وسەددام لێی بەرپرسن. ئەگەر مرۆڤ بیهێنێتەوە پیش چاوی خۆی مرۆڤگەلێکی پیرو پەککەوتە عەزیزترین کەسیان بە بەر چاویانەوە بێسەرو شوێن بکرێت، بە بەر چاویانەوە دەیان وسەدان کەس لە ئەو پەڕی حاڵەتی تراژیدیادا گیان لە دەست بدات، دەیان تەرمی مرۆڤی هاوڕێی وهاوزمان وهاونیشتمان و. . هتد. بدرێتە دەم سەگ وقەل وداڵەوە، وێنەی جەلادێك لە زاکیرەیدا بەردەوام گەمەی مرۆڤ کوشتن بکات، نەبوونی ئاو، نان، ژیان، حورمەتی مرۆڤ، ویژدان، ڕەوشت وزۆر بابەتی تر، چۆن دەتوانرێ لە بیر ببرێتەوە. بە تایبەت لە بیر بردنەوەی وێنەی بەعس وسەددام ودامودەزگا مرۆڤ کوژەکانی کە وەك وتمان ئەوان بەر پرسی پلە یەك بوون لە هەموو ئەوانەی لە پەلاماری ئەنفالدا ڕوویان دا.

دوو نموونەی تری سەلمێنراو

www.dengekan.com

دوای هاتنەوەی ئەو خەڵکە پیرو پەککەوتەی پاشماوەو چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال وئەوانەی بەرێککەوت لە گەل ئەمان، واتە ئەم پیروپەککەوتانە کەوتبوون. وەك (منالّ، کچی جەحێلّ، ئافرەتی گەنج) و. . هتد. ئەوەی لە بەر چاوی ئێمەدا وونەو بۆ هەمیشەو هەتایە بەجەستەی ئەوانەوەیە یادەوەری وێنەیەکی تاڵە. ئەو سات وکاتەیە منالّ لە دیك ودایك لە منالّ ومنالّو باوك ودیك لە یەکترو خوشك وبراو دراوسیّ لە یەکترو، دەسگیران لە دەسگیران وکەسێك لە نزیکترین کەس وئازیزی دادەبڕیّ. ئەم وێنە تالّ وئازار کێشە بەدوو شێوە لای خودی ئەو خەڵکە رەنگی داوەتەوەلە گرتوو خانەکانی بەعسدا.

یەکەم: زۆربەی ئەو خەڵکەی کە لەوێوە هاتونەتەوە لە سەر دەستیان ولە شوێنی نادیار لە جەستەیاندا بۆ ئەوەی جەلادەکانی بەعس پێیان نەزانن وئازاریان نەدەن، ئەم وشەو دێڕو دەستەواژانەیان هەلّکۆڵیوە: (ئاخ بابە، گیان برا، بیرتان دەکەم، دایکتان بمریّ، خوشکتان کوێر بیّ، بمرم لە جێی ئێوە، مردن سەختە، برا لە کوێن، توخوا کەی دێنەوە، بەعس، سەددام، پێشمەرگە، زالّمە بەعس، بروخیّ بەعس) . زۆرو زۆری تر کە زۆربەیان لە ناوەڕۆکدا دەچنەوە سەر یەك ووێنەیەکی سەلمێنراوو نکۆلّی نەکراوە لە ترسناکی ئەو شوێنەی کە تیایدا ژیاون وچارەنوسیان لە مەترسیدا بووە.

دووم: هەمان ئەو خەڵکانەی لە زیندان یان گرتووخانەکانی بەعسدا بوون، بە شێوەیەکی تر گوزارشتیان لە ئێش وئازارو ناسۆرییەکانی خولّقی تەنگ ونارەحەتی ژیانیان وماوەی مانەوە یان راپێچکردنی پێش لە زیندان ئاخنینیان کردووە، بە چەندین پارچە نوسین وهۆنراوەی جۆارو جۆر. بێگومان لە ترسی جەلادەکان نەیاتنوانییوە ئەو نوسین وهۆنراوانە بەیان کەن. جگە لەوەش قەلّەم ودەفتەریشیان پێنەبووە بۆیە دەماودەم لە ناو یەکدا بۆیەکتریان وتۆوەتەوەو لە بەریان کردوون. دەتوانین لێرەدا تەنها بە دوو نموونە رلستی ئەو وێنە تالّە بسەلمێنین.

بیست وچوار سەعات وەبانی قیرا
تەهاکو بمرم ئەوەم لە بیرە
یان
نوگرە سەلمان هۆ نوگرە سەلمان
شوێنی پیاوکوژو بیّ ویژدان
تا ئەورۆژەی کە دەمرم تۆم لە بیرە
خواتیش لە بیر چوو پیاوەکانت بیّ زەمیرە
تۆ تەماشا سەگە رەش ومەرگەسات
گوناحمان چی بوو ئاسۆی رۆژمان هەڵنەهات
یان نموونەیەکی تر کە دەڵیّ:
ئەی خودا حەقمە نەتپەرستم
گوناحمان نەبوو دەخیلە زۆر پەستم
ئاسۆیەك دنیا تاریکەو رۆژ نادیارەن
براو کەس وکار گشت ئازێت بارەن

وەك لە سەرەوەش ئاماژەم پیّ کرد، ئەم دوو نموونە سەلمێنراوەی بەر دەست، زۆر خوێندنەوەو لێکدانەوە هەڵدەگرن، هاوکات ئەم دوو نموونەیە دەبنە پاڵپشتێکی مکۆم بۆ سەلکاندنی قسەو خوێندنەوەکانی پێشوترمان. بێجگە لەمەش پێم وایە ئەگەر بابەتیانە ترو جیددی تر ئەم دوو نموونەیە بخرێتە چوارچێوەی خوێندنەوەو راڤە کردنەوە دەتوانریّ بە دەیان بەڵگە ئەم لایەنەی زیندان ساغ بکرێتەوە. دەبیّ ئەوەش بێژین لە ناوەڕۆکی ئەم دوو نموونەیەدا بەعس بیّ هیچ زێدەڕۆییەك وەك خۆی دەبینرێت. بەعسێك کە ئەوەندەی لە وزەو توانایدا بوبێت بۆ کوشتن وتێکشکاندنی کەینونەی مرۆڤی کورد لە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفالدا بە کاری هێناوە.

کۆتایی

www.dengekan.com

لـەم بابەتـەدا هـەوڵم دا چـەند وێنەیـەکی نێـو گرتووخانـەکانی چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال بێنمەوە بـەر چاو، کـە زیـاد لـە جارێـك راڤـەو خوێندنـەوە هەڵـدەگرن. ئەوەشـی کـە کـەم زۆر لـە بابەتەکـەدا چوومەتە سەری وقسەم لێکـردوون، مانـای ئـەوە نییـە هـەموو شـتێك وتراوە، بەڵکو تـەنها لـە دەرگا دانـی مەسـەلەیەکی گـرنگ وهەسـتیارە، دەبێ ئەوەش بڵێم کە هەوڵمداوە بەعس وئەنفال وگرتووخانە ودیمەن ووێنەکانی نێو گرتووخانە رێك بە یەکـەوە گـرێ بدەمـەوەو مەترسـی هەندی لە بوعدەکانی روون بکەمەوە، وەك لە چـەند جێگایـەکی تـری ئەم بابەتەدا چوومەتە سـەری وباسـم کردگـەورەترین کێـشەو گرفتـی ئێمە ئەوەیە بەعس وەك خۆی نەناسین کـە بێگومـان بـەعس نەناسـی بۆ خۆی نەناسینی ئەنفالە بە کۆی رەهەندو لایەنـە جیاجیاکانییـەوە. پێناچێ ئەمەش پرۆژەیەکی لەش ساغ بێت لە فیکـرو گوتـاری ئێمـەدا بۆ رووبەروو بوونەوەی مەترسیەکانی ئەنفال ودووبـارە بوونـەوەی لـە ئاینـدەدا. بڕواشـم وایـە ئـەنفال وەك پـەلامارێکی بـەردەوام بـەڵام بەنەخـشەو بەرنامـەو گوتـارو رێگـاو جێگـای جیـاواز لـە سـەر بـوون وشوناسی ئێمە درێژەو بەردەوامی هەیـە کـەوابوو کارەسـات وکۆسـتێك کـە هاوشـانی پـەلاماری ئەنفالـە نەخوێندنـەوەو راڤەنـەکردنی فیکـرو گوتـاری بـەعس ونەناسـینی بـەعس وهاوشـێوەکانێتی لـە گوتـاری پـان عەرەبیزمدا وەك وێنەی راستەقینەی خۆی.

سەرچاوە:

شایەتحاڵەکانی ئەنفال — بەرگی یەکەم ودووەم — عارف قوربانی.

گەڕان وپشکنینەکانی نوسەر لە ناو ئۆردوگاو خێزانەکانی پاشماوەی ئەنفالدا.

بةشى ثيَنجةم

دوو چاوپێکەوتن

سەرنووسەری ئەنفالستان:

بەداخەوە یادی ئەنفال و هەڵبجە، لەیادی دوو کارەساتی گەورەی ئـەم میللەتە ناچن!

ئەنفالستان دووساڵە هاتۆتە دنیای رۆژنامەوانییەوەو لە ساڵیادی ئەنفالـدا دەردەچـێت, پارسـاڵ ژمـارەی یەکـەمی لەلایـەن وەزارەتـی رۆشـنبیریەوە دەرکـراو بـرای رۆژنامـەنووس کـاك (عومـەر محەمـەد) کرایـە سەرنوسـەری, کەچی ئەمساڵ وەزارەتـی رۆشـنبیری دەرچوونی ژمارەی دووەمی نەگرتە ئەستۆ! بەلآم سەرنوسەر لەسەر داهاتی خۆی ژمـارەی دووەمـی بەچـاپ گەیانـد, ئێمـە وێـڕای دەستخۆشـی بـۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسـەلەیەو ڕوونکردنـەوەی چەند لایـەنێکی تـر, پێمـان بـاش بـوو ڕاسـتەوخۆ سەرنوسـەری ئەنفالـستان، بـدوێنین, بـە سوپاسەوە ئەویش بەم شێوەیە وەلآمی پرسیارەکانی داینەوە.

خەڵك: سەرەتای بیرۆکەی دەرچـوونی ئەنفالـستان لـەکوێوە دەسـت پێدەکات؟

وەلآم: ساڵی رابووردوو دەرەنگ وەختێـك بـرای بـەرێزم کـاك خالـد حەمەلاوکـە کارمەنـدی بەشـی ڕاگەیانـدنی وەزارەتـی رۆشـنبیریە، تەلـەفۆنی بـۆکردم و پێـی ڕاگەیانـدم: کـە بـەنیازی کەرنـەڤاڵێکی گـەورەن بۆیـادی ئـەنفال و لەمیـشیاندا دەیانـەوێت بلآوکراوەیـەك دەربکەن, بـەلآم بیرۆکـەی دەرکردنـی ئەنفالـستان لەلایـەن وەزارەتـەوە بەم شێوەی ئێستا نەبوو هەرلەوپەیوەندیە تەلەفۆنییەدا داوای لە مـن کـرد کـە ئـەرکی دەرکردنـی بلآوکراوەکـە بگرمـە ئەسـتۆ, منـیش بـێ دوودڵـی چـووم بـەدەم داواکەیـەوە, بـەلآم کەچـوینە نـاو ووردەکـاری بەرنامـەی کەرنەڤاڵەکـەوە, هەسـتم کـرد بلآوکراوەکـە لـەلای وەزارەت تەنها بلآوکراوەیـەکی هـەواڵی بـوو وەك زمانحاڵی کەرنەڤاڵەکەوبـەس,

بەڵام من بەوە ڕازی نەبووم داوام کرد بڵاوکراوەکە بەشێکی گرنگبێت لەوکەرنەڤاڵە, چونکە من بەوە ڕازی نەدەبووم کاتی خۆم بەوە بەفیڕۆبدەم بۆئەوەی بڵاوکراوەیەکی کرچوکاڵ دەرکەمو خەریکی ڕۆتینات بمویادێکی روکەشی ئەنفالەکان بکەمەوەوبەس, ئیدی کە ئەندامانی لیژنەکە دانیشتین, من پێشنیاری خۆم خستە بەردەمیانوداوام کرد ساڵنامەکەدەوڵەمەندتربێوناوی تایبەتی خۆی هەبێ, بەسوپاسەوە بێ مشتومڕ پێشنیارەکەمیان قەبوڵکردو هەرلەوێش پێشنیاری دوو ناوم کرد (ئەنفالنامە) یان (ئەنفالستان) بۆبڵاوکراوەکە, دواجار بەرێز وەزیری ڕۆشنبیری کەسەرۆکی لیژنەکەش بوولایەنگری لە ناوی ئەنفالستان کردومنیش هەرئەوم هەڵبژارد.

خەڵك: بۆچی ئەنفالستان؟ هەست ناکەیت ئەم ناوە زۆر لەمەرگەوە نزیکترە تالە ژیان؟

وەڵام: نا. . نەخێر, ئەنفال مێژوویەکی درێژی هەیە, پێت سەیر نەبێت ئێستا ئێمە خۆشمان لەمەرگەوە نزیکترین تالەژیان! ئێمە دەمێکە شێوازەکانی مەرگمان لەسەر تاقی دەکرێتەوە, کورد لەمێژە لەناوپرۆسەی ئەنفالدایەو بەرانبەرئەومەترسیەگەورەیە خەمساردە, ئەنفال بە جۆرێك کاری کردووەتە سەرمان تەواوی بونیادی کۆمەڵایەتی گۆڕیوین, هەر ئەم دەڤەری گەرمیانەی ئێوە ئیستاشی لەگەڵ بێت خەڵکەکەی هەرواکەمێك لەملای مەرگەوە دەژین, هەرگیز پێم وانیە ئەنفال لەساڵی هەشتاوهەشتەوە بەسەر ئێمەدا پیادەبکرێت, بەپێچەوانەوە زۆر دەمێکە کوردستان بووەتە ئەنفالستان, لە سەرەتای بیستەکانەوە کورد لە ژێر زەبروزەنگێکی ترسناکدایە, مامەڵەی درندانەی لەگەڵ دەکرێت, جینۆساید دەکرێت, لەبەرانبەر هەر جوڵانەوەیەکیدا چەندین دەستەواژەی نامرۆڤانە، وەك (کافر, لادەرو موخەڕیبو سەرلێشێواو. . هتد) خراوەتە پاڵئەم دەستەواژە ناشرینانە لەچ کلتورێکەوە سەرچاوە دەگرن؟ هەموو ئەمانە بەرهەمی

بیری شۆڤینیزمی عەرەبینو ڕگێکی قوڵی لەئایندایەوپشت ئەستوورە بەتۆڵەکردنەوەوبڕوای بە پاکتاوکردنو سڕینەوەی یەکجاری نەیار هەیە. هەروەکو دیمان بەعس لەگەڵ ئێمە کردی, بەهەرحاڵ بائێمە زۆر رۆنەچینە مێژووەوە بەڵکو ئاوڕدانەوەیەکی بچوکمان بەسە, رابوردووی ئەنفالوبێسەروو شوێنکردنی بەرزانیەکان زۆر لێمانەوە دورنیە ئەویش هەر لەسەرەتای هەشتاکاندا ئەنجامدرا, لەڕاستیدامن بۆیە ئەنفالستانم هەڵبژارد لەبەرئەوەی پێم وایە تاهەنوکەش کەبەعس لەگوڕنراوە ئەنفال بەردەوامە! ئەفسوس تا ئێستاش کلتوری ئەنفالچیەکان زاڵترە لە کلتوری ئازادیخوازەکان, ڕەوشتوئاکاری مەرگدۆستی لە ژیاندۆستی بەرچاوترە. رژێمی بەعس ڕوخاوە کەچی بەعسیزم بە زیندوویی لەنێوماندا دەژی! کەوایە ئێرە بۆئەنفالستان نەبێت؟ من بڕوام بەوە نیە لەیادی ئەنفالەکاندا تەنها لەسەر مەرگ بوەستین, بەڵکو زۆر گرنگە هەنگاوبەرەو ژیان هەڵبێنینەوە, ناشێت کوردوکەسوکاری ئەنفالکراوەکان بێنینە گریان بەبێ ئەوەی زەردەخەنەیەکمان پێ بێت بۆیان. پێم باش نیە خۆمان بەهەڵدانەوەی گۆڕەکانەوە خەریك بکەین, وا باشە ڕێگەنەدەین چیدی گۆڕی تر بەجەستەو رۆحمان پڕبکەنەوە, زانیمان بەعس چۆن کۆمەڵ کوژیکردووین, بەڵام گرنگتر ئەوەیە بزانین بەبێ بەعس بەبێ دەسەڵاتێکیتری تۆتالیتار چۆن دەژینو چۆن تام و چێژ لە ژیان وەردەگرین؟ ئەوانەی ئۆپزسیونی بەعس بوون چ جۆرە ژیانێك هەڵدەبژێرن, لەکوێدا جیاوازی خۆیان لەگەڵ بەعس پیشاندەدەن, بەڵام بەداخەوە مەترسیەکە لەوەدایە حزبەکانمان دەزانن چۆنبمانخەنە گریان, بەڵام ناتوانن بمانخەنە پێکەنین. ئەی مەرگدۆستی چیە؟ ووتەیەك هەیە دەڵێت: دەسەڵاتی خراپ ئۆپزسیونی خراپ درووست دەکات, ئەوەتا دەبینین ئۆپزسیونەکانی بەعس بەکوردیشەوە کە ئێستا لەدەسەڵاتدان, هیچ خەمێکی ئەنفالو دوبارە نەبوونەوەی ئەنفالیان لەبەر نیە! چیان کردووە؟ ئەوپەڕی

www.dengekan.com

وەزارەتێك یان ڕێكخراوێك درووست دەكەن بەناوی ئەنفالەوە, بەڵام ئەو ڕێكخراوە هاتووە, جلەكۆنی لەنگە بەسەر كەس‌و كاری ئەنفالكراوەكاندا دابەش دەكات!! ئەگەر ئەمە مرۆڤدۆستی‌و ئینسانیەت بێت ئەی نائینسانیەت چیە؟ ئەگەر ئەمە گەشەپێدان‌وبنیاتنانەوە بێت ئەی وێرانبوون‌وئەنفال چ‌یە؟ ئێمە كەدژی ئەنفال بین, بەرلەهەموو شتێك دەبێت ئەو دژوەستانەوەیە لە ئەخلاقیاتماندا ڕەنگ بداتەوە, بەڵام كەم نەبوون ئەوانەی بەناوی یارمەتیدانی ئەنفالەكانەوە, خۆیان دەوڵەمەندكرد, بەكەشخەترین سەیارەوجوانترین جل‌وبەرگەوە دەچوونە ناوشوێنی نیشتەجێبوونی مەحرومترین توێژی كۆمەڵایەتیەوەو لەوێ خۆیان بادەدا!! ئەو هەموو ڕێكخراوە بەناو ئینسانیەی لەكوردستان هەبوون, ئەو هەموو حزب، بەرپرس وبارەگایانەی دژی ئەنفال و بەعس بوون, ئەگەر تەنها هەر یەكەیان مانگانە یەك دۆلاریان كەمت ربدایە بە كارمەندو پاسەوانەكانیان, یان یەك بارەگای خۆیان كەمتر بكردایەتەوە, یەك سەیارەیان كەمتر بوایە, نەك هەر دەیانتوانی پاشماوەی ئەنفالكراوەكان، مرۆڤانە بژێنن, بەڵكو برسێتییان لەكوردستان كەم دەكردەوە, ئاخر شوورەیی نیە باس لە ئازادی وديموكراسیی بكەین‌و پیرەژن‌و پیرەپیاوو منداڵەكانی پاش ماوەی ئەنفال بەم شێوەیەی ئێستا بژین؟! بۆیە هەست ناكەم ئێستاش ئەنفال كۆتایی هاتبێ, كەمێك دیقەت بەسە بۆئەوەی هەتا ئەمرۆش بەڕوونی بەردەوامی پڕۆسەی ترسناكی ئەنفال ببینین, خۆ ئەنفال هەر لە گۆڕە بەكۆمەڵەكاندا كورت نابێتەوە, هەتا ئەمرۆش پرۆسەی بەلادیی كردنی شارەكان بەردەوامە, لۆژیكی خێڵ لە نێو ئیدارەی دەوڵەت‌وجێگرتنەوەی كاروباری دادگا لە هەندێك شوێنی ئەم وڵاتەدا ستراتیژێكی زەقی پرۆسەی نەگریسی ئەنفالەوتائێستا پیادە دەكرێت, ئیدی بۆئێرە ئەنفالستان نەبێت؟!.

خەڵك: وەك دەركەوت ژمارەی یەكەمی ئەنفالستان دەنگدانەوەیەكی باشی هەبوو, ئەمەش یەكێك بوو لە هەوڵە باشەكانی وەزارەتی ڕۆشنبیری, كەچی ئەمساڵ بەشێوەیەكی چاوەڕوان نەكراو وەزارەتی ڕۆشنبیری پاشەكشەی لەدەركردنی كرد!! دەكرێت هۆكاری ئەم هەڵوێستەی وەزارەتمان بۆ ڕوونبكەیتەوە؟

وەڵام: لە ڕاستیدا ئەو پاشەكشەیەی وەزارەت بۆ منیش چاوەڕوان نەكراو بو, هۆكاری ئەوە لای خۆیانە ئێوە دەتوانن ئەو پرسیارە ئاراستەی وەزارەت بكەن, منیش زۆرم پێخۆشە هۆكارەكەی بزانم, وەك لە ژمارە2دا ئەوەم ڕوونكردووەتەوە تا درەنگانێكیش بەڕێز وەزیری رۆشنبیری ناڕازی نەبووە لە دەرچوونی, من بە هیوای ئەوە بووم ستافێكی چالاكی بۆ دامەزرێنین, وەزیر لە سەر ئەمەش هەر ڕەزامەند بوو, بەڵام لەكۆتایی مانگی ئازاردا بە شەفەیی نەك بە ڕەسمی پێی ڕاگەیاندم كە ئەنفالستان دەرناكەین, لە ڕاستیدا من هیچ هۆكارێك نازانم هێندە نەبێ پار ئەنفالستان لەچوارچێوەی كەرنەڤاڵێكدا دەرچوو كە خەرجی‌وكێشەی خەرجكردنی كەرەنەڤاڵەكە, پرسیاری زۆروگومانی زۆری بەداوی خۆیدا هێنا, بەڵام من وەك سەرنوسەری ئەنفالستان هیچ پەیوەندیم بەوكێشەیەوە نەبوو تەنانەت ئێستاش نازانم ژمارەی یەكەمی ئەنفالستان چەندی تێچووە!! ئەگەر دەرنەچونی ئەنفالستان پەیوەندی بە بێسەرەوبەرەیی خەرجی كەرنەڤاڵەكەوە هەبووبێ, ئەوە هەق نەبوو ئەنفالستان تیایدا لەبار بچێ, چونكە ئێستاش پارەی ئەو وەسڵانەم نەدرایەوە كە بۆ دەرچوونی ساڵنامەكە خەرجم كردبوون, هەروەها نوسەرەكانیشی پاداشتی نوسینەكانیان وەرنەگرت, بەڵام هەندێك كەس پاداش كران كەنەك هەر ماندوونەبوون, بەڵكو بوونیان لەكەرنەڤاڵەكەو ناویشیان لەسەر ساڵنامەكە زیادەبوو!

خەڵك: ئەمساڵ جەنابت لێبراوانە دەرچوونیساڵنامەکەت گرتە ئەستۆ, ئایا هیچ کۆسپ نەهاتە ڕێگەت؟ دەکرێت هەندێك لەکۆسپەکانمان بۆ ڕوونبکەیتەوە؟

وەڵام: لەڕاستیدا یەکەم کۆسپ لە درەنگ وەختی وەزارەتی ڕۆشنبیرییەوە دەستی پێکرد, ئەوان کاتێك ووتیان دەریناکەین, کەکات زۆر درەنگ بوو, من لەتاقیکردنەوەکانی دوای نیوەی ساڵدابووم ولەئیمتحانەکانی سەری ساڵ نزیك دەبوومەوە, بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر سوربووم لەسەر دەرچوونی, ڕاستە هەندێك کەس هاوکاری ماددیو مەعنەویم بوون لەوانە سەرنوسەری ئەم بلاوکراوەیەو (بەرێوەبەری نوسین) یشی مەبەست کاك وشیارە, ئەوبەڕێزانەی لە ژمارە دووی ئەنفالستان ناویان هاتووە, , گەورەترین گرفتم ئەوە بوو بواری مۆڵەت وەرگرتنم نەبوو لەو ڕێکخراوە خێرخوازیەی کاری لێدەکەم! گرفتی تەنهایم هەبوو تەنانەت تاپێستم نەبوو لەسەروی هەمووشیانەوە لەو ماوەیەدا تەندروستیم خراپ بوو، هەفتەیەك لەجێگەدا کەوتم هەرچەندە ڕاپۆرتی پزیشکم هەبوو, کەدەبێت پشووبدەم بەڵام من نەوەستام, زۆربەی تەنگژەکان کەوتنە ئەوماوەیەوە, بەڵام بڕیاری دەرکردنی ئەنفالستان لەلای خۆمەوە بڕابووەوەوهەردەبوو دەرچێت. دواجار بەسەر هەموو ئەوکۆسپانەشدا زاڵبووم, گەرچی فریای مەراسیمی یادی گۆپتەپە نەکەوت,بەڵام لەیادی کیمیابارانکردنی گۆپتەپەدا ئەنفالستان دەرچوو هەمان ڕۆژە بۆ خۆم گەیاندمە گوندی گۆپتەپە.

خەڵك: هۆی چی بوو ئەنفالستان لە4⁄14دا دەرنەچوو؟

وەڵام: من لە ژمارە دوودا ڕونکردنەوەیەکی کورتم لەو بارەیەوە نوسیوە, لێرەش ئەوە دووبارە دەکەمەوە کە من زۆر وابەستەنیم بەیادەکانەوە, چونکە یادەکان بەتایبەتی یادی ئەنفالوهەڵەبجە جۆرە ڕۆتینێکی ناشایستەی وەرگرتووە, پاریش ئەنفالستان لە4/14دا دەرنەچوو, بەداخەوە یادی ئەنفال وهەڵەبجە لەیادی دووکارەساتی گەورەی ئەم میللەتە ناچن!! کێ دەتوانێ پێم بسەلمێنێ کە تراژیدیای هۆلۆکۆست لەئەنفالی ئێمە گەورەترە؟ ئێمە خاوەنی هۆلۆکۆستی هەشتاکانین بەدەست شۆڤێنیزمی عەرەبیەوە, قەرەبووی هۆڵۆکۆست دەوڵەتی بۆ جولەکەکان لێکەوتەوە, ئێمە جگە لەوەی هەقی قەرەبووکردنەوەمان هەیە, لەڕووی یاساییەوە مافی دەوڵەتی سەربەخۆشمان هەیە, کۆی مرۆڤایەتی قەرزارمانە چونکە لەکاتێکدا ئێمە ئەنفال وجینۆساید دەکراین سەرجەم مرۆڤایەتی لەبەرانبەرمان بێدەنگوخەمساردبوو, هەقمان لەسەر هەموو ئەوکۆمپانیاو ولاتانەیە, کە چەکی کیمیایان بەسەدام, داوە، کەچی هێشتا لەناوخۆشدا هەر بەئەنقەست, خەریکن کێشەکە بچووك دەکەنەوە, خەریکە ئەودوو ڕۆژە دەبێتە ڕۆژی خۆنواندن, دەبێتە ڕۆژی بریندارکردنی کەسوکاری قوربانیەکان, ڕۆژی بەگریان هێنانوکولاندنەوەی برینەکان و لەوەش خراپتر ڕۆژی خۆدەوڵەمەند کردنی هەندێك کەس کە هەرگیز خەمی ئەوکارەساتەیان لەبەر نیەو بەشێوەیەکی تر درێژە بەپرۆسەی ئەنفالدەدەن, وەرن ئەو دیمەنە بهێننە بەرچاو, شەوی 3/16/15 یادەوری چ کارەساتوحەسرەتێکە بۆ میللەتێك و بۆ هەڵەبجەییەکان؟ بەتایبەتی بۆ ئەوانەی زۆرترین قوربانیانداوە, کەچی سیاسیەکی خەمسارد بەر لەوادەی یادکردنەوەکە چۆن خۆی بۆ ئامادە دەکات؟ دڵنیام دەچێت قاتێکی گران بەهای بۆدەکڕێوخۆی بۆلەتیف تیفە دەدات و ئەوشەوە ئینشایەك ئامادە دەکاو سبەی بەپۆشتەیی دەچێتە سەرمایکرۆفۆنو, وەعدو بەڵێنێکی زۆر بەخەڵکی مەحرومی ئەوشارە دەدات (تەنها وەعدوبەلێن) . لەوەش خراپتر بیستم بەناو ڕۆشنبیرێك لەیەکێك لە هۆتێلە ڕاقییەکانی سلێمانی ناردبوویان چەند ژورێکی نووستن بۆ میوانەکانی یادی هەڵەبجە بگرێت, کەچی بەتەنیشت ژووری میوانەکانەوە لەسەر بودجەی ئەو مەرگەساتە ژورێکی ڕاقی بۆخۆیوژنەکەشی گرتبوو, ئەوشەوە بەکەیفی خۆی خواردبوویوبەمەستی پاڵی لێدابووەوە, بەڵام دڵنیام

www.dengekan.com

هەر ئەو شەوە دەیان هەڵەبجەیی خەو نەچووەتە چاویان, دڵنیام هەر ئەو ئێوارەیە هەڵەبجەیی هەبووە بە ئازاری ئەوکارەساتەوە تلاوەتەوەو هیچی پێنەخوراوە, دڵنیام هەڵەبجەییەکان فرمێسکیان ڕشتووە, کەچی کەسانێك لەسەر حسابی ئەویادە خوێناویەش هێشتا خەریکی مشەخۆرین. هەموومان دەزانین ئەوگیراوانەی نوگرەوسەلمان‌وتۆپزاوا چ مەرگە ساتێك لە بێحورمەتی بە ئینسان دەگێڕنەوە لەلایەن بەعسیەکانەوە؟ ئەی کەسمان لەو ڕاستیە غافڵ نین ئەو سەروەختەی ئەنفالی تێداکراهەرئەوانە بەزمی شەوانەی نادیەکان و ئاهەنگەکانی پلەدارەکانی بەعسیان گەرم دەکردوو ئەمرۆش لە سەرخەرجی ئەو یادانە پێکی شەرمەزاری دەنۆشن ومەجلیسی قسەی قۆڕگەرم دەکەن! بەبۆنەی سەرکەوتنەکانی بەعسیشەوە ئەمانە نوسەرو ئینشانووس‌و بەزم گێڕبوون, ئەم جۆرە کەسانە وەك دوێنێ تەندروست نەبوون ئەمرۆش هەر بەدەردی دوێنیانەوە دەتلێنەوە,ئەمەش راستەوخۆ حکومەت لێی بەرپرسیارە,چونکە مشەخۆر هەر مشەخۆرە من ئەوانەم بەلاوە گرنگ نیە ئەوەم بەلاوە گرنگە منداڵێك لە هەندەران دەخیلەکەی خۆی پێشکەش دەکات تا فرانس ڤانیی پێ دادگایی بکرێ ئەو منداله نەوەی دوارۆژە نەك کۆنە بەعسیەکان یان ئەوانەی رەفتاریان لەوان دەچێت, بۆیە منیش خۆم لەو رۆژانە بەدوور دەگرم ئەمساڵ لە یادی گۆپتەپە ئەنفالستان، م دەرکرد, بەڵام بەتەمام ئەگەرتەمەن بواربدات ساڵێکی تر لەیادی کیمیابارانی سێوسینان دەرچێ, ڕاستە رۆژی 4/14 زۆرترین خەڵکی گەرمیان گیران بەڵام پرۆسەی نەگریسی ئەنفال 2. . رۆژی خایاندوهەموو رۆژەکانیشی مەرگەساتی بێوێنەبوون, ئەو ڕۆژانە هەموویان سوکایەتی تێیاندابەکوردو مرۆڤایەتی لە لوتکەی بەربەریەتدابوو, ئەو رۆژانەی بۆکورد دۆزەخو بۆ بەعس سەرکەوتن بوون.

خەڵك: پرۆژەی داهاتووتان لەچوارچێوەی ساڵنامەی ئەنفالستاندا چی دەبێت؟!

وەڵام: پڕۆژەیەکی دیاریکراوم نیە ئێستا لێرەدا باسی بکەم بەڵام ئەگەر بتوانم سەرچاوەیەکی مادی بدۆزمەوە, بەدڵنیایەوە ئەنفالستان خۆی پڕۆژەیە دەکرێت دەوڵەمەندتر بکرێت, ئەوەی تاکو ئێستا بۆی نەلواوە یان نەیتوانیوە دەستی بۆ بەرێت ئیدی دەستی بۆ بەرێت. یەکەمین ئەرکێك کەدەبێت ئەنفالستان بیگرێتە ئەستۆ ئەوەیە هەوڵبدات تاوانبارانی ئەوکارەساتە بێنێتە قسە من نازانم حکومەتی هەرێم تاچەند هاوکاریمان دەکات لەم نیازە, بەڵام هاوکاری حکومەت رۆڵی گرنگ دەبینێت لەوەها مەسەلەیەکدا. من نامەوێت ئەنفالستان مەرگدۆست بێت, نامەوێت بۆ پاشەوە بڕوانێت, بەڵکو دەبێت هەمیشە بۆ پێشەوە بڕوانێت, ئەمرۆ قسەکردن لەسەر ئەنفال ئاوڕدانەوەیەکی پێویستە بۆ دوێنێی خۆمان, هەڵوەستەیە لە ڕابووردوو, بەڵام هەرگیز نابێت ڕووەورابوردوو هەنگاو بنێین, مەبەست لە بەدەنگ هێنانی تاوانباران لە پرۆسەی ئەنفالدا ئەوەنیە, بیانهێنین تۆڵەیان لێبکەینەوە, بیانهێنین سووکایەتیان پێبکەین, بەپێچەوانەوە مەبەست لەوەیە ئەگەر بەر لێبوردن کەوتوون بەڕاستی سوود لە لێبوردن وەربگرن, قسەکانی ئەوان هەندێك لایەنی تاریکی ئەومەرگەساتەی ئەنفال ئاشکرابکەن, دڵنیام ئێستا موستەشار هەیە دەخوازێت دەرگایەکی ڕەسمی لەبەردەمدا بکرێتەوەو ئەگەر تەنها وەك دیفاع لەخۆکردنیش بێت دەیەوێت قسەبکات, بەڵام کێ ئەودەرگایەی بۆبکاتەوە ئەوخۆی بەقەرزاری حزب دەزانێت چونکە حزب لێیان بوراوەولەچنگی خەڵك پاراستوونی کەی حزب دەرگای قسەکردنی لەکەناڵەکانی راگەیاندا بۆکردنەوە پێم وانیە هیندە ئەستەم بێت بەلایانەوە, کە بێن‌و چۆنیەتی تێوەگلانی خۆیان لەتاوانەکە ڕوونبکەنەوە, لێکۆلینەوەی زانستی‌و توێژینەوەی سایکۆلۆژی لەبارەوە بکەن,

داوای لیبوردن بکەنئەمە بۆنەوەی ئاینده بۆ دواڕۆژی میژوو گەلێك سودی لێوەردەگرین.

خەڵك: وەزارەتەکانی ئاوارەو ئەنفال لە حکومەتەکانی هەولێروسلێمانی پاش دەرچوونی ژمارە دووی ئەنفالستان, هەڵوێستیان چی بوو؟ هیچ موبادەریەکیان نەبووە بۆئ ئەوەی لە ساڵی داهاتوو یارمەتیت بدەن؟

وەڵام: نەخێر.

عەبدوڵا کەریم مەحمود:

گەرمیان ئەو هاوکێشە ئاڵۆزەیە

کە پڕاوپڕە لە تراژیدیای کارەساتە یەك لەدوا یەکەکان

عەبدوڵا کەریم مەحمود، مرۆڤێکە تا سەر ئێستقان، سادەو ساکارە، تا بڵێی رووخۆش و بە ویژدانە. ئەم مرۆڤە بە دیوی خەمی نیشتیمانی میللەتەکەی، کۆڵێك پرسیار و خەمی لە کۆڵ ناوەو بەردەوام بە دوای وەڵامەکانیدا، وێڵە. لە ساڵی 1957، لە گوندی هەزار کانی رەبات سەر بە ناحییەی سەنگاو، لە خێزانێکی جووتیار لەدایك بووە. لە ساڵی1959، بە خێزانەوە بۆ سلێمانی دەیگوێزنەوەو لەوێدا نیشتەجێ دەبن. لە تەمەنی لاوییەوە، پێشمەرگەیاتی و شۆڕش و ململانی چینایەتی دەبنە کاکڵەی بیری ئەو، ئیتر لەوێوە، عەبدوڵا دەبێتە کوڕی شەرعی راستەقینەی چین و نیشتیمانەکەی.

عەبدوڵا کەریم لە بواری نووسن و بە دیکومێنتکردنی ئەنفالدا، قەڵەمێکی کارا و پڕۆژەیەکی دەگمەنە و کتێبی (چارەنووسێکی نادیارو بەرگی یەکەم و دووهەمی رەشەبای ژەهر و ئەنفال) ، گەواهی ئەو راستییەن.

ئەم دیمانەیە بوارێکی بچووکە بۆ گفتوگۆکردن لەو بارەیەوە

پ1: گەرمیان وعەبدوڵا کەریم کێن لە پرۆژەی نوسینی تۆدا؟

وەڵام: گەرمیان ئەو ناوچە جوغرافیە تایبەتەیە, بەگردۆڵکەو شیوو دەشت بانەکانیەوە, بەسنوری عەرەب نشینیەوە, بەدرێژایی مێژو لە ژێر شمشێری تەعریبوتەهجیروتەبعیسدا بووە لەم ساڵانەی دواییشدا, جەستەی گەرمیان بەپێی هەل‌ومەرجە جیاجیاکان, لەگەڵ جینۆساید کردنی گەرمیانیەکاندا, لانکەی سەرهەلدانی شۆڕش‌وپێشمەرگایەتی‌وبەرگری بووە, تادوا قۆناغیان هەشت زنجیرەی ئەنفال سەراپا کوردستانی گرتەوە, بەڵام ئەم مەرگەساتە زیاتر بەجەستەی گەرمیاندا شۆڕبووەوەوداتریش بادینان.

(ڕژێمی تۆتالیتاری عێراق دوای 68ساڵ ئەزموونی جینۆساید کردنی کورد, لە6ی کانوونی دووەمی 1921-1988/2/21 گەیشتە ئەوئەنجامەی کەپرۆسەی تەعریبو تەهجیرو تەبعیس ناتوانێ گەرمیان لێکهەڵوەشێنێتەوە, ئەو گەرمیانەی نەك هە رپێشمەرگەکانی بەڵکو جوتیارو خەڵکە سادەکەشی خاوەنی هەڵویستی نیشتمانی‌و نەتەوەیی‌و چینایەتی بوون, هەربۆیە بەپێی بەرنامەو نەخشەی دیاری کراو دوای ئەنجامدانی ئەنفالی یەك‌و دوو لەئەنفالی سێدا لە 1988/3/31-1988/4/18 سوپای عێراق بەپاڵپشتی تەکنەلۆژیای سەربازی و گەلەجاش بەسەرپەرشتی راستەوخۆی عەلی کیمیایی‌و عەمید روکن بارق عەبدوڵا حنتە بەپێی بەرنامەیەکی چڕپڕو وردی عەسکەری لەم قۆڵانەوە هێرشی کردە سەرگەرمیان (چەمچەماڵ, سەنگاو, قادرکەرم, نەوجول, دوزخورماتوو, کفری, سەرقەڵا, جەبارە, کەلار, باوەنور, تیلەکۆ, دەربەندیخان) بەچڕی بازنەیەکی عەسکەرییان, بەچواردەوری گەرمیاندا دروستکرد, لەبەرئەوەی گەرمیان لەبیرە نەوتەکانەوە نزیك بوو, رژێم فەیلەقی یەکی لەکەرکوك دامەزراندبوو, لەدیالەو تکریت هێزێکی بێسنوری دانابوو, سوپای عێراق‌و گەلە جاش زۆرسڵیان لەسنوری جوگرافیای گەرمیان دەکردەوە, ئەوەش لە بەرفراوانبوونەوەی چالاکی هێزی پێشمەرگە بوو. گەرمیان ئەوناوچە گەرمە فراوانەی

لەهەووسنورەکانی دەرەوەدووربوو، زۆربەی ژن وپیاومندالٚ و پیرکەوتنەناو تۆڕی ئەنفال چیەکانەوەوبیٚ سەرو شوێن کران.

هەموو بارودۆخەکان لەبەرژەوەندی دوژمن دابوون، سوپای عێراق لە1. . ٪ پرۆسەی ئەنفالی لەگەرمیاندا جیٚبەجیٚ کرد، هەموو ژن و مندالٚ و پیاو پیرەکانی دەستگیرکردو بیٚسەروشوێنی کردن ژمارویەکی کەمیان دەرباز بوون، سەراپا گوندو ناحیەکانی سوتماك کرد، سامانی ئاژەلٚداری وکشتوکالٚی تالاٚن کرد، کەم خانەوادە هەیە کە سەراپا خانەوادەکەیان چەند ئەندامێکیان بیٚ سەرووشوێن نەکرابێت، چەندان خانەوادە هیچ کەسێکیان لە ژیاندانەماوە، کەم کەسیش ناوەکانیان دەزانن، پرۆسەی ئنفال بۆسڕینەوەی کوردستان بەگشتی وگەرمیان بەتایبەتی بوو.

⋆ئەنفال پرۆسیەکی نەخشە بۆکێشراو بەرنامە بۆداڕێژراو بوو، یەکێك بوو لە خالٚە بنەڕەتی وستراتیژییەکانی ڕژێمی تۆتالیتاری عێراق بۆ لە ناوبردنی بەکۆمەلٚی نەتەوەی کوردوبڕانەوەی ڕەچەلٚەکی مرۆڤی کورد، لە کوردستانی خوارو بۆشێواندنی سروشتی نیشتمانەکەی لەڕوی جوکرافیاو دیموگرافی وکەلتورییەوەوەبڕانەوەی سەرهەلٚدانی بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی کوردبۆهەتا هەتایە. ئیتر گەرمیان بە سرووشتی خۆی و هەموو ئازارو مەینەتییەکانییەوە، بوو بە بەشێك لە خەمی نووسینی من یان پڕۆژەی کاری رۆژنامەوانی من. کتێبی چارەنوسێکی نادیار و هەردوو بەرگی رەشەبای ژەهر وئەنفال وەلاٚمێکی بچوکی ئەو پرسیارانەن کە لە مندالٚییەوە تائێستا لە ناخم دا پەنگی خواردوەتەوە، لە تەاناى مندانییە وەلاٚمی ئەو پرسیارانە بدەمەوە، ئەوبەرهەمە بچوکانەم لەئاستی ناخ و ویژدانم ومەرگەساتەکان دانین، تەنیا هەولٚدانێکی سەرەتاییە.

پ2 ئەنفال پرۆژەی نوسینی جدی وئیلتیزامی وئەخلاقی تۆیە، لە بوعدی ئەم پرۆژە یە داچ مانایەکی ترولێکدانەوەیەکی تر لە تێڕوانینی تۆ داهەیە؟

-ئەنفال تەنیا پرۆسەی جینوسادکردنی کت وپری مروڤی کورد نەبوو، بەلٚکو ئەزمونی 82 سالٚی ڕژێمە یەك لە دواى یەکەکانی عێراق بوو، بۆ لە ناوبردنی رەچەلٚەکی کورد وسڕینەوەی جوغرافیای کوردستان ودیموگرافی کورد.

رژێمی عێراق لە سەرەتادا، لە هەشت زنجیرەی ئەنفال دا بەرنامەەو نەخشەی دەستیگردنی ژن وپیاو مندالٚی کوندەکانی جیٚ بەجیٚ کردو دواتربیٚ سەروشوینکردنیان، کوندەکانیش سوتماککرد، چونکە ئەو کوندانە قەلاٚی شۆرش وپێشمەرگایەتی بوون، دوابەرنامەی ئەنفالی دانا بۆ دواى گرتنی کوێت، ئەوکاتە واى دانابوو قائد العقیم، دەبێتە سەرۆکی گەورەترین ولاٚتی زلهێزی عەرەبی لە ئاسیا وئەفەریقاو دنیادا، ئەودەمانە بیٚسنور باری ئابوری عێراق بەرزدەبێتەوە، سوپاکەی کە خاوەنی ئەزمونی 8سالٚ شەڕی عێراق –ئیران بوو, لە 1988/2/22-1988/9/6کە سەراپا گوندوو ناحییەکانی کوردستانی سوتماك کردووە, خەلٚکەکەی بێسەروشوێنکرد, بەدوایداکوێتیشی داگیرکرد, بەلاٚم ڕوداوەکانی ناوچەکەوگۆڕانکارییەکانی جیهانیش بوونە کۆسپ لەبەردەم جێبەجێکردنی بەرنامەکەی سەدام, گەرسوپاى عێراق لەکوێت توشی ئەو تێکشکانە پڕلە ڕیسواییە نەبوایە, ئەوا سەراپاى پارێزگاوشارەکانیی‌تری کوردستانیشی ئەنفال دەکرد, هەموو کوردی قەلاٚچۆدەکرد بۆئەوەی عێراق بکاتە عێراقی عەرەبی.

پ3⁄ رەشەباى ژەهرو ئەنفال پرۆژەی دووکتێبیی قەوارە گەورەی تۆبوون کە چاپ وبلاٚوکراونەتەوە, دەکرێت هەندێك لەنهێنی ئەزموونی کارەکانت وئەم پرۆژەیەوئاستەنگەکانی بەردەم کارەکانت بزانین؟

وەلاٚم: دواى راپەڕینی 1991 بەچەند پەڕەکاغەزێك و قەلٚەمێکەوە ڕوومکردە گەڕەکە میللیەکانی خەبات, حاجی ئاوا, شێخ عەباس وچەند شوێنێکی تریش) بەبەردەوامی عەودالٚی پرسیارو ماندووبوون بووم بۆسازکردنی دیدارو ڕێپۆرتاژولێکۆلٚینەوەی

رۆژنامەنووسی لەگەڵ منداڵی بێدایكوباوكوژنی بێمێردو پیرە پیاوی ژنومنداڵ ئەنفالكراو بێسەروشوێنكراو, پیروپەككەوتەكانی نوگرەو سەلما یكەم بابەتم لە ساڵی 1992 لەژمارە 36ی كوردستانی نوێدا بەناوی (چارەنوسێكی نادیار) بڵاوكردەوە, دواتر چەندین بەرهەمی ترم لەلەكوردستانی نوێوئاڵای ئازادیدا بڵاوكرانەوە, لەساڵی 1993 كاك نەجمەدینی فەقێ عەبدوڵا لێپرساوی كۆمیتەی بەرگری لەقوربانیانی ئەنفالەكان بابەتەكانی لێوەرگرتمومونتاژی كردولەسەر ئەركی خۆیان وەك یەكەم كتێبی كوردی تایبەت بەئەنفال بەناوی چارەنووسێكی نادیارەوە بەتیراژی 5. . دانە چاپوبڵاویانكردەوە. دواتریش خاتوو هێڤی عزەت لە (میدی كۆ) ئەوبەرهەمانەی وەرگێڕایە سەرزمانی ئینگلیزی, لەئیتالیا چاپوبڵاوكرایەوە, لەو كاتەوە ئەنفال بووەتە مەسەلەیەكی بنەڕەتیوگرنگی ژیانم, بە پێی ئەو ئیمكانیاتە دیاری كراوەی خۆم, پەلم بۆزۆر بواری قووڵو فراوان كێشاوە, لە 2. . 2دا بەڕێوەبەرایەتی گشتی چاپوبڵاوكراوەی كورد سەربە وەزارەتی رۆشنبیری بەرگی یەكەمی لەقەبارەیەكی گەورەداكە 765لاپەڕیە بڵاوكردەوە, هەروەها لە2. . 3شدا بەرگی دووەمی هەمان ناوو رەشەبای ژەهروئەنفال لەقەبارەیەكی گەورەتردا (12. .) لاپەڕەی چاپوبڵاوكردەوە, ئەوەش بلێم خەڵاتی باشترین كتێبی ساڵی 2. . 3ی پێبەخشرا, ئەوەی شایانی ووتنە لەساڵی 2. . 3دوو هەژانی ڕۆژنامەوانیم ئەنجامدا, یەكەمیان ئەو شۆڤێرەی كەبەشۆفلەكەی چاڵی بۆ ژنومنداڵی ئەنفالەكان هەڵكەندبوو, داپۆشیبوونەوە, بەووردی مەرگە ساتەكەی بۆگێڕامەوەو لەهەفتەنامەی هاوڵاتیدا, بڵاوم كردەوە ئەمەش گەورەترین هەژانی لەناوەوەو دەرەوە دروستكرد, تۆڕەكانی ئەنتەرنێتی دنیای هەژاند, دووەمیان ناوی ئەو18كچەی كەلەبەڵگەنامەكەدا لە (كوردستانی نوێ) بڵاووم كردەوە گەورەترین هەژانی دروستكرد,كەسوكاریان سەردانیانكردم , باسی 18كچ بكەیت بەناوی سیانیانەوە لەكۆمەڵگایەكی عەشایەردا دین لێت قەبووڵ ناكات

, بەڵام بەزمانێكی ئەوەندە ڕۆژنامەنووسی جوان باسی پاكیزەیی ئەوكچانەم كرد, كەشەرەفی هەموو كوردە لەبادینانەوە تاشاری كفری , كەسوكاریان سوپاسیانكردم, ئەم بابەتەش دەرەوەو ناوەوەی هەژاند, نامە ڕووبەڕووی حوسنی موبارەكوسوزانی ژنی كرایەوە,جێی داخە هەندێك دەڵێن ئەو دیكۆمینتە تەزویرە, بەمەرجێ مۆروئیمزای موخابەراتی كەركوكی لەسەرە, لەیەكێك لە تێكۆشەرە دیارەكانی كوردەوە ئەو دیكۆمێنتە پێشكەش بە بەرگی دوومی ڕەشەبای ژەهروئەنفالكراوە, ئێمە دەوڵەتمان نیە ناتوانین فشاربخەینە سەرمیسر سەفیرمان لەوێ نیە تەنها نوێنەرمان لەوێ هەیە, بڵێ تاوانبارێكی وەك میسر كەبەپێی ئەوبەڵگەنامەیە, دەبێت بەتاوانباری جەنگوئەنفال, دان بەتاوانەكەیدا بنێ, لەقەفەزی تاوانا میسر نكۆڵی دەكات, ئەوكچانە غەسل دەماغ كراون, لە شوێنی دیاری كراودا دانراوون, یان هەموویان كوژراوون, من وای بۆدەچم سەراپاكچانی كورد لەتەمەنی 14ساڵییەوە تا3. ساڵ لەزاخۆوە تاكفری هەمان چارەنووسیان هەیە, هەموومەسرەفێكی گەڕانو بەدواداچوون وگەشتی كارەكانم بۆهەرسێك كتێبەكە لەسەرگیرفانی خۆم بووە, ئەوەی مایەی شانازیمە زۆركەس پێم دەڵێن: ئەوبەرهەمانە لەتوانای تاكە كەسێك بەدەرە! هی دەزگاوسەنتەرێكی گەورەیە, كەهەموو جۆرە ئیمكانیاتێكی لەبەردەستدابێت.

پ4/ گەرمیان هاوكێشەیەكی نارەحەتوتراژیدیایەكی ئازارهێنەرە, ئەم حاڵەتە لای بەرێزتان چ ڕەنگدانەوەیەكی هەیە؟

وەڵام / گەرمیان ئەوهاوكێشە ئاڵۆزەیە, پڕاوپڕە لەتراژیدیای كارەساتە یەك لەدوای یەكەكان,سروشتی جوگرافیای گردۆڵكەوبان وپێدەشتەكانی بەربڵاوون, بنەتە سەنگەری بەرگری زەبری كاریگەرلەبەردەم تێكشكانی هێرشەكانی دوژمن, گەرمیان بەناوبانگە بەدەیان داستانی مێژوویی, وەك شەڕی

ئاوباریکی سەردەمی مەلیك مەحمود, لەشۆرشی ئەیلولوشۆڕشی نوێدا دەیان داستان لەکفریوسەرقەلاو دوزخورماتوو چەندان شوێنی تر لەگەرمیاندا تۆمارکراوە, چەندان فەرماندەی مەیدانی لێهاتووی گەرمیان بووونە هێمای سەروەری شۆڕش وەك شەهیدان (سیروان تالەبانی, ئەنورحەسەن, مام ئاراس,مامەریشە,حەمەڕەش, شیروان عەبدولعەزیز، سەید جەوهەر, مەلائەحمەدی گەرمیان, سەید مەحەمەد, مەحمودی مامەعەزە, ئەبوڤیان, ئەحمەد بازۆکە,شەهید کاوە، شێروان، شەهیدعبدالعزیز، ئەمانە چ وەك پێشمەرگە پیش ئەنفالودوای ئەنفالیش ڕۆلی دیاریان هەبووە, لەو پێشمەرگە پارتیزانانەی گەرمیان کەئیستا لەژیانداماوون, لەگەرمیاندا رۆلیان هەبووە, (ئازادی سەگرمە, عوسمانی حاجی مەحمود, ئەبو کاروان، مامۆستا عەلی زەنگەنە، مەحمود سەنگاوی کوردۆ قاسم عەدنانی حەمەی میناو دەیان پارتیزانی تر ئەزموونی پارتیزانی کوردستان دوای ئەنفالەکان لەگەڵ ئەزموونی پارتیزانی گەلانی تردا جیاوازە, ئەمان لەگەرمیانی سووتماكوچۆلەوانیدا, لەناوجەرگەی سوپای ئەنفالوگەلەجاشەکاندا, بە تەحەداوەدرێژەیان بە خەباتی درێژخایەنی پارتیزانی داوەوگەرمیانیان چۆڵ نەکرد تا ڕاپەڕین. گەرمیان بەمانای پێشمەرگایەتیوشۆڕش وبەرگری وقوربانی وبێسەروشوێنکردنوئەنفال.

پ5/ ئەکرێت بزانین تێڕوانینی عەبدولاکەریم وەك نوسەرێکی جدی لە بواری ئەنفالدا, بۆسەرجەم ئەونوسین و لێکۆلینەوەوتوێژینەوانەی سەبارەت بەئەنفالکرون چییە؟

وەلام : مەرگە ساتی ئەنفال کارەساتێکی ئەوەندە گەورەو سامناکە هێشتا نەمانتوانیوە پەی بەزۆر نهێنی ببەین, ئەوانەی کەنوسراوون هەر هەمووی هەولێکی سەرەتاییە, ناتوانین بەقەد گەورەیی

کارەساتەکە تۆماربکەین, یەکێك لەوکتێبە گەورانەی کتێبخانەی کوردی دەولەمەندکردووە, (جینۆساید لەعێراقودواپەلاماری ئەنفال بۆسەرکورد) ی (میدل ئیست وۆچ) ە کەنوسەرو وەرگێڕی کورد مامۆستا محەمەد سالح تۆفیق بەناوی سیامەندی موفتی زادەوە لە زمانی ئینگلیزییەوە کردوویەتی بەکوردی. هەروەها بەرهەمە بەپێزەکانی کەنعان مەکییەوچەندان خاوەن قەلەمی تری خاوەن هەلوێست.

پ6/ پرۆژەی داهاتووت چییە؟ چی بەخوێنەرەکانت دەلێیت؟

وەلام: ئیستاسەرقالی بەرگی سێهەمی ڕەشەبای ژەهرووئەنفالم دوای ئەویش تەواوکردنی کتێبێکی ترلەسەر نوسەرو رۆژنامەنووس مامۆستا حیلمی عەلی شەریف, هەروەها کتێبێکی تر لەسەر شەهید حەمە ڕەش. ئەوهەولانەی من تەنها ئەرکێکی ویژدانیو ئەخلاقی خۆمە, هەولێکی سەرەتاییە, هەرچەندە بێ سنوور ماندوو بووم, چەندان جار دلم شکاوە, هەستم بریندارکراوە, بەلام گەورەترین سەروەتی پڕلەسەروەریمە کە شانازی پێوەبکەم, من خۆم خوێنەرم لەگەڵ خوێنەرەکانی تردا دەمانەوێ زیاتر لەنهێنییەپڕ لە پەنهانەکانی مەرگەساتی گەلەکەمان بگەین, لێرەوە سوپاسی سالنامەی (ئەنفالستان) ی ئازیز دەکەم کەئەمسالٚ لەیادی ئەنفالدا ناخی منیان خوێندبووەوە. سوپاس بۆ ئێوەش.

www.dengekan.com

بةشى شةشةم

كۆمەڵێ ووتار ونامە

... ئەنفال نەكەینە مەسەلەیەكی میللی؟

ئەنفال بەربەریانەترین پرۆسە بوو دژ بەگەلی کورد لە کوردستانێ عێراق لەلایەن رژێمی دیکتاتۆری بەعسەوە ئەنجامدراو زیاتر لە 182 هەزار مرۆڤی بێتاوانی تیا بێ سەرو شوێن کراو چوار هەزار گوندی تیا خاپوور کراو دەیان رەزو باخی لە چوارچێوەی ئەو پرۆسەدا کردە قەرەبرووت. پێویستە هەموو تاکێکی کوردی ئەو راستییە بزانێ پرۆسەی ئەنفال تەنها شتێکی کاتی نەبووە لای بەعس، بەڵکو پرۆژەو پرۆسەیەکی بەردەوام بووە وبەردەوام کاری بۆ جیبەجێ کردنی کردووە. بەدیدێکی تر دەتوانین بێژین پرۆسەی ئەنفال تەواوکەر، یاخود بەشێکی گرنگ و بنەڕەتی پڕوژەی (هەموو شیێ لەپێناوی بەعس) ی دەسەڵاتداریتی بەعسدایە. کەوابوو قەتڵ وعام کردن ورووخاندنی گوندو سوتاندنی رەزو باخ و. . تەنها بۆ چاوترساندن ودامرکاندنەوەی کەف و کوڵی هێستریایی پیاوانی سەرکردایەتی بەعس لەسەروویانەوە گەورە دیکتابۆر (سەدام) نەبووە، بەڵکو هەمانەنگ لەگەڵ پڕۆژەی بنەڕەتییەکەیانپرۆسەیەکی نەخشە بۆ کێشراو بووە و. . هتد بەمانایەکی تر (یەعس) بەشێوەیەك لە شێوازەکان ویتوویەتی، یان دەیویست ئەنفال کردنی کوردان بکاتە مەسەلەیەکی میللی لەناوخۆو دەرەوەدا، ئەگەرچی بەعس نەیتوانی یاخود پرۆسەکەی تەواو پێ سەرنەخرا حگە لەچەند هەنگاوێکی نەبێ کەدیارە س ئەمەش بۆخۆی کۆمەڵێ لایەن و تێزی گرنگی تیایەو ناکرێ و مومکین نییە کورد وەك ئیستا کلۆڵ و کەم بڕست بێ لەڕاڤەکردن و هەڵدانەوەی لاپەڕە رەشەکانی پرۆسەی ئەنفال.

لێرەوە دەبێ بچینە سەر جەوهەری مەبەست کەوەك وتمان بۆ ئەنفال نەکەینە مەسەلەیەکی میللی؟ ئەگەر لێرە پرسیار بکرێ و بوترێ ئایا ئەم پرسیارە رەوایە، ئەوا لەوەلامدا دەڵێم هەژارترین پرۆژە لەناوەندی رۆشنبیری و توێژینەوەی کوردیدا پڕ قسەی (ئەنفال) ە هۆکاری سەرەکی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کەتائێستا ئەفال لای تاکی کوردی نەبووەتە مەسەلەیەك بەمەش نەتوانراوە لەسەر ئاستی میللی (ئەنفال) دەنگێکی گشتی بێ و بکرێتە کێشەی نەتەوەیەك.

لێرەدا بێ زیادەڕۆیی رێگا بەخۆم دەدەم کەقسەیەکی تر بکەم ئەویش ئەوەیە کەمن پێم وایە نەنگیە بۆ کوردو بزاڤە سیاسی و رۆشنبیرو خوێندەوارەکەی، کەتائێستاو دوای تێپەڕبوونی سیانزە ساڵ بەسەر کارەساتی (ئەنفال) سلێمانی نەزانی ئەنفال چییە؟ هەولێر بێئاگا بێ لەم دەنگ و باسە؟ دهۆك بەکێشەی خۆی نەزانی؟ کەرکوك و گەرمیان جگە لەبێزاری و دڵ تەنگی هیچی تریان بۆ نەمێنێتەوە؟

ئێمە کەرەستە گەلێکی زۆرو پڕ لەبەڵگەی حاشا هەڵنەگری ئەوتۆمان لەبەردەستە کەبتوانین گوتاری سلێمانی و هەولێرو دهۆك و کەرکوك و گەرمیانیش وێك گرێ دەینەوەو پرۆسەی ئەنفالی دژ بەگەلەکەمانی پێ بکەینە مەسەلەیەکی میللی. بەبەمیللی کردنی پرۆسەی ئەنفالیش واتە مەسەلەی نەتەوەیەکی بەرەو شانۆی سیاسی جیهانی بەدیدە بابەتی و پێویستەکەی دەبرێ. وەك ئاگادار کرامەوە ئەنمساڵ زانکۆوە هەنگاو بۆ ئەو مەسەلەیە ژەهاوێژێ، ئەمە تابلێی هەنگاوێکی چاك و لە جێیە، بەلاّم گرنگی ئەم هەنگاوە لەوەدایە تەنها بۆ یادکردنەوە و بیرخستنەوە نەبێ بەڵکو ئەم هەنگاوە هەنگاوی زیاتر بیرکردنەوەی زیاتر، لە پێناوی ئاکامی پێویست و گونجاو بۆ وەڵامدانەوەی پڕۆژە دژ بەمرۆڤایەتییەکەی بەعس بەدوای خۆیدا بێنێ. گومانیشمم لەوە نییە ئەم هەنگاوەی زانکۆ دەست گرۆیی و هاوکاری جیدی هەموو لایەکمانی دەوێ، بێ ئەوە دەست گرۆیی هاوکارییەش ئەم هەنگاوەش وەك هەنگاوو هەوڵەکانی تر دەبێتە بەردی بن گۆم.

ماوەتەوە بڵێم: بەبێ بەمیللی کردنی پرۆسەی ئەنفالی دژ بەگەلەکەمان تەنانەت بەر لە هەموو شتێ ناتوانین خۆمان بناسین، بەنەناسینی خۆشمان بەر لەهەرکەسێ خۆمان کەمتەرخەم و تاوانبار دەبین بەرامبەر بەمەسەلەی بەمیللی کردنی ئەنفال.

لە رۆژنامەی ئاڵای ئازادی ژمارە (411) 2. . 1 بڵاو بوەتەوە.

کەی گەڵاڵەی گوتارێکمان بۆ وەڵامدانەوەی ئەنفال دەبێ؟

ئەوەندەی لە سەر پەلامارو مەرگەساتی ئەنفال بۆ سەر کورد وتراوەو نووساروە، ئەوی کۆمان کردۆتەوەو پرێزگاریمان لێکردوە، پێ ناچێ بایی ئەوە بن کە ببنە سەرچاوەیەکی دیکیومێنتی کەلەپێویستیدا دەستێ بوێرێ بەرامبەر فراوانی پانتایی ئەنفال لە عەقڵ و سروشتی بەعسی بوەستێتەوە. بەمانایەکی تر گوتاری کوردی گوارێك نییە، کەوەڵام بێ بەپەلاماری ئەنفال. دوای چواردەساڵ کە بەعس لەپرۆسەیەکی نەخشە بۆ کێشراودا حەشاماتێك بەشەری سەرنگوم کردین کەوا بوو دەبێ خۆمان بپرسین: ئەنفال لەسروشتی بەعسدا چ مۆرکێکی لە خۆ گرتبوو؟ کورد لەپرۆسەی ئەنفال کەتایبەت بوو بەتێکشانی کەینوونەی کورد بوونی کام ڕێگای لەبەردەم بوو بۆ وڵامدانەوە دانەدواوەی؟ ئایا لە خۆخی بەرجستکردنی پرۆسەی ئەنفالداو سەرنگومکردنی ئەو گشتە بەشەرە ئاسۆی هاوسۆزییەك بەدی دەکرا بۆ پشتگیری ئەو حەشاماتە بێ تاوانەی کەسەرنگومکران؟ بە بڕوای من تا بنچینەی کێشەکەو بەدوای وڵامی ئەو پرسیارەانەدا وێڵ نەبین، خورد یان نەکەینەوەو هەڵوەستەی جدییان لەبەردەمدا نەکەین، هاوکات بەگگوتارو قسەو وتنی چواردە ساڵی رابردووماندا نەچینەوە راوەستانێك لە نێوان پرۆسەی پەلاماری ئەنفال و عەقڵی بەعس لەلایەك و خویندنەوە و تێفکرینی خودی خۆمان لەلایەك دروست نەکەین، مومکین نییە بتوانین پێش هەر شتێ کەینوونەی تێکشکاوی خوشمان لەبەردەم هوروژمی ئەنفال بناسین و لەوێشەوە قسەو وتنێکمان هەبێ بۆ بونیادی گەڵاڵەی گوتارێك کەوەڵامی کاراو پێویست بێ بۆ ئەنفال.

کەوابوو بالیرەوە بگەڕیینەوە بۆ سەرەتا، ئەو سەرەتایەی کەغیابی گوتاری کوردیی تیایە، بۆ ئەوەی بەگەڕانەوەمان بۆ هەمان سەرەتا ئەقڵی پانتایی ئەنفال لەپێکهاتەو سروشتی بەعس دا بناسین وبزانین

غیابی گوتاری کوردی لەئاست گەڵاڵەی وڵامدانەوەی ئەنفال و مەترسییەکانیبۆ؟ ئەزوای نابینم کەف و کوڵی گوتاری، یان قسەی سیاسییەکی گۆڕەپانی سیاسەتکردن بچێتە سیاقی کارکردن بۆ بەرهەم هێنانی گوتارێککە پێویستییەکی گرنگ و بنەڕەتی وەڵامدانەوەی ئەنفال لە بیرکردنەوەی (بەعس) دابێ، بەڵکو سیاسییەك و دوان وسیان هەمیشە لەسەر رێتمی ئەو چمکە کاردەکەن کە بەرژەوەندی سیاسەتخوازانەی خۆیان بپارێزن، بۆیە بۆی هەیە لە ئان وساتێکی چاوەڕوان نەکراودا، سیاسییەك ئەوی دوێنێ دەیوت و خەڵکی ئە ئاست مەسەلەیەك لەمەسەلەکان پێ دەوروژان، ئەمرۆ داهاتوو لە بارێکی سەد دەرسەد پێچەوانەدا بیڵێتەوەو جۆرەها پاساوی نامەنهەجیانەشی بۆ بێنێتەوە، نەخوازەڵا گوتاری سیاسی بزاڤی سیاسی ئێمە کە لەبنەڕەتدا چوارچێوەیەکی نییە بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆشی، کوێ را دەتوانێ ببێتە ئاسۆی وڵامدانەوەی کارەساتێك لە کارەساتە بەشەرییەکان کەبەسەر کۆمەڵگاکەماندا هاتووەو هێشتاش مەترسی دووبارە بوونەوەو کاریگەری دەرهاویشتە سەختەکانی بەردەوامە، لێرەوە ماڤی ئەوەمان هەیە کەبگەڕێینەوە و بڵێین: دروست وایە رژێمی فاشی لەپرۆژەیەکی نەخشە بۆکێشراودا لەدێنێ وە بۆ ئەمرۆ تاسبەینێ سەرقاڵی تێك و پێك شکاندنی کەینوونەی کوردەوەك گرێی مەسەلەکەش لەوێدایە کە کورد هیچ گوتارێکی فیکری و سیاسی ئەوتۆی نییە بۆ وەڵام و لە وێشەوەکارکدن بۆ نەفیکردنی گوتارێکی رەگەزپەرستانە کە بەردەوام لەهەوڵی لەنێوبردنیدایە. ئەمە ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە ئێمەی کورد کورت بینین لە خوێندنەوەی ئاسۆی ئایندەمان، بەمەشا بۆمان روون دەبێتەوە کەمیتۆدی کارکردنمانبۆ رەوشە جیاجیاکانی ژیانمان ودەوروبەرمانمیتۆدێکی زانستی نییە، بۆیە بەردەوام لە خولگەی رووداوەکاندا بەخەسارچوون و ئەنفال و قڕکردنی کوردیش دەچێتە گێژەنی ئەو خەسارەوە چونکە تا ئێستا هۆشیاری بەعس ناسیمان

www.dengekan.com

لەستێکی لاوازدایەو نەگەیشتۆتە ئەو رادەیەی کە وڵامەکانمان بۆ پێویستییەکانمان و دژەکانمان پێچەوانەی خەسڵەتەکانی کورد بوونمان بێ لە پێشهات و رووداوەکان، روونتر ئەگەر ئێمە بەعس نەناسین و پرۆسەی (بەعس) ناسی نەکەین ئەولەویاتی شرۆڤەو تێفکرینمان ۆن دەتوانین بزانین ئەو زمانەی بڕیاری ئەنفالکردنمانی داو ئەو زەمەنەی (ئەنفال) تیایدا گەیشتە لوتکەی بەربەریەت ودژە بەشەری، کەی و چۆن و لە کوێ بوو؟ داهاتووی مەترسییەکانی لە کام رێژگەی رووداوەکاندا دەکەونەڕوو؟

بەکورتی پێم وا نییە تا ساتەوەختی ئەمرۆ گوتاری کوردی بەلانی کەم وەڵامی بەشێك لە پرسیارەکانی تایبەت بە ئەنفال دابێتەوەو توانیبێتی لەئاستیاندا بوونی خۆی بسەلمێنێ، بەمەش کەوابوو گوتارێکمان نییە پێی بگوترێ گەلاڵەی وڵامدانەوەی ئەنفال بەهەموو رەهەندەکانیەوە، یەکەم هەنگاویش لەم بوارە بەبڕوای من شەرعیەت دانە بە دەزگایەکی بەرفراوان بێ هیچ سانسۆر و حەرام و خۆبەستنەوەیەك بە حزب و رۆتینی سیاسەتەوە، و هەر لەوێشەوە دەتوانرێ نادیارترین بوعدەکانی مەرگەساتی ئەنفال خورد بکرێنەوە و بە خوردکردنەوەی ئەو بوعدانەش بەعس بەهەموو کایەکانیەوە دەناسرێ و ئەوکاتە دەتوانین بێژین بەرەو ئەوە دەچین ببینە خاوەن گوتاری وەڵامدانەوەی ئەنفال.

ئالای ئازادی ژمارە (458) 2. .2

لە بیرەوەری (16) ساڵەی پەلاماری ئەنفالدا

چۆن مامەڵە لە گەڵ سەردانەکەی بۆشنبیرانی گەرمیان بۆ پەرلەمان بکەی؟

لە سەر بانگهێشتی کۆمەڵەی رۆناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك رێکەوتی 13 /4/ 2. . 4، وەفدێکی رۆشنبیرانی گەرمیان کە لە شارەکانی کەلار و کفری و رزگاری و دووز رێکخرابوو، لە بیرەوەری (16) مین ساڵەی پەلاماری ئەنفال دا سەردانی پەرلەمانی کوردستانیان کرد لە هەولێر.

لەم سەردانەی رۆشنبیرانی گەرمیاندا نوێنەرانی فراکسیۆنی زەرد و سەوز پێشوازیان کردو لەلایەن لە رۆشنبیرانەوە یاداشتنامەك درایە دەست پەرلەمان کە چەندین خاڵ و پێشنیاری تایبەت بە ئەنفال و کەس و کاری ئەنفال کاروان و چارەنوسی بێ سەرو شوینکراوانی ئەنفالی لە خۆ گرتبوو، نوێنەری پەرلەمانیش بەڵێنی ئەوەی دا کە لە کۆبوونەوەی تایبەتی پەرلەماندا گفتوگۆی یاداشتەکەو پێشنیارەکانی ناو یاداشتەکە کە تایبەت بە ئەنفالن بکێتە وڵامی رۆشنبیرانیش بۆ داواکانیان تایبەت بە ئەنفال بدرێتەوە.

بڕوام وایە تا ئیرە مەسەلەکە ئاساییەو گرتنە بەری رێگای چوون بەرەو پەرلەمان یەکێکە لە ئەرکە گرنگ و جیدیەکان، بەڵام لەوە گرنگتر ئەوە دەبوو ئەم بابەتە زووتر بکرایەو هەوڵبدرایە لەم رێگایەوە دەنگی رەواو خەم خۆرانی ئەنفال بگەینرایەتە پەرلەمان و کۆی ئەو جێگاو شوێنانەی کە پێویستن مەسەلەی ئەنفالیان وەك مەسەلەیەکی میللی وگرنگ تیا بخرێتە روو، وە کار لەسەر ناساندن و ناوەڕۆکە درندانەو دەرهاویشتە سەخت و مەترسیدارەکانی بکرایە.

www.dengekan.com

ئەز لە نرخی ئەو پێشوازییەی نوێنەری پەرەمان بۆ ئەو وەفدەی ڕۆشنبیرانی گەرمیان کە تایبەت بە ئەنفال و داواکاری پێویستیەکانی کەس و کاری ئەنفالکراوەکان خۆیان گەیاندبووە بەردەم پەرلەمان کەم ناکەمەوە، بەڵکو سەرمامم و دڕپرسم: یائا نەدەبوو بۆ مەسەلەیەکی گرنگی وەك مەسەلەی ئەنفال کۆی ئەندامانی پەرلەمانی کوردستان بە سەرۆکی پەرلەمانیشەوە ئامادەبن و هەر ئەو ساتی پێشوازی کردنە بکەنە کەرنەڤاڵێکی گەورە بۆ بیرەوەری ئەنفال و جێکردنەوەی خودی تاوانی ئەنندفال لە گوتاری ئاراستە کراوی پەرلەماندا؟

من بۆ خۆم پیم وانیە پێشوازی کردنەکەی پەرلەمانی کوردستان بۆ وەفدی ناوبراو بەرامبەر بە تاوان و کارەساتی ئەنفال بە نوێنەرایەتی ئەو وەفدەی کە باسمان کرد لە جێی خۆی دا بووبێ ، بەڵکو وەك چۆن بلێی (ئەزعەف و لئیمان) نابێ پێشوازی نەکرێن و دەبێ ببینرێن، هەرواش دەرچوو، دەبوو بە گەیشتنمان بۆ بەردەم تەلاری پەرلەمان ئەو ڕاستیەمان بزانیبا، چونکە یەك لافیتە، یەك دروشم و هتد لەناو پەرلەماندا هەڵنەواسرابوو!! ئەمە لە جیاتی ئەوەی دەبوایە دار و دیوار و هۆڵ وبەك یەك بە یەکی ژوور و کۆی سوقاقەکانی پەرلەمان بە دروشم و لافیتەو بەڵگەنامەو

کەرەستە جۆراوجۆرەکانی ئەنفال دابپۆشرایەو ببوایەتە جێی تیارامان و سەرنج، بە دیتنێکی تر دەبوو لە مانگی نیسان سەرتاسەر پەرلەمان ببوایەتە جێی مشت و مڕو پارچەیەك لە خوێندنەوەو هەڵسەنگاندنی ئەنفال و کایە جۆراوجۆرەکانی نەك ئەوەی دیتمان و بووە جێی سەرنج و تێبینیمان لەم سەردانەماندا.

ئێمە لە ڕێگای چوونمان بەرەو هەولێر و بۆ پەرلەمانی کوردستان وامان چاوەڕواندەکرد پەرلەمانی کوردستان جەلسەیەکی کراوەی گفتوگۆمان لە گەڵ سازبداو بە جیدی مەسەلەی ئەنفالمان لە گەڵ بخاتە بەرباس، بە تایبەت ئێمە وەفدێکی گەورەی ڕۆشنبیران و کەس و کاری ئەنفالکراوەکان بە ڕێگایەکی دوور خۆمان گەیاندبووە بەردەم تەلاری پەرلەمان، کەچی بەداخەوە وا دەرنەچوو!!

بۆیە لێرەوە جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە پێویستە پەرلەمان چاو بەم هەڵوێستەی خۆیدا بگێڕێتەوە و داواو

پێشنیازەکانی ناو یاداشتنامەکەی ڕۆشنبیرانی گەرمیان وەك بەڵێنیاندا، پشت گوێ نەخرێ و بکرێتە ئەجینداى کارکردنی پەرلەمان وهاوکات وەڵامی راستوخۆی کەسص و کاری ئەنفالکراوەکان بدرێتەوە.

پرسی مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال

ئەم ساڵ چوارده ساڵ رەبەق بەسەر مەرگەسات و تراژیدیای ئەنفالدا تێپەڕ دەبێت، بە تێپەڕبوونی ئەو چوارده ساڵە، یانزە ساڵی دوای ڕاپەڕین ئێمە لە بەردەم کۆمەڵە پرسێکی جیدی و پێویستداین کە پێم وابێ واڵامی بەشێکیان نەدراوەتەوە و شرۆڤە بۆ ناسین و خوێندنەوەیان نەکراوە، لێرەداو بەبۆنەی تێپەڕبوونی چوارده ساڵ بەسەر تراژیدیای مەرگ هینەری ئەنفالدا جێی خۆیەتی مەسەلەیەکی گرنگ بێنینەوە بەرباس ئەویش دروستکردنی مۆزەخانەیەکە بۆ ئەنفال، چۆن، پێویستە لێرەدا کەمێك بگەڕێینەوە بۆ دواوە و ئەو ڕاستییە بخەینەروو کە کاتێك پرۆژەی کۆڤاری ئەنفال و مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال لای کۆمەڵێك خەمخۆری ئەم مەرگەساتە لە گەرمیان هاتە قسە لەسەر کردن و بەم ڕێڕەوەشدا بەڕێزان سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران (کوسرەت رسوڵ عەلی) و وەزیری ڕۆشنبیری پێشوو (محەمەد شاکەلی) بینران، ئەوان پرۆژەکەیان قبووڵ کرد، بەڵام وەك هەنگاوی یەکەم بڕیار لە سەر دەرکردنی گۆڤارەکە دراو ئیتر لە وێوە گۆڤارێك بۆ ئەنفال کە خەونی زۆربەمان بوو هاتە بوون و بووە فاکتەرێکی گرنگ لە پاڵ خورد کردنەوەو ناسینی ئەنفال و ئەو مەودایەی کە فیکر و گوتاری ئەنفالی لەسەر ڕۆنرابوو، بەڵام ئەوەی کە تائیستا لە چوارچێوەی خەونێك دەرنەچوەو نەچۆتە بواری کردارەوە ئەوەیە پرۆژەی دروستکردنی مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال کەجێگاکەی (کەلار) بێت لە گەرمیان هەر ماوەتەوە، ڕوونتر لەنێو شاری کەلار جێگایەکی سەربازی ڕژێم هەیە کە بۆ ئەکەمجارو لە

www.dengekan.com

دەستپێکی هێرشەکانی ئەنفالدا یەکەم کۆمەڵە خەڵکی ئەنفالکراوی تیا کۆکرایەوەو ئیتر لە وێوە حەشامەتیدانیشتووانی بەشێك لە گوندەکانی قەرەداغ بەتایبەت و گەرمیان بە گشتی بۆ قەلاّی قۆرەتوو و لە وێشەوە بەرەو شوێنی نادیار دەبران.

جا جێی خۆیەتی بەبۆنەی چواردە ساڵ تێپەڕبوون بەسەر یادەوەری تاڵی ئەنفالدا بەجددی وەلاّمی پرسی مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال و لەجێگای مەبەست و پڕ بەپێست بدرێتەوە.

بەم هەنگاوە دەتوانم بڵێم بەشێکی زۆر لەبەلگەو دیکۆمێنت و کەرەستەی هەمەجۆری پاشماوەی ئەنفال لەفەوتان دەپارێزرێت و دەتوانرێت بکرێنە سەرمایەیەکی نیشتمانی و نەتەوەیی بۆ بەرچاو روونی نەوەکانی ئایندەمان، پێم وانییە کارو پرۆژەیەکی لەم جۆرە هێندە ئەرك و پێویستییەکانیشی قورس بێت کە لەتوانای حکومەتی هەرێمدا نەبێت و بۆی هەڵنەسوڕێت، بەڵکو بەپێچەوانەوە توانای لەوە زۆرتر هەیەو دواخستن و بەپەراوێز خستنی ئەم پرۆژەیە غەدرێکی گەورەیە لەخۆمان و مێژوومانی دەکەین، تازووش دەست پێبکەین درەنگە بۆ ئەم ئەرکەو دەبێت لەپێشەوەی بایەخدانمان بێت بەپێناسەو ناسین یمەغزای ئەنفال و رەهەندە جیاجیاکانی.

تەها سلیمان

ئۆردوگا: وەك شوێن و جێگای نشتەجێ بوون و گوزەرانی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال وبەدوادا چوونێکی پێویست. .

هەموو جاری پرسیارێکی سەخت یەخەمان رادەوەشێنێ وەك: ئایا ئۆردوگا وەك پنتێکی بنەڕەتی لەنەخشەی سیاسەت و پەلاماری ئەنفادا، لەلایەن بەعسەوە بۆ سەر کورد، یەکێك لەشوێن و جێگا ترسناکەکاننەبوو بۆ خەڵکی پاشماوەو پەراوێز کەوتووی پەلاماری ئەنفال؟ ئەز زۆر لە سەر ئەو رایە کۆکم کەدەرهاویشتە مەترسی دارەکانی کارەسات و پەلاماری ئەنفال، رۆژ دوای رۆژ زیاتر دەر دەکەون و تلّقە دەکەن بەقەبارەی جیاجیا. یەکێك لەنموونە سەلمێنراوو بەلگە نەویستەکانیش ئۆردوگایە وەك شوێن و جێگای گردبوونەوەی خەڵکی پاشماوەو پەراوێز کەوتووی ئەنفال. ئەو ئۆردوگایەی کەلەنەخشەی بنەڕەتی پەلاماری ئەنفالدا، وەك پنتێکیبنەڕەتی پەلامارەکە ئامادەباشی لە هەموو رووەکانەوە بۆ کرابوو، وە هەموو پێداویستیەکانی کۆنترۆڵکردنی لەلایەن بەعسی گۆڕکراوەوە بۆ دابین کرابوو.

لە ساتەوەختی گێگیر کردنی خەڵکی پاشماوەی ئەنفال لە ئۆردوگادا دوو مەسەلەی گرنگ لە ئارادابوون وەك:

یەکەم

دەبوایە ئەو خەڵکە بەهەر پەلەقاژییەك لە پەلامارەکە قووتار دەبن و ئەو خەڵکەش کەپیرو پەککەوتەن و بەعس مەبەستی بوو لە

www.dengekan.com

گەڵ كۆی خەڵك ئەنفالكراودا راپێچیان بكاو دواتر لە لێبوردنێكی بەناو گشتی بۆ چەواشەكردنی رای گشتی نێوخۆو هەرێمایەتی و نێودەوڵەتی ئەگەر هەبوو، لە ئۆردوگادا نیشتەجێ بكا. ئەمە وەك وتمان یەكێك لە پنتە ریشییەكانی نەخشەی پەلاماری ئەنفال و كاتێكی بەرچاویش بۆ جێبەجێكردنی تەخان كراو درندەترین دام و دەزگاو شوێن و جێگای بەرپرسارێتیش بۆ ئەم مەبەستەو چاودێری جێبەجێكردنی دەست نیشان كرا. وەك بینیمان كۆی ئەو خەڵكەی كە چوارچێوەی پەلاماری ئەنفال چی لە پەراوێز چی لە پاشماوەی پەلامارەكە قوتاربوون، بەدەگمەن نەبێ لە پرۆسەیەكی ((قەسری)) دا ئۆردوگابووە شوێن و جێگای نیشتەجێ بوون و گوزەرانیان.

دووەم:

دوای چاوخشاندنەوەو خوێندنەوەی وردی نەخشەی پەلاماری ئەنفال و كەوتنە بەردەستی ئەو بەڵگەنامانەی پەیوەندی راستەوخۆ بەناوەرۆكی نەخشەی پەلامارەكەو جێبەجێكردنیەوە هەیە، جیا لە ناوەرۆكی مەبەست لە خاڵی یەكداو هاوكات دەبێ ئەوە بزانین ((بەعس)) ئۆردوگای نەك وەك شوێن جێگای نیشتەجێ بوون بۆ خەڵكی پاشماوەی ئەنفال بەكارهێنا، بەڵكۆ ئاخنینی خەڵكی پاشماوەی ئەنفال لە ئۆردوگای زۆرەملێ و رێگا نەدانیان بۆ نیشتەجێ بوون لە شارو شارۆچكەكانی تر، بەر لە هەموو شتێ ناوەرۆكیكی مەترسی داری هەیەو بوە، ئەویش بەردەوا بوون یگوتاری ئەنفالە، بەڵام جیاواز لە ناوەرشۆكی پرۆسەی بێ سەرو شوێنكردن وقەتڵو عام كردن. بەڵكو بەردەوا بوونی پەلامارەكە لە چاوەڕوانی سەختی كەس و كار لەلایەن ئەو خەڵكەی كەلەئۆردوگا نیشتەجێ كران وتوش بوونیان بەجۆرەها نەخۆشی كۆمەڵایەتی و ئابوری و دەرونی و هتد.

كەوابوو ئەگەر پەلاماری ئەنفال بۆ سەر كورد لە قۆناغی یەكەم و گشگیری خۆیدا زیاتر لە 182 هەزار مرۆزی بێ سەروشوێن كرد، ئەوا لە قۆناغی دوای بێچ سەرو شوێن كردن و رووخاندنی گوندو

سووتاندنی رەزوباخ و هتد. . لەو خەڵكەش ناگەڕێ كەوەك وتمان لەپەراوێزو پاشماوەی پەلامارەكە قوتار دەبن، بەڵكو لەبوارە كۆمەڵایەتی و ئابوری و دەروونیەكەدا، جێگاو رێگەی پەلاماری ئەنفال دیاری دەكاو توانای سیاسی ورێكخراوەیی خۆی بۆ بەكار دێنێ.

كەوابوو ئێمە دەتوانین ئەوە بسەلێنین كە ئۆردوگا پایەیەك یگرنگ و بنەڕەتی پەلاماری ئەنفال و بەردەوام بوونێتی لەزاكیرەی خەڵكی پاشماوەو پەراوێزی ئەنفالداو دەشێ كۆی تاكەكانی كۆمەڵگای كوردی دان بەم راستییە حاشا هەڵنەگرو تاڵەدا بنێن بەدیدو خوێندنەوەیەكی ئۆردوگا وەك شوێن و جێگای گردبوونەوەی خەڵكی پاشماوە و پەراوێزی ئەنفال، ئەو جێگایەیە كە كۆی توانا ئابوری و كۆمەڵایەتی و بارە دەروونیەكانی مرۆڤی تیا نابوت دەبێ و رۆڵێكی خراپ و كاریگەر لە تێك شكاندنی كەینوونەی كەسایەتی ئەو خەڵكەی پاشماوەو پەراوێزی پەلامارەكە دەگێڕێ.

كەوابوو لێرەدا پێویستە ئەوە بێژین ئەم پرسیارە بكەین: چی بكەین بۆ ئەوەی كاریگەری پەلاماری بەسەر ئۆردوگاوە نەیەڵین؟ یان خەڵكی پاشماوەو پەراوێزی ئەنفال لەدەرهاویشتەكانی ئەنفال و كاریگەرییە سەخت و نامرۆییەكانی قووتار كەین؟

من پێم وایە تایبەت بەم مەسەلەیە پێویستمان بەیەك گوتاری فكری – سیاسی – كرداری ئاراستەكاروە، كەكۆی كایە جیاجیاكانی پێكهاتەی فیكری و سیاسی و كۆمەڵایەتی و جوگرافی هتد. . ئەنفال بەوردی بخوێنینەوەو كۆی لایەنە ئاشكراو نائاشكراكانی لێك بداتەوەو بخاتە روو. دیارە ئۆردوگاش بەشێك دەبێ لە ستراكتۆرە ریشەییەكانی ئەو گوتارەو ئەوەشی كەدەبێ لەبەرچاوی بگرین تایبەت بە ئۆردوگا و پەلاماری ئەنفال بەبڕوام دەبێ ئەم لایەنانە لەخۆ بگرێ و بۆ جێبەجیكردنی بكرێت:

یەكەم:

www.dengekan.com

سەنتەرێك بۆ خوێندنەوەو بەدواداچوون و تەوسیق کردنی کۆی حاڵەتە ئاسایی و نائاساییەکان لە ئۆردوگاکاندا دابمەزرێ و هەموو ئۆردوگایەك لقێکی ئەم سەنتەرە لەخۆ بگرێ بەهەموو پێداویستییەکانی کارکردنەوە، وەرزانەش چاودێری بەرهەم و هەڵێنجانەکانی ئەم سەنتەرە بکرێ و بۆ رای گشتی بڵاو بکرێتەوە. بەر لەهەموو شتێ نەخۆشییە کۆمەڵایەتو ئابوری و دەروونیەکان و. . هتد بخرێنە بەر باس و لێکۆڵینەوە.

دووهەم:

ئۆردوگا، وەك شوێن و جێگای نیشتەجێبوون بکرێتە بازنەی لێکۆڵینەوەی جیدی و پڕبایەخ، پێویستی و ناپێویستی وەك شوێن بۆ نیشتەجێبوون دیاری بکرێ لەحاڵەتی پێویستبوونی مانەوەی خەڵکی پاشماوەو پەراوێزی ئەنفالدا، دەبێ کار بۆ ئەوە بکرێ کەمانەوەی ئۆردوگا وەك شوێنی نیشتەجێبوون بۆ ئەو خەڵکەو بەم ناوەڕۆك وروخسارەی ئێستاوە، یەکێکە لەهەڵە کوشندەو خاڵە مەترسیدارەکان و بەشێوازێکی ناڕاستەوخۆ بەردەوامبوونە لەپەلاماری ئەنفال و کارنەکرد بۆ کەمکردنەوەی ناوەڕۆکە مەترسی دارەکەی پەلامارەکەو خاڵە مەترسیدارەکانی.

سێیەم:

دەسەڵات هەڵبدات و کاربکا بۆ ئەوەی زۆرترین پرۆژەی خزمەتگوزاری لە ئۆردوگاکاندا پێشکەش بکرێ، لەڕووی کۆمەڵایەتی و تەندروستی و نیشتەجێبوونەوە ـ ئەمەش بەبەرنامەیەکی چڕوپڕو لەسەر بنچینەی بابەتیانە، نەك خۆرسکانەو بێ بەرنامە ـ

چوارەم:

مەڵبەندی نەهێشتنی نەخوێندەواری بەشێوەی رەسمی لەسەر ئاستی جیاجیای تەمەن بکرێتەوەو مامۆستای پسپۆرو شارەزاو

وانەبێژی بەئەزموونی بۆ تەرخان و دیاری بکرێ، لەگەڵ پێویستیەکانی پرۆسەی خوێندن و خوێندنەوە ـ

هەموو ئەوانەو ئەو رێگاو شوێنانەی تر کە بۆ مزمەت و پێشخستنی ئاستی گوزەران و لایەنە جیاجیاکانی ژیانی خەڵکی پاشماوەو پەراوێزی ئەنفال پێویستن، دەبێ سۆراخ بکرێت و کاریان تیا بکرێ و بەرنامەی بابەتیش بۆ جێبەجێکردنیان دابنرێ ـ پێم وایە ئیتر کاتی ئەوەش بەسەر چووە بمانەوێ بە فرمێسك رشتن لە ئەنفال و دەرەنجامە سەخت و ناڕەحەتەکانی بگەین، بەڵکو کاتی ئەوەیە بەجیا لە 4/14 کەرۆژی یادەوەری کارەساتەکەیە، دەبێ هەموو رۆژێ و بەبەرنامەوە رووبەڕووی سروشت و کارکردو دەرەنجامەکانی پەلاماری ئەنفال بینەوە ـ

لە پەراوێزی ئەنفالدا: لیوا – کەی کەلار و ئەنفال

ئیمە بۆچی وراهاتووین گوێ لەیەکدی نەگرین؟ ئایە ئەو راستییە تاڵەی کەلەسەرەوەو ناوەڕۆکی ئەو پرسیارەدا دەخوێندرێتەوە، ئەمانخاتە بەردەم بەرپرسیارێتی گەورەی دوێنێ و ئەمڕۆ سبەی؟ ئەز دڵنیام هەر ئەو حاڵەتەی سەرەوە وای لە ئێمە کردووە لەوەڵامی بابەتیانەی پرسیارەکان خۆمان ببوێرین و خۆمان نەدەینە دەست واری کرداری پێویستەکانیانەوە ـ ئەێ رۆژێ با داهاتوویەکی دووریش بێ مێژوو یەخەمان رادەوەشێنێ و ژەهراوی ئەو نابەرپرسیارێتییەمان دەرخوارد دەدا، بۆیە هێشتا پێم وایە کاتمان لەبەردەمە بۆ هەندێ مەسەلەی نیشتمانی و نەتەوەیی گرنگ کەوەك سیمبولی قوربانی و بەرەنگاریمان لە بەرامبەر رژێمە یەك لەدوای یەکەکان، بەتایبەت رژێمی بەعس بیانپارێزین و لەفەوتان رزگاریان کەین ـ لیواکەی کەلار کە دەکەوێتە سەر هێڵی هاتووچۆی گشتی (کەلار – کفری) ناوەندێکی سەربازی گرنگ بوو، لیوایەکی سەربازی بوو، ئەم لیوایەو ئەم ناوەندە سەربازییە دەسەڵاتی تەواوی بەسەر ناوچەکەدا هەبووە،

گرتن وله زیندان ئاخنین و ئەشکەنجەدان و کوشتن و لەناوبردن لەم ناوەندە سەربازییەدا بابەتێکی ئاسایی بوو . ئەو ماڵانەی بەتەنیشت ئەم ناوەندە سەربازییەوە بوون، شاهیدی ئەوەن کە شەوان زیڕەو قیژەی ئەو خێزان و ئافرەت و منداڵانەی بەبیانووی خێزانی پێشمەگەن دەبرانە ئەوێ، چۆن لە چ ئاستێکی مەترسیدا بوو .

" بارق عبدوڵلا "ی فەرماندەی لیوای ناوەڕاستی هەشتاکانی ئەو مۆڵگەی لیوایە، دڕندانەترین رۆڵی نامرۆڤانەی لەم ناوەندە سەربازییەدا دەگێڕا .

لەساڵی 1988 دا کە پەلاماری ئەنفال بۆسەر کوردو دیهاتە کوردی و ناوچە جیاجیاکان دەستی پێکرد، رۆڵی ئەم ناوەدە سەربازییە فراوانترو کاریگەرتربوو بۆ رژێمی بەعسی گۆڕکراو، یەکەم کۆمەڵە خەڵکی ئەنفالکراویش لەناوچەی قەرەداغەوە هێنرانە ئەم لیوایەو بۆ زیاتر لە دە رۆژ لەبازنەی تەلیچکی دڕکاویدا لەناو لیواکەدا دەستع بەسەرکرابوون و دواتر بەرەو شوێنی نادیار بران .

بەشێوەیەکی عەمەلی و نەخشە بۆ کێشراو ئەم لیوایە واتە ئەم ناوەندە سەربازییەی ناوچەکە بووە شوێن و ریچگای بەرجەستەکرادنی عەمەلیات و پەلاماری ئەنفال و ئەو حەشاماتی خەڵکەش لەژن و پیرو منداڵ وگەنج لە چوارچێوەی نەخشە بۆ کێشراوی پەلامارەکەدا لێرەوە رەوانەدەکران بەرەو قەلاّی قورەتوو پاشان بۆ شوێنی نادیار، ئیتر ئەم ناوەندە سەربازییە لەلیوا رەشەکەو لیوای ئەنفالەکان ناوی دەر کرد لەلایەن خەڵکەوە .

دوای راپەڕینیش زۆربەی ساڵەکان بیرەوەری ئەنفال لە نێو ئەم لیوایەدا دەکرایەوە، بەمانایەکی تر لیواکەی کەلار "لیوارەشەکە " بووەتە هێمای تراژیدیای ئەنفال .

هەر لەم ساڵانەی رابردودا لە نێوان نوسەرو رۆشنبیرو خەمخۆرانی ئەنفالەوە بەردەوام پێشنیاری ئەوە لەگۆڕێدابووە کەئەم لیوایە بکرێتە ناوەندێك یان مۆزەخانەیەك بۆ بەڵگەنامەو دۆکیۆمێنت و نوسین و وێنەو هتد ئەنفالکراوەکان .

خاوەنی ئەم دێرەو کۆمەڵێ نووسەرو رۆژنامەنووسی ناوچەکەش پێش چەند ساڵێك و لە جارێ زیاتر ئەم راستییەمان بیری حکومەت و دام و دەزگا بەرپرسەکان هێناوەتەوە، بەتایبەت لەسەردەمی کابینەی وەزاری " کۆسرەت رەسوڵ علی" و دواتریش لەرێز دکتۆر "بەرهەم ئەحمد صالح "، ئەوانەش کە خاوەنی ئەم بیرۆکەیە بوون (سەردار عەبدوڵلا، مەجید ساڵح، عەدالەت عەبدوڵلا، تەها سلیمان) بوون، بەڵام بەداخەوە نەك ئەم پێشنیارە جێبەجێ نەکرا بەڵکو وائەم شوێنە کەهێمای تیاچوونی حەشاماتێك لەژن و منداڵ وپیر و گەنجەکانمانە لەپەلاماری ئەنفالی بەعس بۆ سەر کورد، خەریکە دوور دەخرێتەوە لەوێنە راستەقینەکەی خۆی، جارێك بۆ دەزگای ئاسایش و جارێکی تر بۆ زانکۆ دەست نیشان دەکرێ .

ئێمە ناڵێین ئەم دەزگایانە پێویست نین، بەڵام شوێن و جێگایەکی وا کە هێمای قوربانی و بەرەنگاری گەلەکەمانەو ستراکتۆری پەلاماری ئەنفال لەناوچەکە لەرووی نەخشەی جێبەجێکردنەوە پێك دێنێ، بۆ نەپارێزرێ و نەکرێتە مۆزەخانەیەك و پێشانی نەوەکانی داهاتوو ئەو میوانانەی بدەین کە رووودەکەنە ئەم ناوچەیە .؟

هیوادارم چاوێك بەم مەسەلەیەدا بخشێنرێ و خەڵکیش بەدەم ئەم داوایەوە بێن غەدرێکی گەورەشە ئەگەر بێت و ئەم لیوایە نەکرێتە مۆزەخانەی تاوانەکانی بەعس لەم ناوچەیەو پەلاماری ئەنفال لەلایەن بەعسەوە بۆ سەرکورد .

یاداشت نامەیەك: لەکەس وکاری ئەنفال کراوەکانەوە .

ئۆردوگای رزگاری

بۆ بەرێز:

- کۆفی ئەنان – سکرتیری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان .

- ئەنجومەنی حوکم لە عیراق .

وەزارەتەکانی مافی مرۆڤ لە حکومەتی هەرێمی کوردستان و عێراق .

وەزارەتەکانی داد لە کوردستان و عیراق .

www.dengekan.com

رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و تایبەت بەتاوانبارانی جەنگ و جینۆساید و کۆمەڵ کوژی لەناوخۆو دەرەوە.

-تەواوی مرۆڤدوستانی دنیا.

بابەت یاداشتنامە:

ئێمە کۆمەڵی کەس وکاری پاشماوەو پەراوێزی پەلاماری ئەنفالی بەدناوین، کە لە بەهاری 1988 لەلایەن رژێمی بەعسی دیکتاتۆرەوە ئەنجام درا بۆ سەر کورد لە کوردستانی عیراق و زیاتر لە 182هەزار ژن و منالْ و پیرو لاوی بێتاوانی تیا بێ سەروشوێن کراو زۆربەی هەرەزۆری کەس و کارەکانی ئێمەش لەم پەلامارە پڕ لە نامرۆییەدا، بێسەروشوێن کران و زیاتر لە (15) ساڵە چاوەڕوانی سەختی هاتنەوەیان دەمانگوشێ و کەچی کەمترین سۆراخیان نازانین. بۆیە ئەمساڵ و لەبیرەوەری تاڵی ئەم کارەساتە گەورەیەدا رووی دەم و نیگەرانی تەواومان دەکەینە ئێوەو بە ئاشکراو بێ پێچ و پەنا دەڵێین دوای رووخانی رژێمی دیکتاتۆری عێراق و هەڵوەشانەوەی حیزبی بەعسی دەسەڵاتدار لە ساڵی رابردوودا پێویستە.

یەکەم: چارەنووسی کەس و کارەکانمان کەلەلایەن رژێمی دیکتاتۆری بەعسی گۆڕکراوەوە بێ سەرو شوێن کران دیاری بکرێ وچیتر دەستی دەستیمان پێنەکرێ.

دووەم: قەرەبووی زیانە ئابوری و کۆمەڵایەتی و دەروونیەکانمان بکرێتەوە لە زووترین دەرفەتدا، چونکە ئێمە لەو خێزانانەی کە لەم پەلامارەدا گەورەترین زیانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و دەروونیمان بەرکەوتووەو لەماوەی پانزەساڵی رابردوودا بەخراپترین شێوەو نارەحەتترین ژیان بەدەستیانەوە دەناڵێنین.

سێیەم: سەرانی رژێمی گۆڕکراو کەئێستا زۆربەیان لەزنداندان لەسەرووی هەموویانەوە گەورە دکتاتۆر (صدام) ، بەرپرسی پلە یەکی گوتارو نەخشەی پەلاماری ئەنفال و جێبەجێکردنین زانیاری تەواوی بێسەرو شوێنکردنی 182 هەزار کەس لەپەلامارەکەدا لای ئەوانە

بدرێنە دادگاو بەئاشکرا دادگایی بکرێن و سزای یاسایی خۆیان وەك تاوانباری جەنگ و جینوساید و ... هتد وەربگرن.

بەرێزان: ئێمە رۆ سەری چەندەمین جارە کەس و کاری بێسەروشوێن کراوانی ئەنفال، یاداشتنامەو نارەزایی بەرزدەکەینەوەو وەلاممان نادرێتەوە . هیواداریین ئەمساڵ و دوای رووخانی رژێم و هەڵوەشانەوەی حیزبی بەعسی کوکمران و گرتنی بەشێکی زۆر لە سەرکردەکانی لەناویاندا (صدام) گەورە دکتاتۆر (عەلی کیمیاوی) هاوکاری، داواکانمان کەلەو سێ خاڵەدا خۆی دەبینێتەوە، کاریان بۆ بکرێ و وەك داواو پرۆژەیەکی رەوا جێبەجێبکرێن.

لەگەڵ رێزماندا

ئیمزا

کۆمەڵێك کەس و کاری پاشماوەی ئەنفال ئوردوگای رزگاری ـــ

لیوا رەشەکەی کەلار، نابێ لە مێژوودا رەشبکرێتەوە

هەموو چواردەی چوارێیادی سامناکترین و دڕندەترین پەلامار دەکە ینەوە بۆ سەر کەینونەو شوناسی کوردبونمان لەلایەن حزبی بەعس و رژێمە گۆڕ کراوەکەییەوە . ئەو پەلامارەش پەلاماری ئەنفالی شووم و بەدناوە .. گەرمیان وەك ناوچەیەکی بەرین و فراوان، هاوکات شوێن و جێگای بەشێکی بەرچاوی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردی و رووبەڕوو بوونەوەی رژێم و دام و دەزگا داپلۆسێنەرەکانی لەنەخشەی پەلاماری ئەنفالدا، شوێن و جێگای مەبەست بوو لەنەخشەی پەلاماری ئەنفال لەلای بەعس و دەسەڵاتە ستەمکارەکەی، کەوابوو جێی خۆیەتی بپرسین: ئەگەر گەرمیان لەنەخشەی پەلاماری ئەنفالدا گرنگی و تایبەتمەندی بۆ بەعس بووبێ، ناوەندی جێبەجێکردنی ئەم پەلامارە لە گەرمیان کوێ بوو؟ لەشاری کەلار لیوایەکی سەربازی لەناوەندی شاری کەلارو شەقامی گشتی نێوان کەلارو کفری

سەربازگەکانی ئەم لیوایەی لەخۆ گرتبوو . واتنە ئەم لیوایە کۆی گشتی عەمەلیاتەکانی پەلاماری ئەنفالی گەرمیانی لەخۆگرتبوو . لەرێگای ئەم لیوایەشەوە کۆی ئەو خەڵکەی بەری پەلاماری ئەنفال کەوتن (تەحویلی) قەڵای بەدناوی قۆرەتوو دەکران و لەوێشەوە بەرەو شوێنی نادیار . یەکەم کۆمەڵە خەڵکی ئەنفال کراویش لەرەداغەوە هێنرانە ئەم لیوایەو بێ سەروشوێن کران . ئەمە جگەلەوەی کەسەم لیوایە وەك ناوەندێکی سەربازی دڕندەی رژێم بەردەوام لەکوشت و بڕو ئازاردانی خەڵکی و گرتن ولەناوبردنیان، بەردەوام بووەو رۆڵی ستەمکارانەی بینیوە . بۆیە پێش ئێستاو چەن جارێك لەرۆژنامەو بڵاوکراوەکانی کوردستاندا باسی ئەوەمان کردووە کە پێویستە ئەم (لیوایە) کەئێستا بەلیوا رەشەکە ناسراوە لەناو خەڵکی دا بکرێتە سەنترێك و مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال . بەداخەوە تائێستا نەکراوەو هەوڵی بۆ نەدراوە، جارێکی تر لێرەدا جەخت لەسەر ئەومەسەلەیە دەکەینەوەو هەوڵمانداوە بیروبۆچونی چەند کەسێکی لەسەر وەرگرین . ئەمەی خوارەوەش دەقی قسەی ئەو کەسانەیە لەسەر مەسەلەی ناوبراو .

عەلی سەڕاج:

شەڕی جینوساید کەرژێم دژی کورد بەرپای کرد خەڵکێکی زۆر سەرگەردان و دەربەدەری وڵاتان کرد لەوانە شەڕی ئەنفالی 1988 کەهەموو دێهاتی وێران کردو خەڵکی کوردستانی دەربەدەری ئێران و تورکیا و سوریاو وڵاتانی تر کرد، هەزارەهاش راپێچی گرتوخانەکان کارن و دواتریش بێ سەروشوێن کران تا ئەمڕۆ کەس چارەنوسی ئاشکرا نەکردون . یەکێك لەو وێستگانەی کەئەو خەڵکەی لەژن و پیرو مناڵ و لاو تێ ئاخێنرا لیوا رەشەکەی کەلار بوو . لەوێوە گەشتیان بەرەو چارەنووسی نادیار پیچکردن . بۆیە لای ئێمەی کورد ئەو جێگایانە سامدارو پڕ شکۆن کە ئازیزانمان

بۆ چەند رۆژێك لەوێ چاوەڕوانی ئازادبونیان کردوە نەك گواستنەوەیان بۆ مردن میلەتان شانازی بەشوێن پیرۆزو مێژویی یەکانیانەوە دەکەن و دەیپارێزن، ئێمەش وەکو کورد دەبێ شانازی بەمێژووی تێکۆشانماوە بکەین، ئەنفال و کیمیاباران ناسنامەو ناونیشانی ئێمەن. ئەو شوێنانەش کە ئەنفالی تێداکراوە دەبێ بیپارێزین و بیهێڵینەوە وەك هێمای قارەمانێتی و پێ داگرتن لەسەر مافی مرۆڤایەتی. لیوا رەشەکەش چوە مێژووی کوردستانەوە پێویستە تەعمیر بکرێ وجوان بکرێتەوە بکرێ بەمۆزەخانەیەك بۆ تەعبیرکردن لە روخساری خەبات و تێکۆشاین کەسی کوردی لەپیاو و ژن بۆ داواکردنی مافی رەوای ئنسانی خۆی لەژیانێکی ئاسایی دا .

پێموایە دەکرێ هەندێ کاروباری کەس و کاری ئەنفال کراوەکان لەوبینایەدا بەڕێوە بچێ وەك فەرمانگەیەك تەنها، نەك بۆ مەبەستێکی تری حکومی بەکار بهێنرێ .

سمکۆ سابیر:

فەرامۆش کردنی سەنتەرێك، یا مۆزەخانەیەك بۆ ناوچەیەکی فراوانی وەکو کەلار . کەچەقی گەرمیانە راستەوخۆ زیانێکی کوشندە بەپرسی ئەنفال دەگەیەنێت . هەروەك لەڕووی نەتەوەیی ونیشتمانییەوە بۆشاییەکی گەورە دروست دەکات . گەلی کورد بۆ ئەوەی داهاتووی خۆی بنوسێتەوە پێویستی بەدەزگاو سەنتەری تایبەت بەکارەساتەکان هەیە، هەروەك چۆن لەهەڵەبجەی شەهیددا کراوە لیواکەی کەلاریش کەشانزە ساڵ لەمەوبەر بەسەدان کەسی خەڵکی ئەنفالکراوی کوردی تێدا بەندکرابوو، پێویستە بۆ کارێکی وا پیرۆزو نەتەوەیی بەکاربهێنرێت و هەزاران بەڵگەو دیکۆمێنتی تایبەت بەئەنفال بخرێتە ئەو سەنتەرەوە .

چونکە یەکێك لەمەترسییەکان تادێت بۆنەو یادەکان لەبیری نەوەی ئەمڕۆ بەرەو کاڵ بوونەوە دەچن و ئەمەش وادەکات نەوەی داهاتوو

نامۆ بێت بەرامبەر بەمێژووی کارەساتەکانی میللەتەکەی، بۆیە ئەرکی رۆشنبیرانی ئەم شارەو کەس و کاری ئەنفالکراوەکان ئەوەیە گوشار بخەنە سەر هەردوو وەزارەتی پەروەردەوە مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفال بۆ یەکلایی کردنەوەی ئەم کێشەیەو بڕیاردان لەسەر کردنەوەی سەنتەرەکەوە بەڕەسمی کردنی وەکو دەزگایەك، کەلەلایەن وەزارەتی مافی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفال سەرپەرشتی بکرێت و بکرێتە تۆمارنامەیەکی تایبەت بەئەنفال و دیکۆمێنتی تێدا کۆبکرێتەوە .

ئەگەر سەیر بکەین بیناکەی لیواکەی کەلار ئێستان بۆتە شوێنێکی بازرگانی و دەیان لۆری و ئۆتۆمبیلی گەورەی تێدا کۆکراوەتەوە کەدەکرا بەدیوێکی تر سودی لێ وەربگیرێت . بۆیە باشترین خەم بۆ مەسەلی ئەنفال، کەلەگەرمیان زۆر بەگەورەیی هەست بەو کارەساتە دەکەیت، کردنەوەی سەنتەرێك، یا مۆزەخانەیەکە کە دواجار بتوانێت ببێتە سەرچاوەیەکی ئەرشیفی بۆ ئایندەوە تالەوێوە سەرنجی دەوروبەری بەلادا رابکێشین وبیکەین بەناوەندێکی گەورەو کارەساتەکەی پێ بناسێنین.

هەڵبەت هەزاران بەڵگە هەیە بۆ ئەوەی ئەم سەنتەرە شتێکی باشی لێ بێتە بەرهەم و لەم چاوەڕوانیەش رزگارمان بێت . بۆیە پێویستمان بەقسەو کرداری جیدی هەیە، بۆ ئەنجام دانی پرۆژەیەکی ئاوا کەلەسەرووی هەمووشییەوە، ئەرکی حکومەت و بەتایبەتیش وەزارەتی مافی مرۆڤ کەنەدەبوایە چەندین ساڵ ئەوو پرۆژەیە فەرامۆش بکات و زیندە بەچاڵی بکات . چونکە ئەنجامدانی گەورەتین رێزو وەفایە بۆ پاشماوەی ئەنفالکراوەکان و دروستکردنی قەناعەتێك بەوەی ئەنفال خەمی هەموومانەو، بۆ هەمووشمان لەیادەوەریماندا ئاسەوارێکی پڕ لەحوزن و خەمی دروست کردووەو برینێکی لەجەستەی هەمووماندا بەجێهێشتووە.

مەلا تەحسین:

سەبارەت بەم پرسیارەتان وزەرووەرتی جیچگایەك کەتایبەت بێ بەئاسەواری ئەنفال و زیندوو راگرتنی سیماکانی کارەساتەکە.

بەدڵنیاییەوە بینای لیوا رەشەکە کە جێگاەیکی گونجاوە بۆ ئەوەی بکرێتە جێگای ئاسەوارو کۆ کردنەوەی شێوازی جۆراوجۆری کارەساتەکە چونکە ئەو بینایە لەکەلارەو کەلاریش دەتوانم بڵێم ناوەندی گەرمیانە ئەو بینایەش زۆرترین ژمارەی ئەنفالی لێ کۆ کرایەوەو دواتر رەوانەی شوێنەکانی تر کران و لەناوبران.

دیارە ساڵانەو مانگانە و رۆژانە لەجۆری نوسین و کۆڕو کۆبوونەوە و کارە هونەریەکان شێوازی تابلۆوو فۆتۆگراف و بەڵگەو دیکۆمێنتەکان و یادەوەرییەکانی ئەنفال هەمووی لێرەو لەوێ و پچڕپچڕ بوونەو سەنتەرێمان تایبەت نەبووەو لەجێگایەکی تایبەت بێت و ئەو شتە لەئەستۆ بگرێت و کۆیان بکاتەوەو لەو جێگایەو رووی راستەقینەی ئەنفال بەشێوازی لێکۆڵینەوەو ئەکادیمیانە بخرێتە روو ئەمان کۆمەڵێك ئیشی گرنگ بوون دەبوایە پێشتر بکرایە، بەڵام جێگای خەمێکی گەورەیە کەنەکراوە دروست کردنی (دیاری هەڵەبجە) کە تەعبیر لە کارەساتی خوێناوی ئەو شارە کۆمەڵ کوژە دەکات و زیندووی کارەساتەکەی راگرتووە کارێکی چاك و کاریگەرەو سیمای کارەساتەکە رووی رەشی صەدام و دارودەستەکانی و فاشیەتی بەعسیە لەناەچووەکان پیشان دەدات بەڵام لەئاستی سەختترین کارەساتێکی وەکو ئەنفال لەدوای راپەڕین تا 2. . 4 نەتوانراوە شتێکی لەم جۆرە بکرێت و ئاسەوارەکەی پیشان بدرێت . .

بۆیە پرسیارێکی گرنگ و رەوایە کەپێویستە نەك قسە بەڵکو ئیشی لەسەر بکرێت و دیاری (182) هەزار ئەنفالیش بەردی بناغەکەی لەبینای لیوا رەشەکەی کەلاردا دابنرێت کە ئەوە خواستی هەمووانە .

لەگەرمیانەوە:

نامەیەکی کراوە بۆ بەڕێز (مام جەلال)

دوای سڵاو . . .

بەرێز مام جەلال دوای بیرکردنەوەو لێکدانەوەی زۆر گەشتمە ئەو بڕوایەی کە ناتوانم بگەمە خزمەتی جەنابت وئەوەی تایبەت بە ئەنفال لەگەرمیان پێویستە پێت بڵێم بۆیە دواجار بڕیارم دا بەم نامەیە بیگەینمە بەردەستی جەنابت .

بەڵێ ئێمە کۆمەڵێ رۆژنامەنووس نووسەرو رۆشنبیرو لە دوای راپەڕینی بەهاری 1991 گەلەکەمان بەردەوام وەك پرۆژەیەکی میلی کارمان لەهەڵسەنگاندن ودیکۆمێنتکردنی تاوانی ئەنفالدا کردوە، کە " بەعس "ی فاشی گۆڕکراو بەسەر گەلەکەماندا هێنای، لەو هەوڵانەش کەبە پەنجەی دەست دەژمێردرێن: وەك هەرسێ بەرگی شایەتحاڵەکانی ئەنفال، تونی مەرگ، لەپەراوێزی ئەنفالدا، لەتۆپخانەوە بۆ عەرعەر، لە ئوم رێحانەوە بۆ، وەرگێرانی کتێبی جینوساید لە عێراق و پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، کاریگەرییە دەرونی و کۆمەڵایەتیەکانی ئەنفال، دیالۆگێك لەم ئەنفال، هەروەها دەرچونی گۆڤاری ئەنفال بەهەرسێ زمانی عەرەبی و وردی و ئینگلیزی و دەیان و سەدان لێکۆڵینەوەو وتارو رێپۆرتاژ . . هتد لەرۆژنامە و گۆڤارە کوردی و عەرەبی بیانیەکاندا، ئەگەر نەڵێن هەمووی، ئەوا زۆربەی هەرەزۆری قەڵەم و ماندووبونی ئەو کۆمەڵە رۆژنامەنوس و نوسەرو رۆشنبیرە بوو، کەبەرهەمی هێناون و ئەمڕۆ بۆ داهاتوو دەبنە سەرچاوەی زانیاری پێویست لەبەردەم نەوەکانی داهاتوماندا . ئەگەرچی یەقینیشم لەوەی کە ئەنفال زۆر لەوە زیاتری دەوێ و هەنووکە لەرێژەوەی کۆکردنەوە و تەوسیق کردین بەڵگە نامەکانی تاوانی ئەنفال لەسەراتادایین .

بەرێز مام جەلال:

دەبێ بڵێم جێی داخە ئێمەی گەرمیانی قسەکردن و نوسینمان لەسەر ئەنفال وەك پیشەی لێدێ گوێمان لێناگیرێ و نوسین و

بەدواداچون و پرۆژەو پێشنیارەکانمان تەنانەت ناگاتە پرسگەی وەزارەتەکان، ئەگەریش بگا ئەوا بەچەندین شێوە هەوڵ بۆ پوکانەوەو تابوتکردنی دەدرێ . ئەوەتانێ هەر هەمان ئەو کۆمەڵە دەنگەی گەرمیان لەدوای راپەترینی 1991 وەچەندەمین جارە پرۆژە کردنەوەو دروستکردنی سەنتەرێك و مۆزەخانەیەك بۆ ئەنفال لەگەرمیان دەخەینەڕوو هەنگاوی بۆ دەنەین پشتگوێ دەخرێ و دەدرێتە دواوە . ئێمە قەڵاکەی (قۆرەتوو) مان لەدەست چوو . چونکە دزو جەردەو شڕەخۆر قەڵاکەیان روخان و کەرەستەکانیان فرۆشت . . هەرچی بەڵگەنامەی پاشماوەی ئەنفالیش لەوێ هەبوو، لەسەرەنجامی رووخانی قەڵاکە فەوتان . بۆ پرۆژەی سەنتەرو مۆزەخانەی ناوبراویش ئێمە لەگەرمیان (لیوا) کەی کەلارمان دیاریکرد، چونکە پێموایە ئەم لیوایە شوێنێکی گونجاوە، بەو پێیەی ئەم " لیوا"یە ناوەندێکی گەورەی سەربازی بەعسی گۆڕکراو بوەو سەدان تاوانی تیا ئەندام دراوە، بەتایبەت ئەو ساڵانەی کەبارق عەبدولڵای دەلادو خوێن رێژ بەرپرسی بوو . دواتریش لەساڵی 1988 و لەگەرمەی پەلاماری درشندانەی ئەنفالدا بۆ سەر کوردستان و شوناسی کوردبوونی ئەم " لیوا "یە بوە ناوەندێکی سەرەکی بۆ تەحویلکردنی ئەنفالکراوان بۆ قەڵای قۆرەتوو لەوێشەوە بەرەو چارەنوسی نادیار . . ئەمە جگە لەوەی ئەم (لیوا) یە لەسەرتاسەری گەرمیان و بەشێکی زۆری کوردستاندا بەلیوای ئەنفالکراوەکان ناسراوە . کەچی جێی داخ و غەدرێکی گەورەشە لەخۆمان و مێژومان و ئەنفالکراوەکانیشمان بڕیارە ئەم لیوایە بکرێتە " زانکۆ " بۆ گەرمیان، دیارە من بڕوام بەوە هەیە "زانکو "بۆ گەرمیان پێویستەو ئەرکێکی ئەخلاقی وزانستییە، بەڵام دەپرسم لەشارێکی بەربڵاوی وەك (کەلار) دا تۆ بڵێی شوێن و جێگایەك نەبێ بۆ دروستکردنی بینای زانکو؟ من گومانم لەوەیان هەیەو جەخت لەسەر ئەوە دەکەم کەتاوانێکی گەورە دەکەین ئەگەر ئەم "لیوا " یە بکەینە شوێنی زانکۆی گەرمیان، بەڵکو پێویستە ئەم

لیوایە بکرێتە مۆزەخانەیەکی گەورە بۆ تاوانی ئەنفال، تا بۆ داهاتوو بیسەلمێنین کە هەمیشە لەخەمی پرسی ئەنفالدا بووین ـ

بەڕێز مام جەلال:

من دڵنیام جەنابت خەمخۆری کۆی مەسەلە نەتەوەیی و نیشتمانیەکانی، هەربۆیەش بیرت دەخەمەوە نەحکومەت و نە وەزیرو نە بەرپرسەکانی ناوچەکە بۆ مەبەستی ناوبراو گوێ لە ئێمە ناگرن ـ جەنابت دەتوانی وەك هەر ئەرکێکی نیشتمانی و نەتەوەی پاش لێکۆڵینەوەو بەدواداچون مشوری بەربەستکردنی بەزانکۆ کردنی (لیوا) ی ناوبراو بخۆی ـ دەشتوانیکەسانی پسپۆرو تایبەتمەند بۆ مەبەستی ناوهێنراو راسپێری بۆ ئاگاداری و زانیاری زیاتر دەتوانی لەبەڕێز (کاك شێخ محمد شاکەلی) راستی وناڕاستییەکان وەربگریت چونکە کاك (شێخ محمد شاکەلی) ئەو دەمەی وەزیری رۆشنبیری بوو تا لای بەڕێز: کاك کۆسرەت، سەرۆکی پێشوی حکومەتی هەرێم لەگەڵ ئێمە بۆ هەمان مەبەست هات ـ

چاوەڕوانی راسپاردەیەکی شیاوی جەنابت تایبەت بە (لیوا) کەی کەلار ـ ـ ـ ـ

لەگەڵ رێزمدا ـ

نامەیەك بۆ عەدە حەیاتم

هونەرمەند (سەربەست ئەحمد)ی هاوڕێم

هاوڕێم بمبورە کە ئەم نامەیە بێئیزنی تۆو هاوڕێ خوێندکارەکانت، بێئیزنی ئێسك و پروسکی ئەنفال کراوەکانمان، بێئیزنی خواوتەختی تژی لە تاوانی ئەوێ رۆژی گرگن و قەزەمە شمشێر بەدەستەکانی ئەم

مەملەکەتی سقیلە، بێئیزنی تەلحەو عومر و دەحام و قەحتان و سدام و عەلی، بێئیزنی ناخی هەمیشە گریاوی زەریف و شەمسەو ئامین و حەلاو و کەسران و کەژاڵ و ئەختەر و هەنارو ئەو بوخچەیەی کە بۆ هەمیشە چاوەڕوانی ئەوەین (دیجلە) بۆمان بنێرێتەوە، بێئیزنی (بەهار) کە کەژاوەی یەکشەوەی بوکێنی نەترازان و پیاوەکانی دورگەی جەهل بردیان و تاهەنووکەش نەهاتۆتەوە، بێئیزنی هەموو ئەوانە و زۆر زۆری تریش، بمبورە ئەم نامەیەت بۆ دەنوسم ئاخر من هیچ نیم لەئاست کۆشێك (ئەنفال) کە تۆو هاوڕێ خوێندکارەکانت ئەمساڵ جیاواز لە رێتم و سروتی کارکردنی ساڵانی رابوردوو شتێکتان لە خەمی کۆستی ئەنفال بۆ گێڕاینەوە و هەمووانتان بەبێ جیاوازی گران و ئێوە نیشتمانیکتان لە کۆستی ئەنفال بۆ کردین بە شانۆو لەڕێی شانۆوە شەق و زلیەکی پێویستان سرەواندە بناگوێی (17) ساڵ بێدەنگی ـ لەسەر تەختەی شانۆ ئێوە (تۆو هاوڕێکانت) حیکایەت خوانێکی رەوان بێژی تراژیدیای ئەنفال بوون، بەو هەناسانەی کە (17) ساڵە بۆنی دووکەڵ و بارووت و ئازارو ناسۆری وهەڵقرچان و سووتان وبرسێتی و مەرگی چاوەڕوانی و لم و عەزرەتی تەنیا دیدارێك هەڵدەمژن ـ

ببورە هاوڕێم ئێوە بوون لە 4/14دا بوون بەدەنگی شکاندنی بێدەنگی و شەختەبەندانی رۆحی فریشتەیی کەسە دوورەو بێسەرو شوێنکراوو کوژراوەکانمان، ئاخر ئێوە لە نێو بازنەیەکی بچوکی شانۆدا، بەلام بەسەلیقەوە توانایەکی بەرزی هونەرییانە، هەموانتان هێنایە قسەو خستە بەردەم پرسیار ـ ئاخر (سەرە) گیان تۆو هاوڕێکانت ئەوپیرەژنە باوان و کەسو کار ئەنفال کراوەی کەیەك پیتی ناناسرێتەوە هێنایە قسەو بەدیار خۆت و کارەکتەرەکانتەوە، بە تەماشایەکی پڕ حوزن و دوو چاوی پڕ لە فرمێسك وە دنیایەك کەسەرەوە لەبەر خۆیەوە دەیوت (رۆڵە ناوت نازانم رەبی شیری دایکت حەڵاڵت بێ وا ئێمە وەك خۆی لە بیرە) ـ

www.dengekan.com

عەزیزم: سەربەست

لەرێگای تۆوە بەخۆت و هاوڕێ خوێندکارەکانت دەڵێم جیاوازی لە نێوان ئێوەو ئەوانەی لە ئەنفال تێناگەن و منجەمنجیانە، تەنها یەك شتە، ئەویش ئەوەیە تۆو هاوڕێکانت دەتانەوێ لە کۆستی ئەنفال بگەن و بیکەنە مەسەلەیەکی میلی، ئەوانەی دەرەوەی بازنەی کارکردن و تێگەیشتنی ئێوە دەیانەوێ ئەنفال بکەنە ئامرازی زیاتر و زۆرتر کردنی ئاپارتمان و پارە و پوولی ئێرە و ئەوێ و گەرمتر کردنی باری ماڵەکانیان . تۆ بۆیەك لەحزەش بێت ئەوانت گریان بەلاّم ئەز بەگومانم ئەو گریانەی ئەوان لە ناخەوە هاتبێ بەڵکو ئەو گریانە هەنجەتی راکردنیانە لەبەرامبەر ئەو پرسیارانەی دوای (17) ساڵ تۆو هاوڕێکانت لەرێی شانۆوە ئاراستەیانتان کرد . ئاخر ئەوان خۆشیان بەچارەی ئەم جۆرە پرسیارەی ئێوەو ماناندا لە رێگای شانۆوە نایەت کە ژنێك بەلە کۆستی ئەنفال پڕ کۆڵە پشتیەکانیانی کردبێ لەنان و ئەمڕۆش دوای (17) ساڵ چاوەڕوانی دەستی خێرو سواڵیان لێ پان بکاتەوە ئاخر ئەوان تاسەر ئێسقان دژی ئەوە دەجەنگن کە هونەرمەندان ئەو پیرەمێردەیان بێنێتەوە بەرچاو کە پێش کۆستی ئەنفال دیوەخان وماڵەکەی جێگای پشوودان و درك پێ کردنی ئەوان بوو بەناویشۆڕش و شۆڕشگێڕییەوە کەچی ئەمڕۆش لەپێناوی بەدەست هێنانی چەند قروشێ، یەك ملیون جار لێیان دەپاڕێتەوە بۆ بۆیاخ کردنی پێلاّوە گران بەهاکانیان . ئاخر ئەوان هەناسەی هەڵقرچاوی بابایەکی لەئەنفال بەجێماو نابینن /نا/ ئەووان بەر لەهەموو شتێ بۆ دەرکەوتنیان لەشاشەی t. v ی و چاوی کامێراکانەوە دێن . باشە هەر ئەوان نین بەسەفتە و ریز جنێو بۆ وێنەگرو مۆنتێرەکانی کەناڵەکانی t. v ی دەنێرن تەنها لەبەرئەوەی لە ریزی پێشی پێشەوە دەریان نەخستوون؟ یاخود بەرێك و پێکی وێنەیان نەگرتوون، ئەی باشە هەرئەوان نین بەهەزار تکاوو پاڕانەوە تەشریف دێنن بۆ بینینی دیمەنێکی راستەقینەی ئەنفال . باشە

(سەرەی براوهاوڕێ) ئاخر من وام دانابوو کە وەزیری ماڤی مرۆڤ و ئاوارەو ئەنفال هەرهیچ نا دێتە حزووری (ئەم گوزارشتە هونەریەی ئێوە دوای (17) ساڵ چاوەڕوانی) ، نەمزانی بەرێزی زۆر لەوە سەرقاڵترو گەورەترە بگاتە شوێنێك کەبۆنی دووکەڵ و ئیغتسابکردنی کچانی کورد و سووتان و هەڵقرچانی لێبێت . . . . ئاخر پێم وابوو سەرۆکی حکومەت دێت و دوای بینینی ئەم گوزارشتەی ئێوە لەکۆستی ئەنفال، پرچی دەیان وسەدان منالّی بێ دایك و باوکی ئەنفال بەشانەی حوزن و لێبوردن و ماچی تەهارەت دادێنێ؟ نەمزانی بەرێزی بە نامەیەکیش بەشداریمان ناکا . (عەدە گیان) من و تۆ دەمانزانی حیزب گەلێك لەم شارو دەڤەری سووتان و هەڵقرچانەدا تەنانەت ئامادەبوون چەن هەنگاوێك بە پێیان ببڕن بۆ رێزلێنان لە (17) ساڵ چاوەڕوانی پرسوێی و ماندوو بوونی تۆو هاوڕێکانت . ئاخر بۆ نایەتەبیرت بۆ عەرزەو پارەو پاداشت وەرگرتن هێند زۆرن سامانیهەموو ولاّت بەشیان ناکات، بەلاّم بۆ گوێگرتن لە قسەکانی (لەتیف فاتیح) لەسەرجاش و ئەنفال نایەن وتێی دەقوچێنن، من نەچوومبۆ کۆڕەکەی (لەتیف) لەبەر ئەوەی دڵنیابووم ئەو ئینسانە چەندین میل دەبڕێ و دێت ودواتر بە هەناسە ساردی دەگەڕێتەوە . من پێچەوانەی بۆچوونی هەمووان نەچووم بۆلای (لەتیف) دەلیلی گریانم بوو بۆ (لەتیف) و ئەنفال .

براو هاوڕێم سەربەست گیان،

هێندەم خەم و قسە لەناخدایە لە نامەیەکدا جێی نابێتەوە، بەلاّم تکایە . . بە خوێندکارە روح سووکەکانت بڵێ بائەوان بەردەوام بن . . . دڵنیاش بن شانۆ دەتوانێ شووناسی نیشتمان و میلەتێك بەرز راگرێ.. من وەك خێزانێك کە لە ناو بۆن و دووکەڵی ئەنفالا ژیاوم، گەورەیی ئەوان، سەلیقەی ئەوان، خەمی ئەوان بۆ ئەنفال لەبیرناکەم، دڵنیام کەس و کاری ئەنفالکراوەکانی تریش هەمان هەستیان هەیە.

www.dengekan.com

بمبوره: حەیاتم

بێئیزنـی ئێـوەی هونەرمەنـد ئـەم نامەیـەم نووسـی هەسـت دەكـەم لەبەردەم هەوڵی ئەمساڵی تۆدا بۆ كۆستی ئەنفال بـچوكم و هیـچم پـێ ناوترێ، ئەم نامەیەش هیچ نییە جگە لە ڕێزلێنانێك بۆ تۆ، ئەوەی لە دەستی منیش بێت تەنها نوسینە . . تەنها تكاشم ئەوەیە لە نیـشتمانی بـەرینی شـانۆدا ئـەو ئافرەتـە سـواڵكەرەی پاشمـاوەی ئـەنفال و ئـەو پیرەپیـاوە بۆیـاخ چـیەی دوای ئـەنفال و ئـەو تراكتۆرەخنكـاوەی نـاو ئـەنفال وئـەو، زۆر لـەو (ئـەو) انـەی لـە ئەنفالـدا بـوون بـە شووناسـی هەموان لەبیر مەكەن . . .

بوارم بدە كڕنوش بۆ ماندوو بوونتان بەرم

فرمێسكی چاوی یەك بەیەكتان بۆ شكانی تینوێتی بخۆمەوە .

ژمارە (2) ساڵ نامەی ئەنفالستان – 2. . 5 .

بـــــــــەشـــی حـــەوتـــەم

ژمارە و ئامار

www.dengekan.com

الکراوەکانی ناحیەی نەوجول

ناحیـــەی "نـــەوجول " کەوتۆتـــە 35 کیلۆمـــەتری دووزخورمـــاتووەوە، نـــەوجوول لـــە ســـاڵی 1974 وە کرابـــوو بەناحیەو2. . خێزانێکی تێدا دەژیا ـ ساڵی 86 کە پەلاماری " تعریب " پەرەی سـەند، بەشـێك لـە خەڵکەکـە نـەوجوولیان جێهێشت و چوونە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە ـ

ئەمەش لیـستەی نـاوی ئـەنفالکراوەکانی سـاڵی 1988 ی نەوجووله : -

1-داود جاسم لە گەڵ (8) کەس لە خێزانەکەی ـ
2- سابیر شوکر محمد لە گەڵ (9) کەس لە خێزانەکەی
3- رفیق عبدالله تۆفیق لە گەڵ (5) کەس لە خێزانەکەی ـ
4-احمد فاتیح رحیم لەگەڵ (6) کەس لە خێزانەکەی ـ
عبدالکریم محمد لە گەڵ (2) کەس لە خێزانەکەی ـ
شکور رفعت جوهر لە گەڵ (2) کەس لە خێزانەکەی

عادل رحیم امین ـ
جمعە عاحل رحیم ـ
محمد عادل رحیم ـ
رێبوار عادل رحیم ـ
گلاوێژ عادل رحیم ـ
نازم عباس جوهر ـ
بەختیار نازم عباس ـ
ئازام نازم عباس ـ

چیمەن نازم عباس ـ
لامیعه نازم عباس ـ
خۆرەسان عبدالله تۆفیق ـ
محمد رفعت جوهر ـ
لیلی عباس جوهر ـ
امین حسین یونس ـ
ناصیح حسین یونس ـ
لقمان بهجت محیالدین ـ
حکیم شکور محمد ـ
رحیم شکور محمد ـ
شکور موسا عباس ـ
خالد شکور موسا ـ
ولید شکور موسا ـ
ئومێد شکور موسا ـ
پەیمان شکور موسا ـ
قدریه ابراهیم علی ـ
احمد فخرالدین محمد ـ
گولیلك احمد ابراهیم ـ
خەوله احمد فخرالدین ـ
شەلال احمد فخرالدین ـ
جیهاد فاتیح رحیم ـ
جمال فاتیح رحیم ـ
سلام عادل رحیم ـ
عمر علی کریم ـ
ابراهیم قادر عزیز ـ
کریم قادر عزیز ـ
عیصمت قادر عزیز ـ
عبدالله قزنفر حسین ـ
علی محیالدین فقی عبدالله ـ
حسن علی احمد ـ
بورهان حسن علی ـ

توران حسن علی ـ
نجیبه حسن علی ـ
شلێر حسن علی ـ
نعیمه حسن علی ـ
حسیبه امین همزه ـ
سفر امین همزه ـ
حسیبه هیدایەت ئیبراهیم ـ
جبار ابراهیم احمد ـ
ویس جبار ابراهیم ـ
رحمان کریم محمد ـ
رمزان مولود عباس ـ
عباس مولود عباس ـ
شکریه رۆستم ـ
کوێستان عباس مولود ـ
عبدالکریم علی جبار ـ
ئازاد علی جبار ـ
سەردار حاجی عمر ـ
قادر عمر محمد
شمال تۆفیق محمد
ئاسکه شوکر محمد
شکر عمر محمد
نوریه کریم محمد
هەییەت علی داود
چنار تایر عمر
دلیر تایر عمر
جمعه تایر عمر
سیروان تایر عمر
سبیحه عمر محمد

www.dengekan.com

ئەنفالکراوەکاین دێی قەواڵی

دێی قەواڵی دەکەوێتە ناو جەرگەی گەرمیانەوە لەسەر ئاوەسپی لە باکوری شارەکانی کلار – کفری – دووزخورماتوو – خەڵکی ئەم دێیە ژیانیان بەکشتوکاڵ بەرێوە دەبرد .

شۆرشی 14ی گەلاوێژ 1958 ز بەدواوە ئەم دێیە بووتە یەکێك لە بنکەکانی شۆڕشگێڕی کوردستان لە گەرمیاندا کە هەر ئەمە بووتە هۆی ئەوەی رژێمە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق بکەونە گەڕ بۆ سڕینەوەی ناوی ئەم دێیەو بۆ چەند جارێك بۆردومان کراوەو چۆڵ کراوە لە ساڵی 1963 ز سوتێنرا دواجاریش ساڵی 1988 بەر شاڵاوی ئەنفال کەوت .

ناوی ئەنفال کراوەکانی دێی قەواڵی

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
1- غەفور عەلی جەوهەر	1941
2- رەشید عەلی جەوهەر	1946
3- خورشید عەلی جەوهەر	1950
4- عەفان محەمەد جەوهەر	1966
5- جەوهەر مەجید حەمید	1963
6- ئەحمەد مەجید حەمید	1968
7- دڵشاد حەمید رەحیم	1968
8- مستەفا مەجید رەحیم	1965
9- وەسفی مەجید رەحیم	1969
10- حسێن عزەالدین محەمەد	1969
11- محەمەد خواکەرەم حەمید	1966
12- جیهاد ئەحمەد ئەدهەم	1966
13- نەجات ئەحمەد ئەدهەم	1968
14- جاسم عەبدولکەریم حمبۆر	1966

15- محەمەد عومەر محەمەد	1957
16- کەریم عومەر محەمەد	1966
17- هەیبەت ئیبراهم حەسن	1948
18- ئارەزوو فەتاح محەمەد	1979
19- بەختیار فەتاح محەمەد	1981
20- کەتان عومەر	1963
21- هونەر محمد عمر	9 مانگ
22- قەدری عمر محمد	1963
23- تەلیعە عمر محمد	1973
24- حسیبە عزیز رحیم	1960
25- لقمان رحمان کمر	1982
26- بەرزان رحمان کمر	1984
27- رێزان رحمان کمر	1985
28- سلمان رحمان کمر	1986
29- کازم کمر سعید	1943
30- صبریە محمد حسین	1952
31- سویلە کازم کمر	1975
32- خەدیجە کازم کمر	1977
33- مەنیجە کازم کمر	1981
34- مەلا رحمان کمر سعید	1954
35- زینب کازم کمر	1984
36- کمال کازم کمر	1986
37- تقی کمر سعید	1944
38- صبیحە سمین عبدول	1952
39- رسمیە تقی کمر	1972
40- کریم تقی کمر	1979
41- ستابە تقی کمر	1981

www.dengekan.com

42- نزیره تقی کمر 1970
43- شنۆ تقی کمر 1985
44- فاتمه علی جوهر 1959
45- حسن مجید سعید 1981
46- نەرمین مجید سعید 1984
47- پەروین مجید سعید 1985
48- عینه عبدالکری رشید 1954
49- کاروان تۆفیق سعید 1986
50- شوانه تۆفیق سعید 1985
51- جوانه توفیق سعید 1985
52- بەدریه علی جوهر 1948
53- سەبیحه خورشید حمید 1964
54- امیره خورشید حمید 1969
55- یوسف خورشید حمید 1980
56- کامیل ابراهیم عبدول 1954
57- صلاح اسماعیل صالح 1967
58- باشه ادهم سلمان 1949
59- جۆیده عباس عبدول 1972
60- هیبت عباس عبدول 1963
61- خەدیجه نجم الدین 1950
62- کوێستان فائق ابراهیم 1974
63- جوانه فائق ابراهیم 1976
64- ئەڤین فائق ابراهیم 1986
65- صباح احمد جبار 1970
66- مینا رۆستم 1930
67- عادل رحیم رەزا 1954
68- حمه غریب رحیم رەزا 1957

69- فخرالدین محمد رشید 1954
70- خورشید محمد علی 1950
71- سمله علی فتاح 1959
72- محمد خورشید محمد 1984
73- کریم محمد علی 1966
74- فکریه ابراهیم عبدول 1956
75- فامی محمد کریم 1986
76- رحمه محمد جبار 1940
77- حمدیه حسن امین 1960
78- کنعان حسن امین 1985
79- منسور رحیم جادر 1950
80- خیریه عیسی حسن 1959
76- رحمه محمد جبار 1940
77- حمدیه حسن امین 1960
78- کنعان حسن امین 1985
79- منسور رحیم جادر 1950
80- خیریه عیسی حسن 1959
81- نازم منسور رحیم 1971
82- چیمەن منسور رحیم 1974
83- شەونم منسور رحیم 1976
84- یادگار منسور رحیم 1984
85- نەمام عبدالکریم 1967

شەهید و ئەنفال کراوەکانی " گوندی سید مراد "

گوندیکە لە ناوچەی زەنگاباد (20) کم خوارووی رۆژهەلاتی شاری کفری یەو (35) کم ژووروی رۆژ ئاوای جەلەولایە وەك و زۆربەی دێهاتەکانی کوردستان خەلکی خەریکی کشتوکاڵ و مەرو

www.dengekan.com

ماڵات بەخێوکردن بوون ، بۆ یەکەم جار پاش دەستەڵات گرتنە دەستی بەعسیە فاشستەکان بە (3) ساڵ پێیان چۆڵ کرا ، بە بیانووی ئەوەی لایەنگری شۆڕش و رۆڵەی پێشمەرگەیان هەیە ، بەڵام خەڵکەکەی تەسلیم نەبوون و جارێکی تر ئاوەدانیان کردەوە .

لەساڵی 1987 دیسانەوە هێرش کرایە سەریان بەهەمان بیانووی پێشوو لەلایەن (لیوا ، کەلار و فەوجی فەتاح بەگ) بەشێك لە خەڵکەکە دەستگیر کران و بەشێکیان ئاوارەی دێهاتەکانی ناوچەی زەنگنە بوون . وەکو پیشەی هەمیشەی عەفلەقیەکان داریان بەسەر بەردەوە هەهێشت تەنها چەند خانوویەك نەبێت بەچۆڵی مایەوە تاکو ئەنفالە بەدناوەکە ئەویش لەگەڵ دیچهاتەکانی تری کوردستان روخێنران و تەنانەت بەر " حفارە " و دارستانەکەیان هەڵکەند ...

شەهیدەکانی گوندی سەید مراد

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
1- ملا صالح وهاب	1963
2- محمود قادر احمد	1963
3- ابراهیم محمد امین	1963
4- محمد امین وهاب	1974
5- کریم محمد امین وهاب	1974
6- کریم حسن محمد خلیل	1974
7- اکرام عبدالکریم حسن	1974
8- احمد رحیم حسن	1974
9- سەروەت احمد تاوسانە	1991
10- حسین رحیم حسن	1991
11- عبدالعزیز ملا صالح	1981
12- عبدالمجید ملا صالح	1981
13- قادر احمد عزیز	1981
14- صالح احمد عزیز	1984
15- خلیل فرج حمد	1975
16- جمال کریم محمد	1982
17- عسمان محمد امین	1983
18- تالب مجید حەمید	1987
19- جیهان سپی سەری	1981
20- یاسین عزیز کریم خان	1983

لیستی شەهیدانی دێی کانی قادر

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
1- خالد محمد امین	1986
2- تارق محمد امین	1988
3- سلام علی محمد	1981
4- خدر امین فتاح	1963
5- منسور فرج نادر	1974
6- خورشید وهاب محمد	1974
7-جبار عبدالکریم علی	1988
8- ولی محمد کریم	1987
9- حسن محمد لتیف	1987
10- لقمان امین محمد	1987
11- ئاوات سعید	1987
12- احمد اسماعیل وسمان	1988

13- کرکوک احمد اسماعیل	1987
14-الکریم امین نادر	1974

ناوی ئەنفالکراوەکانی دێی کانی قادر

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
1- رشید محمد اسماعیل	1952
2- فواد محمد اسماعیل	1964
3- جیهاد محمد اسماعیل	1965
4- کامران محمد اسماعیل	1970
5- شهاب کاکە برا علی	1964
6- حمید ولی علی	1952
7- حکیم ولی علی	1951
8- احمد ولی علی	1954
9- حسن حیدر علی	1957
10- فاتیح حیدر علی	
11- بهمن حیدر علی	
12- حسن علی اسماعیل	1957
13- حسین علی اسماعیل	
14- قادر محمد لتیف	1952
15- سۆزا محمد علی	
16- رشید محمد عبدالله	
17- عاسی فایق علی	
18- حسن امین سۆفی	
19- داخیل حسن امین	
20- دلشاد علی محمد	1970
21- جیهاد عبدالرحیم علی	
22- سەرکەوت امین لتیف	1964
23- گوران امین لتیف	
24- حمەخان رشید امین	1970
25- حمەجان رشید امین	1950
26- فاخر محمد امین	1964
27- عاسی حسن امین	1947
28- محمد قادر احمد	1950
29- رشید قادر احمد	1959
30- حبیب محمد سعید	1950
31- امین خدر امین	1952
32- لقمان رشید کریم	
33- رزگار مجید محمد	1970
34- کریم محمد غریب	1954
35- قادر محمد غریب	1949
36- محمد امین محمد باشە	
37- فایق فرج نادر	
38- عبداللە فرج نادر	
39- عادل رشید محمد	

ئەنفال کراوەکانی گوندی "خەپە کوێر "بنکە

دێی بنەکەی " خەپـە کوێر " دێیـەکی " 150 " ماڵەیی بـوو لـە نێوان دێکانی زەنگەنەو جاف و داوەدا گەورەترین دێـی ناوچـەکەبوو . لە هێرشی نابەشەرییانەی ڕژێمی ئەفلەقی بۆ سەر کوردستان بەناوی ئەنفال ئەم دێیـەش کەوتـە بـەر شاڵاوی ئـەنفال ، سـەرجەم ئـەنفال و شەهیدەکانیان 224 شەهید و ئەنفالن . ئەمەش ناوەکانیانە .

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون

www.dengekan.com

1محمد على امين 1949
★ فاتمه محمد حسن 1963
★ شه‌نگ محمد على 1981
★ لبده عزالدين محمد 1979
★ ئاره‌زو محمد على 1983
★ نياز محمد على 1984
★ ئاواز محمد على 1985
★ جوانه محمد على 1987
★ صالح على امين 1957
★ حلاو محمد عبدالقادر 1962
★ پێشره‌و عزالدين محمد 1983
★ ليلێ عزالدين محمد 1985
★ صبيحه عبدالله رشيد 1983
★ ئاراس عبدالله رشيد 1981
★ هيوا عبدالله رشيد 1979
★ عامر عبدالله رشيد 1978
★ ليعه عبدالله رشيد 1985
★ نيشتمان عبدالله رشيد 1975
★ نسرين عبدالله رشيد 1976
★ عبدالله رشيد 1951
★ برهان حسين محمد 1987
★ يونيس على محمد 1987
★ يوسف على محمد 1985
★ خديجه على محمود 1983
★ ايوب عزيز محمد 1987
★ اميد عزيز محمد 1984
★ لتيف عزيز محمد 1982

★ حاتم احمد محمود 1986
★ زينب مسته‌فا قادر 1967
★ مهاباد جبار امين 1967
★ ته‌ها احمد محمود
★ شهله احمد محمود 1985
★ شازه احمد محمود 1977
★ ايوب احمد محمود 1972
★ ئه‌ختەر عبدالرحيم محمد 1957
★ احمد محمود مسته‌فا 1955
★ حسن عزيز محمد 1979
★جعفر عزيز محمد 1977
★ خوله عزيز محمد 1975
★ محمد عزيز محمد 1972
★ دلێر فرج سعيد 1957
★ كافيه محمد محمود 1974
★ كريم محمد محمود 1972
★ فاتمه محمد محمود 1967
★ قادر محمد محمود 1970
★ حسين محمد محمود 1964
★ على محمد محمود 1963
★ عزيز محمد محمود 1956
★ ئاريان رشيد مجيد 1987
★ ئاراز رشيد مجيد 1985
★ كاروان رشيد مجيد 1985
★ ئارام رشيد مجيد 1983
★ ئامينه رشيد مجيد 1979
★ نسرين رشيد مجيد 1976

★ پروین رشید مجید 1974
★ عالیه ابراهیم شریف 1954
★ نەوات احمد عبدالقادر 1971
★ پشتیوان ولی احمد 1983
★ سیروان ولی احمد 1979
★ خالد ولی احمد 1977
★ تەلیعه ولی احمد 1974
★ ملیحه ولی احمد 1972
★ لمیعه ولی احمد 1970
★ هەژار نجم الدین محمد 1987
★ الماس نجم الدین محمد 1981
★ عزیمه نجم الدین محمد 1977
★ حلاو محمود رەزا 1954
★ خالد اکرم محمد 1987
★ عایشه محمد علی 1965
★ اکرم محمد رحیم 1961
★ پرژین علی محمد 1987
★ جیهان فریق محمد 1965
★ علی محمد علی 1964
★ سێوه احمد کاکی 1965
★ گوران علی عبدالقادر 1983
★ توبا علی عبدالقادر 1979
★ حسن علی عبدالقادر 1977
★ زکیه حمید وهاب 1954
★ علی عبدالقادر صالح 1949
★ پێواز نوری رشید 1985
★ ئاواز نوری رشید 1983

★ ئارەزو نوری رشید 1982
★ نسرین نوری رشید 1981
★ سهام نوری رشید 1979
★ صباح نوری رشید 1971
★ عەزیمه علی حسین 1955
★ چنار غریب رشید 1985
★ لاولاو غریب رشید 1983
★ شێرزاد غریب رشید 1981
★ بدریه غریب رشید 1978
★ حلاو صالح قادر 1951
★حسن فایق حاتم 1987
★ ژینۆ فایق حاتم 1986
★ کاروان فایق حاتم 1985
★مریوان فایق حاتم 1983
★ بەهار مەجید فەتحی 1963
★فایق فاتح حسن 1960
★ ئەدیبه فریق محمد 1973
★ ئامینه فریق محمد 1971
★ حسن فریق محمد 1969
★ سامان حسن فریق 1987
★ پشتیوان حسن فریق 1986
★ نسرین حسن فارس 1987
★ امیره حسن فارس 1984
★ ئەختەر حسن مارف 1965
★ حسن رفیق محمد 1962
★ چنار عارف رفیق 1985
★ هەنار عارف رفیق 1981

★ عتیه صالح قادر	1963
★عارف رفیق حمەعارف	1955
★ یاسین عزیز عوسمان	1968
★ ئامانج جوهر عزیز	1987
★ هیوا جوهر عزیز	1986
★ شێخان جوهر عزیز	1984
★ بیستون جوهر عزیز	1982
★ عیسمەت محمد عزیز	1965
★ جوهر عزیز عوسمان	1964
★ ئارام خورشید عزیز	1985
★ ئاسۆ خورشید عزیز	1983
★هەلاله خورشید عزیز	1981
★ گولاله خورشید عزیز	1979
★ رەوشەن عبدالكریم	1958
★ خورشید رشید عزیز	1954
★ نیگار رشید عزیز	1986
★ رزگار رشید عزیز	1984
★ نعمەت حمه امین	1962
★ رشید عزیز عوسمان	1947
★ ئارەزو غریب محمد	1981
★حسیبه غریب محمد	1979
★هاجره غریب محمد	1977
★ حیات غریب محمد	1975
★ نوات غریب محمد	1973
★ ئاوات غریب محمد	1971
★ حلاو محمد عوسمان	1956
★ پەرژین علی حمەصالح	1987

★ دلشاد علی حمەصالح	1985
★ شلیر علی حمەصالح	1983
★ بەیان علی حمەصالح	1978
★ سلمه محمد علی	1958
★ علی حمەصالح علی	1950
★ شنۆ رشید حمەصالح	1985
★ دلیر رشید حمەصالح	1980
★ شریف رشید حمەصالح	1970
★ جواهیر احمد محمد	1955
★ رشید حمەصالح علی	1942
★ ناصح عبدالرحیم محمد	1958
★ امین غریب محمد	1967
★ احمد محمد فتاح	1941
★ حمید محمد امین	1953
★ هەلۆ عمر مجید	1987
★ تاڤگه عمر مجید	1982
★ چنور عمر مجید	1982
★ محمد عمر مجید	1979
★ خاوەر صالح تۆفیق	1957
★ ئاكۆ علی مجید	1987
★سوراب علی مجید	1985
★ گۆران علی مجید	1983
★ سهام علی مجید	1981
★ سۆزان علی مجید	1979
★ حسین علی مجید	1977
★ سویله روستم حمەشریف	1956
★ علی مجید ناصر	1952

www.dengekan.com

★ خەیاڵ خلیفه محمد	1987
★ بەیان مجید حمه علی	1970
★ ریزان احمد محمد	1981
★ کیوان احمد محمد	1987
★ سرەوەت احمد محمد	1986
★ سیوان احمد محمد	85
★ سامان احمد محمد	83
★ ئامینه احمد محمد	1977
★ کویستان احمد محمد	1975
★ بسیه صالح خسرەو	1952
★ احمد محمد قاچاخ	1943
★ قادر احمد صالح	1987
★ حسین احمد صالح	1985
★ گوڵه احمد صالح	1984
★ حسن احمد صالح	1983
★ لیمو رفیق صابر	1957
★ احمد صالح قادر	1988
★ ئیلهام صالح قادر	1977
★ ئامینه صالح قادر	1970
★ بسیه صالح قادر	1968
★ فرج احمد عرف	1943
★ فریق حمەجان عبدالله	1968
★ عمر عبدالله فتحی	1943
★ جمال جبار عبدالله	1986
★ احمد جبار عبدالله	1954
★ صالح براهیم رحیم	1969
★ حسن رشید محیالدین	1943

★ جلال علی احمد	1978
★ رشید علی احمد	1975
★ کریم علی احمد	1968
★ صالح علی احمد	1967
★ مروەت محمد صالح	1935
★ هەژار تاهیر رشید	1987
★ دلێر تاهیر رشید	1985
★ سهیله حمەجان	1977
★ ئاواز مجید حمەجان	1980
★ شکریه صالح قادر	1952
★سمیره حمەجان فرج	1982
★ کاکه خان حمەجان فرج	1979
★ ولی حمه جان فرج	1970
★ عبدالرحمن حمەجان فرج	1977
★ مجید حمه جان فرج	1952
★ عزیز سعید محمد	1953
★ کمال محیالدین محمد	1969
★ محیالدین محمد صالح	1943
★ بکر محمد حسن	1970
★ شکور محمد حسن	1967
★ علی حسن رزا	1953
★ هەنار علی خورشید	1977
★ بەناز عمر خورشید	1987
★ هیمن عمر خورشید	1981
★ هیوا عمر خورشید	1978
★ مهروبه ولی احمد	1960
★ لقمان خورشید محمد	1966

www.dengekan.com

⋆ عمر خورشيد محمد	1943
⋆ نسرين على قادر	1977
⋆ حسين على قادر	1968
⋆ پرشنگ ابراهيم	1957

ناوی شەهیدەکانی بنەکەی خەپە کوێر

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
⋆ امين جبار عبدالله	1960
⋆ شهاب رشيد عارف	1965
⋆ تەيب محمد عارف	1943
⋆ على امين محمود	1935
⋆ حسين على احمد	1970
⋆ غفور محمد حسن	1972
⋆ نوری رشيد محمد	1950
⋆ عباس محمد رحيم	1958

ناوی شەهیدەکانی نوگرەسلمان

على قادر كريم

خانزاد على مارف

احمد كاكى صالح

سێوە محى الدين محمد

گوندی حەیدەرە سور

لەساڵی 1988 دا بەر شاڵاوی ئەنفال کەوتووە روخاوە .

پێش ئەنفال (25) ماڵ بووە سەرجەم خەڵکەکەی خزمی یەك بوون

-

- ئێستا لەپاشماوەی ئەنفال کراوەکان (14) ماڵ گەڕاوەتەوە .
- تاوەکوو ئێستا هیچ خزمەت گوزاریـەکیان بـۆ نـەکراوە ، جگەلـە (3) بیری پەمپ + قوتابخانەیەکی (دار)

ئەنفالکراوەکانی گوندی حەیدەرە سور

ناوی سیانی	ساڵی لە دایکبوون
1- فهاد حميد حيدر	1966
2- جمعه حميد حيدر	1970
3- حسين ولى حيدر	1943
4- صلاح حسين ولى	1973
5- عزيز حسين ولى	1974
6- عباس كريم ولى	1981
7- خالد مجيد حيدر	1954
8- جمال خالد مجيد	1970
9- كمال خالد مجيد	1973
10- اسماعيل خالد مجيد	1975
11- عزيز خالد مجيد	1979
12- سلام خاد مجيد	1985
13- جمعه احمد محمد	1974
14- وهاب احمد محمد	1985
15- شهاب احمد محمد	1983
16- رمزان رشيد محمد	1971
17- عزيز رشيد محمد	1973
18- كريم على عزيز	1966
19- رحيم على عزيز	1970

www.dengekan.com

20- فائق سعيد اسماعيل 1949
21- بهرام سعيد اسماعيل 1953
22- متحت مجيد عزيز 1972
23- خورشيد محمد رشيد 1957
24- محمد جوهر عزيز 1949
25- رحيم حسين عزيز 1966
26- منصور خورشيد رشيد 1970
27- اسعد رشيد محمد 1975
28- غريب رشيد محمد 1970
29- داود صالح رشيد 1986

30- رسول خورشيد رشيد 1987
31- حمەخان على عزيز 1943
32- هاشم حمەخان على 1970
33- عزيز حمەخان على 1973
34- ئومێد نورى سعيد 1985
35- عمر نورى سعيد 1987

36- سيروان خورشيد محمد 1985
37- مريوان خورشيد محمد 1987
38- ئارام كريم حسين 1984
39- خليل احمد رشيد 1987
40- وهاب جوهر عزيز 1956
41- رێبوار وهاب جوهر 1986
42- احمد رشيد محمد 1954
43- ابراهيم احمد رشيد 1973
44- على حميد حيدر 1976

45- كوكريه رشيد محمد 1965
46- سويله على حيدر 1944
47- جيران حسين ولى 1978
48- پرشنگ حسين ولى 1982
49- احلام حسين ولى 1981
50- نازەنين محمد رشيد 1945
51- غزيمه مجيد حيدر 1967
52- سعديه مجيد حيدر 1972
53- حسيبه ولى حيدر 1950
54- شيماء خالد مجيد 1987
55- نجيبه كريم ولى 1982
56- وديعه كريم ولى 1983
57- رحمه قادر 1940
58-فكريه عزيز 1950
59- غزيمه ابراهيم حيته 1965
60- فاتمه خورشيد رشيد 1986
61- فاتمه حيدر عزيز 1920
62- ئامينە خورشيد رشيد 1974
63- شيرين مبارك حميد 1964
64- دڵشاد كريم حسين 1983
65- ئاوات كريم حسين 1986
66- نەورۆز حسين عزيز 1974
67- زبيده حسين عزيز 1970
68- تليعه حسين عزيز 1971
69- بەيان حسين عزيز 1974
70- سنگينە خورشيد رشيد 1964

www.dengekan.com

71- شكراو خورشيد رشيد 1973
72- اسمر خورشيد رشيد 1974
73- دلێر خورشيد رشيد 1976
74- گوهر خورشيد رشيد 1980
75- ئارەزو خورشيد رشيد 1981
76- صبريه رشيد محمد 1970
77- مريم حميد حيدر 1973
78- نعمت احمد محمد 1957
79- كويستان قادر رشيد 1984
80-ئامينه قادر رشيد 1987
81- مائيده رشيد ابراهيم 1968
82- سميره نورى سعيد 1985
83- اميره نورى سعيد 1987
84- شيرين حمەجان حسن 1968
85- ئاوات فائق سعيد 1982
86- ئامانج فائق سعيد 1985
87- لعلى ستار جبار 1969

88- باشه خورشيد 1945
89- لاولاو حمەخان على 1975

90- ئامينه رشيد محمد 1965

ليستى شەهيدەكانى گوندى حەيدەرە سور

ناوی سیانی	ساڵی لە دایكبوون
1- كريم ولى حيدر	1955
2- عبدالله ولى حيدر	1969

3- محمد حسين ولى 1970
4- صالح مجيد احمد 1970

5- عدنان حمەخان على 1974
6- عبدالله سعيد اسماعيل 1959
7- حيدر على عزيز 1967
8- غالب على 1967

9- عادل رشيد ابراهيم 1967
10- نجم حمەخان على 1972
11- فيرۆز على عزيز 1960
12- رحمن سليمان على 1972
13- لميعه خالد مجيد 1978

14- احمد محمد رشيد 1945

ئەوانەی لە نوگرە سەلمان گەڕاونەتەوە:

1. خەرامان ئەحمەد مەحمود 1931
2. مەجید حەیدەر عەزیز 1917
3.قادر ئیسماعیل رەزا 1920
4. رەفعەت رەشید محەمەد
5. نسارە وەلی حەیدەر
6. فەهیمە عەبدوڵلا عەلی
7. حەبیب ئەحمەد زاهر
8. شەهلا ئەحمەد رەشید
9. حەسیلە رەشید محەمەد
10. پیرۆز حسێن عەزیز
11. هەرمێ ئەحمەد رەشید
12. نەمام رەشید محەمەد

www.dengekan.com

13 سەرگوڵ عەزیز
14. سارە ئەحمەد رەشید
15. نەسرین وەهاب جەوهەر
16. ئامینە ئەحمەد رەزا
17.نەجمە حەسەن ئەمین
18. بەهیە عەلی جەبار
19. فاتمە عەلی عەزیز
20. سەبریە عەزیز

تێبینی/مەجید حەیدەر عەزیزو بەهیە عەلی جەبار دوای گەڕانەوەیان لە نوگرە سەلمان،بە کاریگەری نەخۆشی ناو ئەو زیندانە کۆچی دواییان کرد.